

FALUSI
FÖLDMIVELŐKET
OKTATÓ

EMBERI, TÁRSASÁGI, ÉS KERESZTYÉNI KÖTELES-
SÉGEIKNEK TELJESÍTÉSÉRE, ÉS SZOKOTT MUN-
KÁIKNAK HELYESEN ÉS HASZNOSON VALÓ
GYAKORLÁSÁRA,

ELBESZÉLÉSEK, KÉRDEZŐSKÖDÉSEK
ÉS MUTOGATÁSOK ÁLTAL.

IRTA

KISS BÁLINT.

Jarmy Josefmr

11-32

K.
27.

FALUSI
FÖLDMIVELŐKET
OKTATÓ.

EMBERI, TÁRSASÁGI, ÉS KERESZTYÉNI KÖTELESSÉGEIKNEK TELJESÍTÉSÉRE,
ÉS SZOKOTT MUNKÁIKNAK HELYESEN ÉS HASZNOSAN VALÓ GYAKORLÁSÁRA,
ELBESZÉLÉSEK, KÉRDEZŐSKÖDÉSEK, ÉS MUTOGATÁSOK ÁLTAL.

IRTA
KISS BÁLINT.

PESTEN,
NYOMATOTT BEIMEL JÓZSEF BETŰIVEL.
1846.

B 9923

A' nevelésnek fundamentoma ez az igazság: hogy minden embernek emberré, és kinek-kinek az ő sorsához és tehetségéhez képest kell az életre nevelteni — formáltatni — és készíttetni.

Váradi Szabó János,

a hazabeli kisebb iskolák' jobb lábra állításáról.

E l ő s z ó .

Falusi fiú-oskoláinkból leginkább földmivelésre jönnek ki a' tanulók: úgy kell hát intézni azoknak taníttatásokat, hogy jó erkölcsü — értelmes — és ügyes földmivelők lehessenek. Ezen czélhoz lehető közelítésre írásm ezen kis könyvecskét, mellynek első részében elő vagynak adva, a' földmivelőknek mint társaság' tagjainak és keresztyéneknek nevezetesebb kötelességei, mellyeket nekik legjobban kell tudni, 's leghívebben kell teljesíteni, ha a' társaságnak hasznos és becsületes tagjai kívánnak lenni: a' második részében pedig, házi és mezei munkáinak helyesen való folytatására oktattatnak, az oskolás gyermekekből leendő gazdák, cselédek, és szegény sorsú napszámosok is.

Csak azokat válogattam ki a' gazdálkodásról írt könyvek tömegéből, hozzájuk adván saját tapasztalásimat is, mellyeket egy falusi földmivelőnek tudni és tenni szükségesnek tartottam. — Minden szakaszocska előtt feltettem magamnak ezen kérdéseket: Valljon ennek tudása által lehet-é jobba — okosabbá — ügyesebbé — boldogabbá az én földmivelő atyámfia? Valljon meg le-

het-é ezt értetni 10—12 esztendő s gyermekkel? valljon a' falusi kevés birtokú és tehetségü, de jó igyekezetü 's ügyes gazda véghez viheti-é? Ezeket tettem célül ezen munkácskában, és ezekhez alkalmaztam népszerű előadásimat a' lehető rövidséggel, és csak ott irtam terjedelmesebben, a' hol mellőzhetetlenül szükségesnek láttam, hogy azt mind a' tanítók, mind a' tanulók, mind a' kik ezt olvassák, jól megértsék és munkába is vehessék.

Noha én ezen oktatásban, a' természeti rendet követtem, melly könnyíti az érthetőséget; mégis jónak láttam, az egésznek foglalatját, könnyen érthető emlékeztető versekben adni elő: tudván hogy ezeket öröme st szokta a' gyermek tanulói, 's nagyobb korában sem felejtí el.

Az elbeszéléseknek nem elébök, mint rendesen szokás, hanem utánnok tettem a' kérdéseket: mert természetibb dolog elsöben elbeszélni azt, a' mire akarunk más tanítani, 's azután kérdezni: ha érti-é annak részeit; mint olyanokat kérdezni töle, mellyekről előre láthatjuk, hogy reá meg nem felelhet. Külömben is, nem a' tanító akar tanítványától tanulni, hanem megfordítva.

Az elbeszélések után tett kérdéseknek pedig az a' hasznok van: hogy azok által megpróbálhatja a' tanító, ha figyelmezt-é tanítványa, és érti-é részenként az elmondottakat. A' szülék és oskolai felügyelök is, megvizsgálhatják ezek szerént, hogy' mennek elő gyermekeik az értelmes tanulásban. — A' tanulók pedig gyakorolhatják egymást az előadattaknak megértésében, és a' megtanultaknak ismételésében; szoktathatják magokat valamelly dolognak elbeszélésére; az értelmes olvasásra,

hallgatásra. — Annnyival szükségesebb volt pedig ezen kis könyvben a' kérdéseket az elbeszélések után tenni, mert ez nem a' könyv nélküli megtanulásra, hanem a' benne előadattaknak részenkénti megértésére készítettet: mert csak így lehet ezt, más tudományok mellett, az első és második polgári oskolában, értelmesen, és a' mennyire lehet, mutogatás-gyakorlás által megtanulni.

Ha ezek által a' közéletre hasznos (realis) tudományoknak ezen nevezetes részit, csak kevéssé mozdíthatom is elő polgári oskoláinkban; ha lesznek, kik ezek által a' jámbor életben 's értelmes földművelésben nevedést nyerhetnek: célját éri igyekezésem.

Irtam Szentesen 1846.

Kiss Bálint,

Lelki-pásztor, a' Békés-banáti reform. ekklesiák' esperese, a' magyar tud. társaság' l. tagja, és táblabíró.

ekönyvtár.sk-szeged.hu

Első Rész.

A' földmivelőnek, mint társaságban élő embernek 's keresztényennek, nevezetesebb kötelességei, summásan ezen versekbe foglaltatnak:

Azt tartom én jó gazdának,
Ki barátja a munkának.
Vigyázó, és takarító,
Csinos, józan, jó rendtartó —
Mennyei atyát tiszteli,
Életét annak szenteli.
Gyűlöli azt, ki Istenét
Szidja, mocskolja szent nevét.
Mint lesz dolga jövődre,
Bizza böles Teremtőjére.
Hiszi hogy vele jól téssen,
Akárminő sorsa léssen —
Ollyat választ feleségnek,
Kit szeret, 's vél segítségnek.
Ki tiszta, szelid és dolgoz,
Hozzá hiv és takarékos.
Az illyet becsületesen,
Ruházza, 's tartja kedvesen —
Gyermekeit mint jó atya,
Szóval, 's példával oktatja.
Hogy boldogok lehessenek,
'S a' közjóra élhessenek —
Őrzi háza' békességét,
Lelki-testi egészségét —
Sorsával megelégedő,
Nem irigy, nem dicsekedő. —

Indulatit korlátozza ,
Hogy búa , 's kárba ne hozza.
Követi az okosságot ,
Nem a' vétkes kivánságot. —
Minden embertársaival ,
Cselédivel , jószágival ,
Szeliden bánik , és örül ,
Ha jó kedvvel vészik körül. —
Tiszteli kegyes Királyát ,
'S minden jó előjáróját.
Isten 's haza' törvényeit
Megtartja , rendeléseit.
Tartozását teljesíti ,
A' megszorultat segíti. —
Naponként az értelemben
Elébb megy a' kegyességben.
Annyi jót tesz , mennyit tehet ,
És olyan jól , a' mint lehet. —
Igy foly élte békességben ,
Munkás , vidám , esendességben.

Hiszem az én Istenemet !
Megáld , megsegít engemet ,
Hogy ilyen gazda lehessenek ,
Tisztességesen élhessek. —
Ha pedig nem szerezhetek
Házat , földet nem vehetek :
Szolgállok másnak szívesen ,
Dolgát végzem hűségesen ;
Magam' jámborul viselem ,
Jutalmamat így megylem. —
Valamig hát dolgozhatok ,
Munkát bérért találhatok ,
Reá szorulván egymásra
Kölcsönös gyámolításra ,
Szükségtől addig nem félek ,
Míg más élhet , én is élek.

Ezen versek szerint tehát :

1. §. Jó gazda , jó földmivelő az , ki barátja a' munkának :
ugy nézi azt , mint barátját , jóltevőjét , mint a' melly az ő tes-

tének erejét egészségét; lelkének nyugodalmát feltartja; és őrzi őtet a' büntől; — a' melly neki, és hozzá tartozóinak eledelt, és öltözetet ad; — segíti hogy tartozásait lefizethesse, másokkal is jól tehessen; — a' melly az ő életét meghosszabbítja: mert csak annyit élünk, a' mennyit dolgozunk — a' heverő ember nem él, hanem csak van, mint a' kö. —

A' ki szereti a' jó munkát, maga keresi azt fel, nemcsak nyáron, hanem télen is; nem várja hogy a' szükség-kényszerítse őtet annak felkeresésére; jókor hozzá fog munkájához, előtte tartván ama' közmondást: „a' ki jókor felkél, aranyat lél“. — A' mit ma elvégezhet, nem hagyja holnapra, mert nem tudja, holnap mi akadályja lehet; előtte tartja ama' közmondást: „jobb egy ma két holnapnál“.

Mint hogy azonban az emberi test gyenge alkotmány, nem győzi a' szüntelen való munkát: a' pihenésre is annyi időt fordít, mennyi ellankadt erejét megújítja. Ereje felett való munkával egészségét el nem rontja, tudván, hogy az egészség elébbvaló a' világ' minden kincsénél.

Ks. A' jó gazda hogy nézi hát a' munkát? Miért nézi ő a' munkát úgy, mint barátját, jóltévőjét, magára, és hozzá tartozóira nézve? Mi különbség van a' munkás és heverő ember közt? Mivel mutatja ki a' gazda, hogy szereti a' munkát? Mennyi időt fordít a' pihenésre? Ereje felett való munkával terheli-é magát?

2. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő, *vigyázó*, szemes, mindenre figyelmező. Vigyáz magára, hogy semmi olyat ne szóljon, és cselekedjék, a' mi hozzá, mint becsületes emberhez, és jó keresztényhez nem illenék. Vigyáz cselédjeire, hogy azok istenfelő, jó erkölcsűek, szorgalmatos munkások legyenek, és sorsukhoz illően éljenek — ruházkodjanak. A' jó cseléd megérdemli a' jó fizetést: de a' rossz — életét sem; kivált ha csalárd, horgas körmű, kifizetve el kell bocsátani. Vigyáz jószágaira: fiatal gazdának mindent nőstényt kell szerezni; és csak annyi jószágot kell tartani, a' mennyinek alkalmas helyet adhat, és jól tarthat: egy jó tehén, többet ér két rosznál; két jó ló, négy elcsigázott gamánál. Vigyáz az időre, az alkalmas-

ságra, hogy mindent alkalmas időben vigyen véghez: jó időben a' roszról; bővségben a' szükségről megemlékezik, mindekhez hozzá készül; a' mit ma jó móddal megszerezhet, nem hagyja holnapra, mert a' jó alkalmatosságnak elől üstöke van, hátul pedig kopasz. — Vigyáz épületjeire, házi eszközeire, öltözetére: mihelyt valami hibát vesz észre, igazítja; a' mit újjával bedughat, nem dugja azt az öklivel; a' mit egy garassal megigazíthat, nem költ arra egy forintot. Vigyáz jövedelmére 's költségére: minden nap feljegyzi mit vesz be, és mit költ el, és úgy intézi dolgait, hogy többet ne költjön, mint a' mennyit bevesz, sőt mindig maradjon valami. — A' mire szüksége nincs, a' mi csak cifra, feleslegesen sem veszi meg. — Három részre osztja jövedelmét, egyiket fordítja magának, és hozzá tartozóinak táplálására és ruházatjára; másikat, adójának lefizetésére; harmadikat, capitalisoeszkájának szaporítására. Ez a' gazdaság' folytatásának gyepője, e' nélkül olyan az, mintha szembehunyva akarnánk czélt érni —; a' ki ezekre nem vigyáz, elpusztul, ha sok marad is rá.

Ks. A' jó gazda csak dolgozni szeret-é? Miben kell vigyázni magára? Hát cselédjeire? Hát jószágaira? Hát az időre és alkalmatosságra? Hogy vigyáz a' gazda épületjeire? Hát jövedelmére 's költségeire? Hány részre osztja jövedelmét?

3. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő *takarító*: abból a' mit keres, semmit sem enged haszontalanul elveszni, hanem a' csekélynek látszót is haszonra fordítja; minden krajczárt fogához koczogtat; csak arra költ a' mi mulhatatlanul szükséges, a' mulhatót elhagyja. Vendégeskedésre, drága ruhára, nem prédálja a' mit nehezen keresett. Nem iszsza meg vasárnap, a' mit egész héten érdemlett. Nem költi el lakodalmára, a' mit addig való szolgálataival szerzett: mert a' vendégeskedés nem hizlalja meg a' testamentomot; a' cifra ruha elöltja a' konyhán a' tüzet. — Nem igyekszik ő azon hogy sok földje, sok jószága legyen, hanem csak annyi, a' mennyi mulhatatlanul szükséges, és hogy annak, a' mije van, hasznát vegye, előtte tartván ama' jó tanácsadást: „Markolj csak keveset, és azt jól megszorítsd. Ne a' földet, hanem a' munkát szaporítsd.“ — Nem hagyja heverni csak

egy talpalatnyi földét is, még az árok-partoknak, forgóknak is veszi hasznát. — Ha azt mondja valaki: csekélység a' mit elköltöttem, meg sem tetszik az én rajtam, azt feleli rá a' takarító gazda: a' csekély vagyon is az Isten' áldása, meg kell becsülni szinte mint a' sokat; sok kicsiből lesz a' nagy csomó; sok buza szemből a' garmada; egy kis hasadáson elmerülhet a' hajó. — „Ki a' krajczárokot meg nem takarítja, sohasem lesz annak egy egész forintja.“ — A' ki keresni tud, de takarítani nem, rostával meri az a' vizet; késő akkor takarítónak lenni, mikor már nincs mit megtakarítani. A' takarékos gazda különbözik a' fősvénytől; mert a' takarékos szivesen költ arra a' mi szükséges, a' fősvény pedig nem. —

Ks. Keresményjével hogy' bánik a' jó gazda? Mit tesz az, hogy ő takarító? Mit szokott elkerülni? Igyekszik-e azon, hogy sok földje és jószágja legyen? Mit felel annak, a' ki csekélységnek tart valamit? Mihez hasonló annak keresete a' ki nem takarít? A' takarékos, miben különbözik a' fősvénytől?

4. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő *csinos-tiszta* mind maga személyére, mind öltözetére; mind eselédjeire; mind épületére, 's házi eszközeire nézve. Csinos gazda nem az, a' ki minden nap kipödri bajuszát; forró kanikulában is felöltött dalmányt, nadrágot visel; sarkantyús — fényes csizmában jár; cifra kostöket, tajtékpipát hordoz a' kezében: hanem, a' kinek másokkal egyforma-, szokott-, tiszta-, nem szennyes-, nem rongyos öltözete van; a' ki asszonyos-, hosszú-, zsiros-, lompos haját nem visel; sem ruháját zsirral be nem keni, melly бүдös, az egészségnek ártalmas, és férfhoz illetlen szokott lenni.

Csinosnak tisztának kell lenni a' földmivelőnek is, azért: mert ez által teszi nyilvánvalóvá, hogy emberi méltóságához illően kíván élni, és a' tisztátalan oktalan állatokhoz nem akar hasonló lenni; hogy a' szép tisztességes dolgokat kedveli; tiszta jó erkölcsű igyekszik lenni. A' ki a' szennytől, zsirtól бүдös; kinek lehelete a' sok pipázástól, pálinkától, bortól, sertől undorító: utálja azt minden, különösen a' tisztaságot szerető feleség, bár ha kéntelenségből eltűri is azt. Igyekszik is arra a' jó feleség, hogy az ő férje tiszta, csinos legyen. — A' melly feleség-

ges embernek a' ruhája szennyes; a' gombok róla leszakadoz-
tak; kifeslett, vagy kilyukadt: jele, hogy vagy gondatlan a'
felesége; vagy a' sem kedveli a' tisztaságot. A' ki hát azt akarja,
hogy ő, mind a' felesége, mind mások előtt kedvet találjon,
legyen az csinos és tiszta, 's ha néha por-sár lepi is be mun-
kája között, mihelyt annak vége van, tisztítsa meg magát. Pénz
emberség, ruha tisztesség — azt szokták mondani.

Ks. A' jó gazdát külsőképpen miről lehet megismérni? Miben
kell lenni csinosnak, tisztának? Ki a' csinos gazda? Miért
kell csinosnak lenni a' földmivelőnek is? A' ki szennyes bü-
dös, hogy' nézik azt mások? A' ki hát kedves akar lenni,
mint viselje magát? Mit szoktak mondani a' tisztességes öltö-
zetről?

5. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő *józan életű*: közönséges
itala a' viz, melly legegészségesebb, csak orvosságul él borral,
mellyet magához vitet, a' csapszékét kikerülvén; pálinkától
tartóztatja magát, melly az egészséget rontja; kerüli a' megré-
szegedést, melly az embert az oklalan állatok közé lealázza, az
indulatokat felzavarja: a' honnan, a' ki józan korában angyal,
részeg korában ördöggé válik. — A' részegeskedés elpusztítja
a' házat, az ártatlan feleséget és gyermekeket nyomorult sze-
génységre juttatja; sok gazdagok' gyermekei e' miatt a' mások
fala alatt holtanak meg; annyival is inkább kell pedig ezt kerül-
ni, mert más bűnökből könnyebb megtérni, de a' ki részeges-
kedéshez szokik, ritkán hagyja el, míg el nem vész miatta?

Ks. A' jó gazda szokott-é csapszékben tivornyázni, részeges-
kedni? Miben áll a' józan élet? Mi ellenkezik a' józansággal?
Miféle rossz következése van a' részegeskedésnek? Könnyü-e
a' részegeskedést elhagyni?

6. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő *jó rendtartó*: úgy intézi
el mind maga, mind cselédjei' dolgait, hogy azokat egymásután
jó móddal, idejében, véghez vihessék; az elébbvalókat elő-
ször, azután a' hátrább hagyhatókat. Házában — kamarájában —
udvarában — tanyáján, mindennek alkalmas helyet rendel, hol
azokat keresgélés nélkül meg lehet találni, és mikor reájok

szükség nincs, oda ismét vissza teszi. Ehez a' rendhez hozzá-
szoktatja cselédjeit is. A' mit azoknak kezök alá ad, előttök fel-
írja, és azokat többször számon kéri, — és ha gondatlanságuk
miatt, valami azok közül elvész, azt általok megtéríteti; ez a'
kárvallás nyereség a' cselédre nézve, mert így ő is részesedik a'
a' jó rendre, gondosságra; a' jó rend pedig mind a' munkának,
mind a' háztartásnak a' lelke. —

Ks. A' jó gazda vigyáz-é a' jó rendre? Miben áll a' munkabeli
jó rendtartás? Hát a' háznál és tanyán levő rendtartás miben
áll? Hát cselédjeit hogy' szoktatja a' jó rendhez? Mi haszna van
a' jó rendnek?

7. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő:

„Mennyei Attyát tiszteli,
Életét annak szenteli.
Gyűlöli ki Teremtőjét
Szidja, s mocskolja szent nevét.
Mint lessz dolga jövőndőre,
Bizza azt bölcs Istenére.
Hiszi hogy vele jól téssen,
Akármint sorsa léssen “

Mennyei atyámnak nevezem én az Istent, azért: mert ő
tőle vettem életemet és mindenemet, ő engemet úgy szeret,
mint kedves fiját, gondoskodik rólam életemben és halálomban;
mennyeinek nevezem pedig azért: mert ő minden földi
atyáknál jobb, hatalmasabb, és tökéletesebb. Ha hát én az Isten-
nek igaz fija akarok lenni, és érdemes az ő atyai szeretetére —
és gondviselésére: szeretem én ő felségét mint legjobb atyám,
örömmel cselekszem azt a' mi jó és kedves ő előtte, egész éle-
temet, lelki testi minden tehetségemet az ő akarójának teljesíté-
sére szentelem. — Hogy én úgy nézem az Istent, mint én rólam
gondoskodó mennyei atyám, az által bizonyítom meg: hogy
bizok ő benne, a' jövőndőkről nem aggódom; sem kalendáriom-
ból, sem Cisióból, azt kitanulni nem igyekszem, minthogy a'
jövőndőket csak az Isten tudja; azzal a' reménységgel megyek
által egyik napról a' másikra, hogy az én mennyei atyám,
igazságos és tisztességes munkáimat megáldja, mennyire azt
szükségesnek látja, és megőriz minden veszedelemtől, — vala-
mint eddig gondoskodott rólam, úgy ezután is, akár kedves,

akár kedvetlen állapot következék reám, akár élek, akár halok, mindeneket javamra igazgat ő felsége: mert ő legfőbb jó, a' jótól csak jót lehet várni. Az ő benne való bizodalमत pedig kimutatom az által, hogy minden jót ő tőle kérek és várok, és ő felségének köszönök meg mindeneket.

Nem csak szeretem pedig én, az én mennyei atyámat, hanem mint mindenek' Teremtőjét és ítélő biráját, tisztelem és félem: ő róla mindenkor nagy becsülettel szólok; az őtet tisztelők' gyülekezetében, a' templomban, mindannyiszor megjelenek, a' mennyiszor lehet, 's ott magamat úgy viselem, hogy lássa azt minden, hogy én tisztelem az én Istenemet. Az ő nevére tett esküvésemet megtartom; soha az ő szent nevét meg nem káromlom, mint cselekesznek azok a' bolondok, kik megharagudván más emberekre, vagy jószágaikra, azoknak teremtőjét káromolják, a' ki nekik soha nem vétett, sőt velök mindennap jót tesz: hasonlók levén ahoz a' veszett ebhez, melly mardossa azt a' kezét, melly neki enni adott. Erdemetlen az ilyen a' segítségre, jótéteményre; mert a' ki legnagyobb jóltévője iránt háládatlan, az emberek iránt is háládatlan az; minden jók gyűlölik — utálják az illetet, mert fáj nekik az, mikor egy dühös bolond, az ő mennyei jó attyókat méltatlanul mocskolja.

Nem csak nékem atyám pedig az Isten, hanem más embereknek is; úgy kell hát magamat azok iránt viselni, mint atyámfiái iránt; szeretni kell azokat, becsülettel kell azokkal bánni, bár ha szegények alacsony sorsban élnek is. Az Isten iránt való szeretetemet tiszteletemet, cselekedettel, az emberek iránt kell kimutatni; különben is az Istennek semmi jót nem tehetek; de ha felebarátimat szeretem, azokkal jól tészek, 's irántok becsületesen viselem magamat, ollybá tartja az Isten, mintha ő véle tennék jól; a' Biblia is azt tanítja: „a' ki azt mondja, szeretem az Istent, és felebarátját nem szereti, hazug az, és nincsen benne igazság“.

Ks. A' jó gazda, és jó földmivelő az Isten iránt hogy' viseli magát? Kit nevezel mennyei atyádnak, és miért? Ha te az Isten' fia vagy, hogy kell magad' viselni az Isten iránt? Mivel bizonyítod meg azt, hogy az Istent, rólad gondot viselő atyádnak igazán hiszed? Hát azt, hogy ő benne bízol, mivel

mutatod ki? Csak szeretni kell-é az Istent? Mivel mutatod ki az Isten iránti tiszteletedet? Hogy' gondolkozol az Istent káromlókról? Csak nekünk-e atyánk az Isten? Hogy kell mások iránt viselni magunkat? Az Istennel tehetünk-é valami jót? Kikkel kell hát jóltenni az Isten helyett? Hogy veszi az Isten felebarátunk iránti szeretetünket? Mit mond erről a' Biblia?

8. §. A' gazda, a' jó földmivelő:

„Olyat választ feleségnek,
Kit szeret, 's vél segítségnek.
A' ki tiszta, szelíd, dolgos,
Hozzá hiv és takarékos.
Az illyet becsületesen,
Ruházza, 's tartja kedvesen.“

A' férfi, szabad tetszése szerint választja, a' leányok vagy özvegyek közül a' ki neki tetszik; nem úgy mint a' leány, a' ki csak ahoz mehet, a' ki őtet megkéri. A' ki tehát szerencsésen akar házasodni, olyat válaszson a' kit szeret, személyére — lelki testi jó tulajdonságira nézve, nem pedig familiájáért, vagy gazdagságáért; és a' ki felől előre fölteheti, hogy az néki segítségére, nem pedig terhére 's akadályára lesz az előmenetelben. Szeretre méltó tulajdonságok pedig a' leányokban: a' tisztaság, csinosság, de nem a' czifrázkodás, nem a' módizás; a' szelidség, jámborság, 's nem a' durczásság, perlekedés; a' dolgosság, az asszonyi munkák' tudása, és azoknak hűséges gyakorlása; a' hivség, a' ki férjét kölcsönösen szereti: mert a' szeretet, a' szeretet által tápláltatik; a' hol csak az egyik szeret, a' másik nem, kialszik ott a' szeretet, 's helyét gyűlölség foglalja el; a' ki takarékos, férje' keresetét megkéméli, semmit abból el nem veszteget, sőt szaporítani igyekszik. Az illyen feleség megérdemli, hogy férje iránta kedvezéssel viseltessék, tisztességes ruházatjáról, tápláltatásáról gondoskodják, mint erre kötelezi magát esküvése által. De az ostoba vad ember, azért választ feleséget, hogy azon önkénye szerint uralkodjék; hogy az neki szolgálója, sőt annál is alábbvaló legyen; annak kérésére, jó intésére nem hallgat; élelméről, ruházatjáról nem gondoskodik; és mihelyt annak dolga, magaviselése nem tetszik, szidja, káromolja, verje, kinozza; és ha vagy betegessé lesz, vagy ifjui szépsége elhagyja, azt elverje magától, 's más asszonyt fogjon

fel helyébe. — De ezek tilalmas vétkes cselekedetek: mert mind a' hollig kötött barátság, mind a' keresztyén vallás, mind pedig a' haza' törvényeinek ellenére vagynak; a' ki így bánik feleségével, méltán büntettetik meg.

Ha pedig hibázik a' feleség, igyekezzék azt a' férje, szelidséggel, szeretettel, okos előterjesztéssel, jó útba vezérelni; 's mások által is intesse meg; mert szidással, veréssel, egy asszonyt sem lehet jóvá tenni: de szelid bánással, — jóléteménnyel, a' vad állatot is meg lehet szelidíteni. — Ha pedig az sem használ, akkor váljanak külön egymástól.

Ks. A' férjfi hogy' választ feleséget? Millyet kell választani? Mellyek a' szeretetet érdemlő tulajdonságok? A' jó feleség mire érdemes? Hát az ostoba vad ember miért választ feleséget? Miért ezek vétkes tilalmas cselekedetek? Hát ha hibázik a' feleség, az okos férj hogy' igyekszik azt jó útba vezérelni? Hát ha teljességgel meg nem jobbíthatja, mit cselekedjék akkor?

9. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő:

„Gyermekeit mint jó Atya,
Szóval, példával oktatja.
Hogy boldogok lehessenek,
'S a' köz jóra élhessenek“

A' gyermekeknek jó nevelése abban áll: hogy ne csak eledelekről, ruházatjokról gondoskodják a' jó atya; hanem testöket kicsinységektől fogva szoktassa a' munkára, a' sanyaruságnak hidegnek, melegnek eltűrésére; mind szóval, mind jó példával szoktassa az isteni félelemre, az engedelmességre, a' jámborságra, a' maguk' tisztességes viseletére; és taníttassa az iskolában is azokra a' tudományokra, mellyeknek akármiféle nemében az életnek, hasznát veszik. — Olyan életmódjára adja azokat, a' mellyhez azoknak mind kedvök, mind tehetségök van, és a' mellyből azok tisztességesen élhetnek, ha szívesen hozzálátnak. Akár a' tudományokra, akár mesterségre, akár földmivelésre adják magokat: igyekeznek, hogy azt jól megtanulják, és hűségesen folytassák. Nevezetesen ha földmivelésre adja gyermekét, nem tartja azt mindig maga mellett, hanem mint a' vándorló mester-legényeket, a' legügyesebb — legértelmesebb gazdához

adja, ha nem fizetne is neki, nem csak Magyarhoz, hanem Némethez is, hogy attól az okos hasznos földmivelés mellett, a nyelvet is megtanulja, mellynek sok hasznát veheti. — Értésére adja azt, hogy mindenféle élet-mód, és hivatal, légyen az béres — csösz — pásztor — földmivelő — mesterember — pap — tanító — orvos — katona — törvénytudó, mind tisztességes, és szükséges a' társaságban; és a' ki a' maga hivatalos munkáit jól érti, és hiven folytatja, minden okos ember előtt becsületre méltó az, — mindenik által lehet tisztességesen boldogul élni, és a' közjót előmozdítani, melly czélja a' társasági életnek. Mikor már gyermeke keze alól kikerül is, vigyáz reá egész életében, és ha hibázik, atyailag megint.

Ks. Mi a' kötelessége a' jó földmivelőnek gyermekeire nézve? Miben áll azoknak nevelése testekben — 's lelkekben? Hát az iskolákban mire kell azokat taníttatni? Millyen élet' nemére kell azokat adni? Hányfélék ezek? Ha gyermeke földmivelő lessz, mit cselekszik azzal? Mit ad értésére gyermekeinek, az életmód és hivatalra nézve? Ha már gyermeke keze alól kikerült, vigyáz-é reá?

10. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő:

„Őrzi háza' békességét,
Lelki-testi egységét.“

A' békesség nagy jó, úgy hogy ha valakinek békességet kívánunk, akkor annak minden jót kívánunk. A' társaságban nem csak jó emberek vagynak, hanem rosszak is, kik sokszor kárt, és méltatlanságot okoznak a' jámbor embereknek is; milylen jó már, ha ilyenkor a' szegény gazda az ő békességes házában vigasztalást és menedék helyet találhat.

Egész nap dolgozván a' szegény földmivelő, elfárad, el-lankad; milylen jó az, ha ő ilyenkor az őtet szerető feleségének, gyermekeinek, cselédeinek társaságában kipihenheti magát. Az Isten is ott parancsol áldást és életet, hol az atyafiak békességben élnek. De ha nagy jó a' békesség, nem adatik az ingyen, őrizni kell azt, sokszor tűrni kell azért, meg kell zabolázni az indulatokat; — a' ki minden csekélységért felüti magát, kötölöz-ködő, hozzá tartozóin kevélyen uralkodó; mihelyt feleségének,

gyermekeinek vagy cselédjeinek dolga nem tetszik, azokat szidja, üti veri, tör ront mindent; a' ki rosszak után járó, részeges, háza népével nem gondoló, nem lehet annak békessége, pokollá teszi az a' maga házát, mellyben ő lessz a' gyöttrő ördög. A' ki tehát ezt a' kis rövid életet, nyugodalmasan kívánja eltölteni: „Keresse a' békességet, és kövesse azt.“

De a' békesség mellett őrizni kell a' jó földmivelőnek lelki-testi egészségét is. Egészséges lelkű ember az: a' ki fedhetetlenül élván, nem vádolja lelkiesmérete, hogy ő valami rosszat szóllott, vagy cselekedett volna, — annál fogva egyességben van az Istennel, és minden jó emberekkel, bátorságban él, 's nem fél hogy valaki valami bünt vethessen szemére. Egészséges testű ember pedig az: a' ki jó erőben lévén, a' munkára alkalmas, nem fáj semmi tagja, jó izűn eszik és alszik. Erre pedig úgy lehet szert tenni, ha valamit az ételben, italban, úgy a' munkában, és indulatban is, mértékletes az ember; a' mit hasznosnak tapasztal egészségének fentartására, azt cselekszi: a' mit károsnak vél, elkerüli; senki kedvéért, legdrágább kincsét az egészséget veszedelemnek ki nem teszi; rendes itala a' viz, a' bort néha csak orvosságul iszsza, pálinkát sohasem, minthogy ez nagyon árt az egészségnek; nagyon zsíros ételt, döghúst, sületlen vagy penészes kenyeret nem eszik; a' hús mellett a' gyümölcsöt, zöldséget, répát, krumplit, borsót, lencsét is kedveli; — ezek mellett házát, öltözetét tisztán tartja, testét gyakran megmossa, posztóval megdörzsöli, előtte tartja mindenkor ama jó tanácsadást: „a' földmivelő embernek legjobb orvosa a' viz; a' mértékletesség, és a' tisztességes munka.“ — Ha pedig így élván is, egészsége' változását érzi: mindjárt értelmes orvoshoz folyamodik, 's nem engedi hogy a' nyavalya elhatalmazzék.

Ks. A' maga békessége, egészsége' fentartására mit cselekszik a' földmivelő? Miért kell a' békességet őrizni? Mikor másoktól bántatunk, vagy a' munkában elfáradunk, mi haszna van akkor a' békességnek? Ki nem szokta azt őrizni? Mellyik az egészséges lelkű ember? Hát az egészséges testű? Hogy' lehet erre szert tenni? Ételben 's italban mire kell vigyázni? Ha egészsége megromlik, mit kell cselekedni?

11. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő :

Sorsával megelégedő,
Nem irigy, nem dicsekedő.

Sorsommal megelégedő leszek én akkor : ha megnyugszom azon állapottal, melybe az Isteni kegyelmes gondviselés helyeztetelt; ebben én mindennap annyi jót igyekszem véghez vinni, a' mennyit csak lehet, és olyan jól, a' mint lehet; a' világi jókból is annyi jót igyekszem öszveszerezni, a' mennyit igaz úton módon öszveszerezhetek, és azzal megelégszem; hamis úton módon azt nem szaporítom. — A' kik nálamnál többre mentek, azokra rossz szemmel nem nézek, nem irigykedem. Ha pedig én mehetek többre mint más, azzal nem kevélykedem, nem dicsekszem : mert a' szerencse változó; — a' kit ma dicsér és becsül a' világ, holnap megvetheti, meggyalázhatja; a' ki ma gazdag, holnap lehet szegény. Megelégszem pedig sorsommal, vagy azzal az állapottal, a' mellyben vagyok, és azokkal a' jókkal, mellyeket ártatlanul szerezhettek azért : mert ha nagy úr volnék is, és ezt az egész Helységet bírnám is, egyéb hasznát nem vehetném, hanem hogy élnek és ruházkodnám belőle; erre pedig sok nem kell, kevéssel megelégszik a' természet. A' ki nagyon sokat eszik, elrontja az egészségét; a' ki több ruhát venne magára mint szükség, terhére volna; — mennél több földje, jószága van valakinek, annál több gondja van, annál több kár érheti, annál többről kell számolni. — Azomban nem soká meghalunk, itt kell hagyni a' világi jókat, akár sok, akár kevés volt. Mikor én meghalok, akkor nekem mindegy, akár egy lepedőbe takarják holt testemet, akár selyem ruhába öltöztessék; és ha korporsómba sok zacskó pénzt raknának is, én annak semmi hasznát sem vehetném. Nem irigykedem pedig, nem kedvellek azért, hogy másnak több van mint nékem, hogy más kövér, én pedig sovány vagyok; mert mit használnék ezzel magamnak, és mit árthatnék másnak. Sohasem keserítem hát meg azt a' jót a' mit az Isten nékem ad, az irigység által, hanem örömmel részesülök abban, hálát adván érte, az én rólam gondoskodó mennyei Atyámnak.

Ks. Mikor leszel te sorsoddal megelégedő? Lehet-é a' megelégedő embernek igyekezni arra, hogy mennél több világi jókat szerezhessen? Hogy' viseled magad azok eránt, a' kik nálad többre mentek? Hát ha te többre mégy másoknál? Miért nem leszel kevély, dicsekedő? Miért elégszel meg azzal a' mit ártatlanul szerezhetsz? Sok kivántatik-é az élet' fentartására? A' ki sokat eszik, sok jószága van, boldogabb-é mint a' kinek kevés van? Hát mikor meghalunk, a' sok világi jóknak vehetjük-é hasznát? Hát másokra miért nem irigykedel?

12. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő:

Indulatit korlátozza,
 Hogy búa kárba ne hozza.
 Követi az okosságot,
 'S nem a' vétkes kivánságot.

Korlátnak nevezzük azon alacsony kerítést, melly megakadályozza a' lovakat — ökröket — 's más állatokat, hogy annál tovább ne menjenek. Korlátozza tehát az az ember indulatit, a' ki nem engedi, hogy azok az okosság' helybehagyásán túlmenvén, neki bűt, kárt okozzanak. Ha indulatinkat: mineműek a' harag, gyűlölség, irigység, kevélység, sőt az öröm — szeretet is, mindenben követjük, sok kárt tesz ez, mind nekünk, mind másoknak. Ezek közt legkitetszőbb a' harag: elváltozik a' haragos embernek ábrázatja, szid — mocskol — üt — ver, tör — ront — öl mindent, mint a' veszett állat, mellyeket megcsendesedvén, szégyenl, és megbán, de gyakran már késő, mert a' mi kárt tesz haragjában, nem lehet helyrehozni; ha elvágja az ember az orrát, nem ragaszthatja vissza. Arra szoktatom tehát magamat, hogy követem az okosságot, nem a' vétkes kivánságot.

Ks. Mit nevezünk korlátuak? Kiről mondják hogy indulatit korlátozza? Mellyek azok az indulatok, mellyek kárt okoznak? Ezek közül mellyik szembetűnőbb? Mit fogsz hát te cselekedni?

13. §. A' jó gazda , a' jó földmivelő :

Minden embertársaival,
Cselédivel, jószágival,
Szelíden bánik, és örül,
Ha jó kedvvel vészik körül.

Az okosságnak — jó erkölcsnek jele a' szelidség; a' vad-
ság, kegyetlenség pedig a' tudatlanságnak, és rossz erkölcsnek.
Senki sem szereti, ha mások őtet ostoba — rossz erkölcsű —
vad állathoz hasonlónak tartanák—; ha nem szereti, szoktassa
magát a' szelidséghez, jámborsághoz. A' szelid ember, szeretet-
tel — kimélettel bánik mindenekkel; méltatlanul nem bánt senkit,
szóval nem sérteget, cselekedettel kárt nem okoz. Esmervén az
emberi erőtlenséget, a' mennyire lehet, eltűri a' mások' hibáit,
nem igyekszik mást megrontani, inkább szeretettel vezérli jobb
útra. Minden embert úgy néz mint atyafiját, úgy bánik vele
mint jó atyafi jó atyafijával. Sokkal jobban szereti, ha látja hogy
mások őtet szeretik, mint félnék tőle; örül, ha jól tehet velök,
és ez által őket megvigasztalhatja. Az okatlan állatokat is úgy
nézi, mint a' mennyei irgalmas Atyának teremtéseit, kiket reá
bízott, hogy azokról gondoskodják, és hasznokat vegye; ő is
hát követvén az Isten' példáját, irgalmassággal viseltetik azok
iránt, gondoskodik azoknak tápláltatásukról, nem terheli ere-
jük feletti munkával, soha azokat nem üti veri, nem kinozza,
nem kegyetlenkedik azokon; örül ha azoknak jól van dolguk.
Hasznát is veszi ő ennek, mert egy jó tehén, egy pár jó ló,
többet használ, mint három ennyi elcsigázott, rosszul tartott
nyomorult pára. Az Isten pedig, ki minden teremtésein könyör-
rül, úgy nézi mint gonoszt, 's nem hagyja büntetés nélkül,
az okatlan állatokon elkövetett kegyetlenséget; megfoszítja az
ilyet jószágaitól, az okatlan állatokat pedig megszabadítja a'
kínzástól a' halál által.

Ks. A' szelidség minek jele az emberben? Hát a' vadság? A' ki
bát nem kíván a' vad állathoz hasonló lenni, mire kell magát
szoktatni? Hogy' bánik a' szelid ember másokkal? Hát a' hi-
bázókkal? Hogy' néz minden embert? Hát az okatlan állato-

kat hogy nézi? Miképen viseltetik erántok? Van-é ennek haszna? Hát az Isten hogy' nézi az oktan állatokon kegyetlenkedőt?

14. §. A' jó gazda, a' jó földmivelő:

Tiszteli kegyes Királyát,
'S minden jó Előljáróját.

A' király az országnak legfőbb igazgatója. Kegyesnek nevezük őtet azért; mert ő az Isten' nevében, az Isten' képében igazgatja az emberi társaságot, a' megállapított törvények szerint, igazsággal és irgalmassággal; munkálodja az ország' jóllétét, előmenetelét, békességét, ez által akarván Isten iránti tiszteletét, szeretetét nyilvánvalóvá tenni, meglévén a' felől győződve, hogy ez kedves a' mindenek' attya előtt. — Mert kegyesnek nevezük azt, a' ki az Isten iránt való tiszteletből, szeretetből cselekszik jót, mivel hiszi azt, hogy az kedves dolog az ő menynevei attya előtt. De minthogy a' Király nem érhet mindenre, választ maga mellé olyan értelmes jó férjfiakat, kik őtet segítik az ország' igazgatásában. Ezek elvagnak osztva, felsőbb és alsóbb rendűekre: ilyenek már a' királyi Cancellarián; a' királyi Helytartó tanácsban; a' Hét személyű törvényszéken; a' királyi táblán; a' Vármegyék' székein levő tudós és Istent féltő férjfiak; kikhez számláltatnak, a' Városoknak, Helységeknek Birái is, kiket öszvesen Előljáróknak — Kormányzóknak nevezünk. Mind ezek iránt már a' jó földmivelő tisztelettel viseltetik, kimutatja azt, mind beszéde — mind magaviselete által, hogy azokat magánál feljebbvalóknak esméri, azoknak engedelmeskedik, azokat becsületre, szeretetre érdemeseknek tartja. Soha azok közzé nem elegyíti magát, kik ezeket gyalázzák, 's a' köznépet ellenök lázítják. Ha pedig valamellyik Előljárója ő véle igazságtalanul bánik, tűri azt a' meddig lehet: ha pedig nem lehet, minden alázatosággal és tisztelettel folyamodik az ellen a' felsőbb helyekre, a' pártfogásért és védelmezésért.

Ks. Ki a' Király? Miért mondjuk kegyesnek? Ki a' kegyes? Réá érhet-é a' király az ország' minden dolgainak igazgatására? Mit cselekszik hát? Egyforma állapotban vagnak-é azok, kik a' Királyt segítik a' kormányzásban? Mit tesz az, hogy a' jó föld-

mivelő, tiszteli a' Királyt, és Előljáróit? A' kik ezeket gyalázzák, szokott-é azoknak társuk lenni? Hát ha igazságtalanul bánnak vele, mit cselekszik?

15. §. A' jó földmivelő:

Isten 's Haza' törvényeit
Megtartja rendeléseit.

Az Isten' törvényeinek summáját, az úr Jézus Krisztus röviden így adta elő: „Szeressed a' te uradat Istenedet, teljes szívedből, teljeslelkedből, teljes elmédből és minden erődből“ az az testednek, lelkednek minden tehetségeit fordítsd az Isten iránti szereteted és tiszteletednek nyilvánítására. „Szeressed felebarátodat, mint magadat.“ A' mit akartok hogy mások ti veletek cselekedjenek, ti is azt cselekedjétek másokkal. Sőt szeressétek ellenségeiteket is, áldjátok azokat a' kik titeket átkoznak; jól tégyetek azokkal, a' kik titeket gyűlölnék: hogy légyetek a' mennyei Atyának fiai, ki az ő napját felhossa mind a' jókra mind a' gonoszokra, esőt és termő időt szolgáltat mind az igazaknak, mind a' hamisaknak földjökre; légyetek tökéletesek, mint a' mennyei Atyátok az egekben.

A' Haza' törvényei már többek, de meg lehet ezekből is tanulni, az iskolában azokat, mellyeket tudni szükséges a' földmivelőnek, — ezeknek summája ez: „Ne bánts a' másét, oltalmazd a' magadét; a' mivel tartozol, teljesítsd; engedj a' felsőbb rendeléseknek, 's azokhoz alkalmazd magadat; kerüld a' háborúság-szerzőket; keressd a' békességet, és kövessed azt; — a' mit barátságosan elintézhetsz, ne vidd a' Törvényszékre.

Ks. Mi az Isten' törvényének summája? Hát a' Haza' törvényeié? Meg lehet-é ezekből is tanulni, a' mi szükséges?

16. §. A' jó földmivelő, jó ember:

„Tartozását teljesíti,
A' megszorúltat segíti.“ —

Megadja mindennek a' mivel tartozik, a' mit kell néki cselekedni: a' kinek tisztelettel, tiszteletet; a' kinek engedelmességgel, engedelmességet; a' kinek adóval, adót; a' kinek vámmal dézmával, dézmát-vámost; a' kinek szolgálattal, szolgálatot. Fi-

zetni tartozika' földmivelő a' *hadi adót*, mellyből tartatnak a' katonák, kik a' Hazát fegyverrel oltalmazzák az ellenség ellen; tartozik fizetni a' *honi adót*, mellyből fizettetnek a' Vármegye' tisztjei, kik igazságot szolgáltatnak a' Vármegye' minden tagjainak: és a' Vármegye' közjavát előmozdítani igyekezik; tartozik fizetni a' *házi adót*, a' Város' és Helység' szükségeinek pótlására; fizet *ekklézsiái adót*, a' *Lelki-pásztorok'* és *Tanítók'* tartására, kik oktatásaik által, igyekeznek kiemelni tudatlanságból, és erkölcstelen-ségből, az ekklézsia' tagjait; és azokat okos, istenfélő, jó emberekké nevelni, formálni; fizet a' *mesterembereknek*, *cselédjeinek*, *pásztorainak*, kik őtet segítik a' gazdálkodásban; *fizet és szolgál Földes Urának* azért: hogy az, attyairól reá maradt, vagy maga által pénzen szerzett földeit, neki általadja haszonvételre, és annak békességes birásában oltalmazza. — Minthogy már ő azt állallátja, hogy a' megnevezett hivatalok, a' közbátorságra — békességre, 's a' társaság' előmenetelére, múlhatatlanul szükségesek; állallátja, hogy nagy jó az ő reá nézve, hogy ő tisztességes munkája után, ezeknek védelmezése, és kormányzása alatt, békességesen — bátorságosan töltheti napjait; örömet fizet és szolgál ezen hivatalbelieknek, sokkal többre becsülvén az ő fizetésénél, szolgálatjánál, azt a' hasznot, mellyet nyer az által.

Nem csak tartozásait teljesíti pedig ilyen módon a' földmivelő jó ember, hanem *megszorult nyomorult felebarátját is, a' mennyiben töle telik, segíti*: meggondolván, hogy az Isteni gondviselés éppen azért akarta, hogy az emberek társaságban éljenek, hogy egymást gyámolítsák, segítsék. Azonban tudja, hogy minden vigyázása, igyekezete mellett is, érheti szerencsétlenség, ő is megszorulhat vagy utazásában, vagy pedig idehaza is: ha hát ő kívánja azt, hogy ilyenkor ne hagyják el mások, hanem segítsenek rajta, és ha segítenek, az neki jól esik: így cselekszik ő is szerencsétlen felebarátjaival.

Ks. Mit nevezünk tartozásnak? Mit tesz az, hogy te tartozásodat teljesíted? Hányfelé kell adózni a' földmivelőnek? Porciózt miért fizet hadi adóba? Hát a' honi adó hová fordítatik? Hát a' házi adó? Hát az ekklézsiái? Hát az uraságnak miért fizet és szolgál? Hát cselédjeinek? Csak tartozásait teljesíti-e? Miért cselekszi ezt? Hát ő megszorulhat-e még valaha?

17. §. Végre a' jó gazda és jó földmivelő :

Naponként az értelemben
Elébb meg, 's a' kegyességben.
Annyi jót tesz, mennyit tehet,
És olyan jól, a' mint lehet.
Igy foly élte békességben,
Munkás vidám csendességben,

Ezek szerint én sem elégszem meg azzal a' kis tudománnyal, mit az iskolában tanulok ; hanem, ha innen kikerülök is, értelmes emberek' beszédjéből, és példájok' látásából, igyekszem mindig értelmesebb, és jobb ember lenni. Minden nap annyi jót viszek véghez, a' mennyit csak lehet, és olyan jól, a' mint lehet. Így reménylhetem azt, hogy életem békességgel, munkával, és vidámsággal telik el.

A' földmivelőknek hasznos könyvek : A' *Mezei Naptár. Gazdasági Kistükör*. Balásházi ur : *Háztartás és mezei gazdaság' tudománya* ; ugyan ennek *Okos gazdája és Barmok' orvoslásáról* irt munkája. Edvi Illés Pál ur : *Gazdaságtana ; Természet és egésségtana ; Földleírás ; Történet-, és Törvény-tana*. Professor Csécsi Imre ur : *Földünk' természeti rajza*. Professor Tarcsi Lajos ur : *Népszerű Természet-tana*, és több effélék, mellyeket üres órákban haszonnal olvashatnak, télen és esős időben.

Ks. Hogy' mehetsz elébb az értelemben és okosságban ? Mennyit igyekszel minden nap véghez vinni ? Mit reménylsz ha így töltöd életed' napjait ? Mellyek a' hasznos könyvek, a' földmivelők' számára ?

18. §. Leszel-é te valaha ilyen jó gazda, jó földmivelő ?

Hiszem az én Istenemet,
Megáld, megsegít engemet.
Hogy ilyen gazda lehessenek,
Tisztességesen élhessek.

De hogy' segít erre tégedet az Isten ? Ugy, ha azon kötelességeket, mellyeket tanultunk, híven teljesítem : mert az Isten csak úgy segít meg, ha magunk is igyekezzünk a' jóra. De hát ha házzal, földdel biró nem lehetsz, hanem szegény, zsellér, szolga, vagy napszámos leszel, akkor mit cselekszel ?

Szolgálok másnak szívesen,
 Dolgát végzem hűségesen.
 Magam' jámborúl viselem,
 Jutalmamat így meglelem.
 Valamig hát dolgozhatok,
 Munkát bérért találhatok;
 Reá szorúlván egymásra,
 Kölesönös gyámolításra:
 Szükségtől addig nem félek,
 Mig más élhet, én is élek.

Úgy van édes fíjaim! majd ha az oskolát itt hagyjátok, nem lesztek ám mindnyájan olyan egyforma állapotban, mint itt voltatok; — egyikötöknek a' szüléi szereznek házat, földet, jószágot, vagy a' magokét rájok hagyják; a' másiknak pedig, se házat, se földet, se jószágot nem hagynak a' szüléi, sem magatok nem vehettek, hanem más házánál lakó zsellérek lesztek; és vagy tudományotok, 's kézi mesterségeitek után éltek; vagy napszámotokkal szerzitek meg élelmeketek, ruházatokat; vagy pedig meghatározott ideig, béresek — kocsisok — vagy csöszök lesztek. — Hogy az emberek ilyen különböző állapotban légyenek, az, az Istennek rendelése, mert azt tanítja a' Szentírás: „A' szegény és a' gazdag öszvetalálkoznak, és mind a' kettőt az Úr szerzi; Ő az a' ki szegénynyé tesz, és meggazdagít.“ És ezen különböző állapot, múlhatatlanul szükséges a' társaságban; így akarta az isteni gondviselés, a' szükség, az egymás segítségére való szorulás által, öszvekötni az embereket a' társaságban. A' napszámások, béresek, segítik a' gazdát, földje' mivélésében. A' csöszök őrzik javaikat, a' kártételtől. A' pásztorok jószágaikat az eltevelyedéstől, a' tolvajoktól. A' kocsisok lovakkal bánnak. A' tanult emberek oktatják a' tudatlanokat, a' szükséges esméretekre, és intik őket a' jónak cselekedésére. A' törvénytévők, a' jókat oltalmazzák a' rosszaktól. A' mesteremberek, lakó-helyet, házi eszközöket, öltözeteket és dolgozó szerszámokat készítenek a' mások' számára. — A' gazdák pedig azonkívül hogy őket az ő szolgálatjokért táplálják, ruházzák, még fizetést is adnak nékiek, részletetik őket földjöknek terméséből, úgy a' mint azokkal megegyeznek: de csak úgy, ha hűségesen teljesítik a' rájok bizott dolgokat, és restségök, vagy gondatlanságok által, vagy készakartva is, kárt nem tesznek. Mert ha a' csösz, a' pásztor maga ellopja, és eladja, a' mit a'

gazda reá biz; ha a' napszámos — a' béres, heveréssel vesztegeti el az időt, vagy rosszul dolgozik; a' kocsis elrontja a' lovakat; a' mesterember csalárdul eladja rossz munkáját jó gyanánt; a' Tanító nem tanít; a' törvénytévő nem oltalmazza a' jót a' rossztól: 's ilyen módon, kárt lesznek azoknak, a' kik tőlök segítséget várnak, érdemellenek a' fizetésre, és becsületre. De az Isten is, a' ki mindenütt jelen van, és titkon nézi az emberek' cselekedetét, 's megfizet mindennek érdeme szerint; a' lelkiismeret is vádolja a' hűségtelen csalárd munkást, 's nem engedi hogy ő nyugodt lélekkel vehesse fel a' fizetést; nem engedi hogy ő az ő csalárdul véghez vitt munkájának örülhessen: nem csak a' fizetésért kell hát hűségesen és igazán dolgozni, hanem az Istenért, és a' lelkiismeretért is.

Ha hát a' másoknak szolgáló embernek egészsége van; ha talál munkát fizetésért, nem csak nyáron, hanem télen is; ha jól érti a' munkát, melly reá bizatik, és azt hűségesen teljesíti: szinte úgy megkeresi munkája által, Isten' segedelmével, a' maga, és hozzá tartozói' táplálására, és ruházatjára szükséges jókat, mint a' gazdag; — és ha jól végzi a' reá bizott dolgot, még bizonyosabban megnyeri fáradsága' jutalmát, mint a' gazda ember; örömmel osztja ő meg keresményjét hozzá tartozó kedveseivel; nyugodalomban, csendességben él; becsületben, békeességben tölti napjait; és azért hogy ő a' más házában lakik, hogy nincs földje, jószága, drága ruhában nem járhat, sokféle ételben italban, minden nap nem részesülhet: nem kell gondolni, mintha ő nyomorúlt, boldogtalan volna.

A' szegény embernek hát az a' kötelessége: hogy ő szeresse, és tisztelje az ő menyeyi jó Attyát, ki róla különösen gondoskodik; így várhatja munkájára az Isten' áldását, és segítségét; — legyen igazságos és hűséges munkás, magát szelíden jámborúl viselje: így lesz kedves, becsületes mások előtt. Továbbá, hogy ő vigyázzon egészségére; ne rongálja azt sem szerfeletti munka, sem mértékletlenség — részegeskedés által; mert egészség nélkül koldus-botra szorúl. Ezenkívül, éljen békeességben, hozzá tartozói között; hogy ezek közt fáradságos munkái után, nyugodalmat 's örömet találhasson. Végre, a' mit

keres, megbecsülje. Így szaporíthatja meg apródonként a keveset is. —

Igy töltheti el békeességben az életet; a' halálban pedig megnyugszik fáradságaitól, és cselekedeteinek jutalma követi őtet. Elgondolván, melly csudálatosan tartotta és táplálta őtet, és az ővéit a' kegyelmes Isten; az ő iránta való háládatossággal hajtja le fejét a' halálos álmra, azzal a' bizodalommal, hogy az a' mennyei Atya, ki az égi madarakat táplálja, és a' mezőknek liliomit ruházza, az ő töle elmaradóknak is, ha őtet félik, és igazságot cselekesznek, gondjokat viseli: azért is mind magát, mind azokat nyugodt lélekkel ajánlja az ő gondviselésébe.

Ks. Egyforma állapotban leszek-é, ha az iskolából kikerültök?

Ki rendelte azt, hogy az emberek közt légyenek szegények, és gazdagok? Miért rendelte ezt? A' gazdák mi hasznokat vesznek a' szegény embereknek? Hát a' szegények a' gazdagabbaknak? Mellyik munkás nem érdemes a' segítségre? Csak fizetésért kell-é hiven szolgálni munkálodni? Hogy' szerezheti meg a' szegény ember a' szükséges jókat? Mi lesz annak jó következése? Miféle versekben adták ezt elő a' régi jámbor emberek? A' szegény embernek mi a' kötelessége, Isten iránt? az emberek iránt? — maga iránt? — hozzá tartozói iránt? Hát keresménye iránt? Mint lesz dolga az ilyen jó szegény embernek életében, és halálában?

M á s o d i k R é s z.

A' falusi földmivelőknek házi és mezei foglalatosságaikra nézve miket kell tudni és cselekedni, azok, summáson ezen emlékeztető versekben foglaltatnak :

I.

A' földmivelőnek a' földet esmerni
Szükség, hogy ha abból hasznot akar nyerni.
Homokos — agyagos — meszes és szik-földnek
Mi a' vegyületek, és mik nevedeknek
Bennek helyesebben. — Korhadvány és trágya
Mit használ, mit segít a' földeknek ágya.
Mellyekhez járúl a' levegő, 's nedvesség,
A' világossággal együtt, a' melegség.

II.

De ezek földünkkel csak úgy vegyülhetnek,
Termő erőt azzal csak úgy közölhetnek,
Ha kemény hantjait gyakran megfordítjuk,
'S össze nyomakodott részeit ritkítjuk.
Ehez kell az eke, ásóval kapával,
Rög-törő borona, súlyos görgő-fával.
Kasza kell a' termés' rendre vágásához,
Villa és gereblye feltakarásához.
Az össze-hordáshoz vontató talyiga,
Mellyel könnyítetik a' barmon az iga.
Megtanulom hát én, hogy' kell készíteni
Ezeket, és velök hasznos munkát tenni.

III.

És mivel a' gazdát sokképpen segítik
Lovai, ökrei, munkáit könnyítik.
Hasznos pedig a' juh, sertések' tartása
Méh, és selyemhernyók' helyes ápolása:
Megtanulom hogy' kell ezeket táplálni,
Betegségtől óvni, és meggyógyítani.

IV.

De ezélunkat csak úgy érhetjük ezekkel,
A' mondott eszközök- és segítségekkel,
Ha megtanulom azt: mit mikor kell vetni,
'S az olyan plántákat hogy' kell tenyészteni,
Mellyekből eledelt 's ruhát készíthetünk,
Jószáginknak szénát, 's pénzt is szerezhethünk:
Megtanulom a' fák 's szőlők' ültetését,
Óltással ezeknek nemesébbítését.

V.

Ezek mellett szerzek magamnak készséget
Az olly munkákban is kellő ügyességet,
Mellyek a' gazdához közelebb tartoznak,
Annak idő-nyerést és hasznot is hoznak.
Illyen a' fal-rakás, 's tetők' készítése;
Vályog-verés; cserép-zsindely' égetése.
Kemenctze, nyugvó-ágy, szék, pad' csinálása;
Fogasok, gereblyék, jármok' faragása,
Hám-gyepelő' varrása, és kötél-eresztés,
Fák' tisztogatása, trágyázás, kerítés:
Igy a' drága időt soha el nem veszttem
'S a' vétkes korhelység' kenyerét nem eszem.

VI.

Bátorságos helyen tartom keresményem'
Kártól és tolvajtól őrzöm szerzeményem :
Mivel hogy nem elég a' jót csak megnyerni,
Hanem szükség annak gondját is viselni. —

VII.

Adásba-vevésbe nézek az időre,
Mind a' jelenvaló mind a' jövőndőre.

Azomba vigyázok mások' példájára,
A' többség szabván meg, minek mi az ára.
De itt is közép-szert — és az igazságot
Követem, 's kerülök minden csalárdságot.
Megelégsem illő biztos nyereséggel
Inkább, mint a' gyakran csaló reménységgel.
Hiszem azt hogy jobb a' kevés igazsággal,
Mint a' nagy gazdagság, melly gyül hamissággal.
Apránként javaim' ekkép' szaporítom,
Mit igazán szerzek, jó végre fordítom.
Hogy mikor számot kér a' Világ' Birája,
Cselekedetimet helyesnek találja.

I.

A' föld' többféle nemeinek esmertelése, és mi által tétetnek ezek a' termésre alkalmasokká.

19. §. A' földnek felső színe, a' mint látjuk, nem mindenütt egyforma, hanem néhol homokos, néhol agyagos, másut ismét szikes — fekete, vagy pedig kövecses. — A' fekete föld, melly legtermékenyebb szokott lenni, össze elegyítettelt: az állatoknak-férgeknek-bogaraknak-növényeknek elrothadt testeikből, és ezeknek a' szél által elhintett porából. Ezt nevezzük televényes földnek; de még helyesebben nevezhetnénk korhadványosnak, vagy rothadványos földnek, mert ez sokkal érthetőbb, és annak a' mit vele elő akarunk adni, inkább megfelelő nevezet, mint a' televény, mellynek értelmét alig lehet kifejtteni.

Ezen korhadványos fekete földön kívül, még három nevezetes fajtái vagynak a' földnek: t. i. a' homok, agyag, mész és szik-föld; de ezeket magokban tisztán, minden más fajta földeknek hozzájok való járulása nélkül, nem lehet találni; öszve vagynak ezek egymással elegyedve, és a' mellyikből több van bennük, arról neveztetnek — homokos, agyagos, meszes, szikes földeknek.

Ks. Egyforma-é a' föld' felső része? A' fekete termékeny föld miből lett? Hogy' nevezzük ezt? De hogy' lehetne alkalmasabb névvel nevezni? Ezen korhadványos földön kívül, hány neve-

zetes fajtái vagynak a' földnek? Lehet-é ezeket magokban találni? Miről szoktuk elnevezni?

20. §. Az egyik nevezetes fajtája hát a' földnek a' *homok*, ez áll apró kovacs, vagy kova-darabokból, 's olyan mintha a' kovát, vagy a' kovacsot, melyet békasónak is nevezünk, morzsában öszvetörnék: ezért nevezetlik ez kovaföldnek is. — Úgy vélekednek az emberek, hogy ez a' tenger' habjai által morzsoltatott így szélyel. Ha tiszta a' homok, nevezetlik *sivány homok*nak, melyet a' szélelhord, és nem terem semmit; de ha belé tarazk-gyökerek, füzfa, jegenyefa, Kanadai nyárfa-ágak, és gyökeres ákászfák, jó mélyen ültettetnek, a' sivány homok is haszonvehetővé tétetik. Ha a' homok, agyaggal van elegyedve, nevezetlik *sárga föld*nek; ebből szokták, polyvával elegyítve, a' tapasztáshoz való sárt készíteni, továbbá vályogot verni; téglát, cserép zszindelyeket égetni; kemenczét készíteni; melly munkákra annál alkalmasabb a' sárga föld, mennél kevesebb benne a' homok. — Mellyik több a' sárga földbe, az agyag-é vagy a' homok, azt így tudhatom meg: tesztek egy nagy meszelyes pohárba, egy kalán sárga földet, tele töltöm tiszta vízzel, ebben a' vízben a' sárga földet egy fácskával addig kavarom, míg egészen szélyelázik, ekkor félre teszem, hadd higgadjon meg: a' homok alól ülepedik le; azon felül pedig az agyag; ekkor aztán meglehet látni, mellyik több, a' homok-é vagy az agyag.

A' sárga föld magában sovány természetlen, de ha közzé korhadvány elegyítetik, a' mikor osztán *fekete homok*nak nevezetetik, igen jó termékeny föld válik belőle, kivált kukoricza, krumpli, dohány, és a' gyökeres plánták benne szépen diszlenek. —

Ks. Mellyik az egyik nevezetes fajtája a' földnek? Miből áll ez? Mi morzsolta ezt szélyel? Sivány homoknak mit nevezünk? Hogy' lehet termővé tenni? Ha a' homok agyaggal van elegyítve, hogy' nevezük? Mit készítenek belőle? Hogy' lehet megtudni, ha a' sárga földben a' homok több-é mint az agyag? A' sárga föld hogy' lesz termékeny? A' korhadványos sárga föld minek nevezetetik? Mik diszlenek benne legszebben?

21. §. Másik nevezetesebb fajtája a' földnek az *agyag*. Mivel ez igen apró por-szemekből áll, ha újjainkkal dörzsöljük, mint a' szappan olly símának tetszik; ez a' tenger' természeti iszapjának tartatik. — Áll, két nevezetes részekből; u. m. timsós földből, és igen finom kovacs- vagy békasó-porból. — Színére nézve sárga, verhenyös, és kékes fekete; ha megégetik, fehér cserép lesz belőle; ha pedig vas-rozsda korhadvány van közte, veres cserép lesz belőle. — Négy annyi vizet vesz magába mint a' mennyit nyom maga az agyag, a' nélkül hogy elcseppenne; de ha így megtelik aztán vízzel, több vizet magán által nem bocsát: azért jó a' piacék' külső oldalait, az épületek' töveit, agyaggal megfurkózni. Az agyagból igen szivós és ragadós sár készül: nem jó hát agyaggal az utakat tölteni, mert nagyon megragadja a' kerekeket. — Ebből készítik a' fazekasok a' cserép edényeket. — Ha akkor, mikor már a' cserép edény, a' kemenczében egészen tüzessé lesz, egykét maroknyi sót vet bele az ember, és a' kemencze' száját hirtelen betapasztja, kőmázzal vonatik bé az edény. Illyen kőmázos téglából rakják sok helytt az utakat, mellyek állandók szoktak lenni; a' jó kő-edényeket is így készítik.

Az agyag magában terméketlen sovány, miad azért: mert az esőt nehezen veszi magába; mind azért, mert ha megszárad, olly kemény, hogy abban a' plánta' gyökere nem terjeszkedhetik el; de ha korhadvánnyal elegyítették, igen jó termő föld, kivált jó búza terem benne.

Az agyag, a' levegőbeli párázatot legjobban húzza magához; azért jó, szárazság idején, az agyagos földet megkapálni, mert így mélyebben beszívhatja a' levegői párázatot; de magába szívja a' levegőben repülő sókat is, nevezetesen a' plánták' táplálására leghasznosabb Ammoniak, vagy húgysót is; de a' mellyet ha megázik azonnal elbocsát, mellynek, ha rá lehelünk, vagy az agyagos földet futó eső megáztatja, — azonnal meg lehet érezni a' szagát. Az agyag, a' többi földrészeknek mintegy enyve, öszve ragasztója.

Ks. Mellyik a' másik nevezetes fajtája a' földnek? Millyen tápintású? Miből lett? Miféle részekből áll? Millyen színű nyers korában? Hát megégetve? Mennyi vizet vészen magába?

Miért jó a' pinceszék' oldalait, és a' házak' töveit agyaggal megtömni? Miért nem jó, az utakat agyaggal tölteni? A' fazekasok mi hasznát veszik? Hogy' készül ebből a' köedény? és téglá? Miért magába terméketlen? Miért jó, száraz időben megkapálni az agyagos földet? Miféle repülő só't sziv magába a' levegőből? Mikor locsátja el az Ammoniákok? Hogy' lehet nézni a' több földfajok közt az agyag-földet?

22. §. Ezeken kívül nevezetes fajtája a' *szikés - meszes* föld. Eggyüve foglaltatnak ezek, azért, mert a' hol szikföld van, ott mindenütt találhatik meszes föld is. Hazánkban sok helyeken, a' szikföldből virágzik ki, fehéres porformában a' sziksó, mellyel készítik a' szappant. Vagynak azomban olyan szikföldek is, melylyekből ilyen sziksó nem szokott feljönni, de azért van-é bennök sziksó, így lehet megtudni: két három kanálnyi szikföldet bele teszek egy csuporba, tiszta vizet töltök reá és felforralom; azután le hagyom higgadni; a' lehiggadt vizet letöltöm, és itató papiroson által csepegtetem; ezt lefőzöm annyira, hogy csak fele maradjon; ebbe csepegtetek só-savanyat, és ha a' viz pezseg, vagy sűrű apó buborékok származnak benne, jele hogy ott sziksó van. — Ha ezen félig elfőtt vizet egészen elfőzöm, úgy hogy az edény' fenekén, csak valami apró por marad; ha erre a' sziksó-porra, erős égett bort töltök, és meggyújtom, sárgás lánggal ég: jele, hogy ez a' por sziksó; és ezen por' mennyiségéből már ki lehet számítani, hogy a' szikföldben mennyi sziksó találhatik. A' melly fa, vagy megszáradt plánta, ilyen sárgás lánggal ég, abban is sziksó van, mellyet annak hamujából ki lehet áztatni, 's ebből készítik a' mosók a' lúgot.

Ha pedig azon szikföldre, mellyből már a' sziksót kifőztem, só-savanyat töltök, és pezsgés támad, nagyon hihető, hogy abban mész van; de van-é valósággal, és nem más földtől pezseg-é, így tudom meg: a' só-savanyal pezsgő maradvány földre tiszta vizet töltök, jól felkavarom, mikor meghiggad leszűröm, ebbe sóska-savanyat csepegtetek, mire lassanként fehéres üledék származik, a' mi a' mésztől van. — A' főzés által ki lehet a' szikföldből venni a' sziksót, hamuzsirt; de a' mágnéziát nem lehet (pedig ez is pezseg a' só-savanyal): a' mágnéziától hát a'

meszet a' sóska-savany választja el. A' mészföld igen porlós természetű; valamint a' meszet a' levegő szélyelporlasztja; úgy ezt is, bár ha őszszel göröngyösen szántatik vagy ásatik is fel, a' téli fagy, dér, és eső szélyelmállasztja, és tavasszal a' szántott föld olyan porhanyóvá lesz, hogy szinte bokáig bele megy az ember' lába. Ez a' meszes föld igen termékeny, az esőt — harmatot beveszi, de heves természete miatt hamar is kiszárad. — Búza, árpa, zab, köles, bőven terem benne. Nem jó a' mész-földből, vályogot, és vert falat készíteni, mert szélyelmállik. —

Milyen vegyületű tehát valamely föld, annak megvizsgálására szükségesekek: a' só-savany, sóska-savany, és tiszta víz. Mind a' savanyokat, mind a' lecsepégtetett vizet, a' patikában olcsón meg lehet venni; de tiszta az esővíz is, melly az udvarra kitett tiszta mázos edénybe esik, az eső kezdete után kevés idő mulva; tiszta a' hóvíz is, melly tiszta mázos edénybe olvasztatik el. —

J e g y z e t. Ezek által, a' föld' fajtainak 's nemeinek megvizsgálását, a' Tanító tetelgesen mutatás által vigye véghez, és ezt közvizsgálat' alkalmával is cselekedje.

Ks. A' homokon és agyagon kívül mellyik még nevezetes fajtája a' földnek? Terem-e magában szíksó a' mi hazánkban? Hát azt hogy' lehet megtudni, hogy a' szíkföldben van-e szíksó? Hát a' mészföldet hogy' lehet megesmérni? Milyen természetű a' mészföld? Jó-e ebből vályogot, vert falat készíteni? Termékeny-e? Miféle gabona terem jól benne? Mik kívántatnak e' földek' megvizsgálásához?

23. §. Ezen három nevezetes földfajtáknak, egymással való összeegyeztetéséből már, többféle nemű földek származnak, nevezetesen:

Ha a' szíkföld agyaggal van elegyedve, *vakszik*nak nevezetik, mellyben semmi sem terem, ezt csak mészföldnek, trágyának közzé keverése által lehet termővé tenni; de azért a' vaksziknek is van haszna, mert ha az úti töltések, sívány homokkal jó vastagon beterítetnek; a' homok pedig vakszikkal, egy lábnyi vastagságra meghordatik 's betakartatik, állandó töltés lesz belőle, és csak arra kell ügyelni, hogy az esővíz rajta meg ne

álljon. Ha pedig a' szikföld mészfölddel elegyítettik, *szikpados* földnek neveztetik, melly ha megtrágyáztatik, a' legjobb termő föld válik belőle, — körtvélyfák kivált, és a' tehénrépa ezt nagyon szeretik.

Ha az agyagnak fele meszes föld, *agyagos márgának* mondatik; ha pedig a' homoknak fele mészföld, *homokos márgának* neveztetik; és mindenik jó föld, kivált a' dohányt, borsót, lencsét, bükkönnyt gazdagon megtermi.

Ha az iszapos agyagos föld kevés mészfölddel, de sok korhadvánnyal van egyesülve, nevezzük *fekete szurkos földnek*; ez jól termő, de nehéz munkájú, mert kemény, és a' vasborona is nehezen zuzza össze göröngyeit, — az ilyen földet lóganéjjal kell trágyázni, ez által puhábbá tételik.

A' földnek már ezen többféle fajtáit, esmerni kell a' földmivelőnek, mert ebből tudhatja meg, mivel kell a' sovány földet termékenyebbé tenni; és azt, szükséges-é trágyázni, vagy nem; 's mit lehet abban legjobb haszonnal termesztetni. — Különösen pedig tudni kell ezt annak, a' ki földet akar venni: mert ebből láthatja, hogy nem minden föld egyforma jóságú, annál fogva, koránt sem ér annyit egyik mint a' másik; a' jó vegyületű termékeny föld, háromszorta többet ér a' sovány földnél; valamint a' jól megtrágyázott föld is, az elélt földnél, mellyre sokat kell még költeni, hogy jól termővé lehessen.

Ks. Miféle földnekem származnak a' három nevezetes fajta földeknek elegyítéséből? Mi a' vakszik? Hogy' lehet termővé tenni? Mi hasznát lehet venni? Hát a' szikpados föld miből áll? Millyen természetű? Miért szükséges a' földmivelőnek esmerni a' földnek több több fajtáit, és nemeit? Hát a' földet venni szándékozonak miért kell ezt esmerni?

24. §. Valamint pedig egy állat sincs olyan, melly csak földdel — vízzel — levegővel élne, hanem vagy növényekkel, vagy más állatok' testével táplálja magát: úgy egy plánta sincs olyan, melly csak a' földből — vízből — és levegőből venné tápláltatását, hanem megkívántatik erre, a' plánták, állatok, férgek, bogarak' holt testeinek maradványa, korhadvánnya, melly ha

kifogy a' földből, szükség hogy a' trágya által kipótoltassék, 's a' föld ez által a' termésre alkalmatossá tétessék.

Trágyát lehet készíteni: mindenféle ganéjból, elrothadt növényekből, azoknak hamvaiból, minden állatok' holt testéből, és sepredékekből; ezeket egy gödörbe öszve kell hányni, hogy ott érjenek öszve, 's télen mikor fagyos a' föld, ezen trágyát a' szántó, földjére apró kúpokba széyelrakja, tavasszal a' szántás-kor a' kúpokból széyelhányja, és mindjárt leszántja. Vagynak olyan gyarló emberek, kik a' télen által öszvegyült ganéjt, és szemetet, a' Helység alá tavasszal kihordják; az okos gazda ezt a' maga kertjébe, szántóföldjére kihordja, mert tudja, hogy nincs olyan kövér föld, melly idő jártával, a' termés alatt el ne soványodna, és a' trágya általi megújítást, erősítést meg nem kívánná, szinte úgy mint az ember — és az állat az étel ital általi megújítást, — erősítést. 40 szekér trágya kívántatik egy hold földre.

Mellyik földet szükség trágyázni, azt így tudhatom meg: előveszek egy meszelyes üveg poharat; teszok bele abból a' földből, mellyet meg akarok vizsgálni, 3—4 kanálnyt; tele töltöm a' poharat tiszta vízzel; a' földet a' vízzel öszvekevarom, azután félre tészem higgadni ⇨: ha a' meghiggadt víz csak kevéssé sárgás, elélt az a' föld, trágyára van szüksége; de ha a' víz barnás sárga, mint a' ganéjlé, ennek nem kell trágya, csak jó mivélés.

Ks. Az állatok miből vészok tápláltatásokat? Hát a' plánták? A' trágya mire való? Miből lehet készíteni? Mikor kell a' földre kihordani? Mikor kell széyelhányni és leszántani? Miért szükséges a' földmivélőknek öszvegyűjteni a' trágyát? Hány szekér trágya kell egy hold földre? Hogy' lehet megtudni, mellyik földet szükséges trágyázni?

25. §. Szükséges a' földmivélőnek megvizsgálni azt is: *millyen az ő földjének az ágya.* Föld' ágyának nevezzük azt a' területet, melly a' termő föld alatt van két három arasznyira a' föld' külső színétől. Ha a' homoknak az ágya agyag, ekkor mélyen fel kell szántani, ásni, vagy kapálni a' földet, és alólról az agyagot, a' homok közzé elegyíteni, 's így a' földet a' termésre al-

kalmatossá tenni; ha pedig felül agyag, szikes — vagy meszes a' föld és ennek az ágya homok, ezt kell felszántani — ásni — vagy kapálni, és a' felette levő agyagos, szikes, vagy meszes föld közé elegyíteni; ha pedig a' föld' ágya kemény, kovacsos föld, melly az esővizet bé nem veszi, 's e' miatt sok esőzőskor a' vetés kipállik: ekkor a' föld' ágyán felül, mély barázdákat kell húzni, hogy azon a' felesleges esőviz leszivároghasson, és a' vetésbe kárt ne tegyen.

Ks. Mit nevezünk föld' ágyának? Hogy lehet ez által javítani a' homokos — agyagos — kovacsos földet?

26. §. De a' földet termővé, sem annak különböző ne-
meinek összeelegyítése, sem annak ágya, sem a' trágya nem te-
hetik, hanem szükség hogy ezek közé elegyedjen a' levegő, és
az abban levő párázatok, repülő sók, és olajak; — az eső-hó-
harmat — a' nap' melege és világossága. — A' levegő béhat a'
füveknek fáknak gyökereibe-leveleibe és élteti azokat. — A'
levegőbe sok apró olajos, sós részek vagynak, mellyek a' földre
leszállanak, mindenik plánta és fa, a' maga természetéhez illő-
ket veszi magához, és ez okozza, hogy egyik plánta és gyü-
mölc s edes, másik keserű; egyik jó szagú, a' másik bűdös. —
A' szél, vagy a' levegő' sebes folyása, megmozgatja a' növe-
vényeket, hogy azokban a' nedvességek széyeloszolhassanak,
és azok erősödhessenek. — Az eső-hó-harmat, megpuhítja a'
földet, hogy abban a' gyökerek széyelterjeszkedhessenek; a'
gyökerek pedig és levelek beszívják a' nedvességet, és táplálják a'
növényeket, mint a' vér az állatok' testét. A' nedves-
ségekben lévő enyves nyálkás részekből lesznek azok a' vékony
szálak, mellyek a' növények' testében vagynak, mint a' selyem
hernyóban lévő enyves materiákból lesznek a' selyemszálak. —
A' zöld füveknek $\frac{3}{4}$ része nedvesség, a' honnan ha ezek le-
kaszálatnak, egy mázsza fűből csak 25 font száraz széna lesz. —
Hogy pedig ez a' sok nedvesség meg ne romoljon, a' napnak
melege kigőzölögteti a' felesleg-valókat, hogy új nedvességek
által megvidámíttassanak a' növények. A' melegség neveli
magasra a' füveket fákat; ez hajlja ki az ágakból a' bimbókat-
leveleket-virágokat-gyümölcsöket, és ez érleli meg azokat. Té-

len, mikor meleg nincs, semmi sem terem. Innen földünk' éjszaki részén, vagy az éjszaki éghajlat alatt, hová a' nap melegítő sugárit nagyon dűlősön bocsátja, melly miatt ott mindig hideg van, csak kevés tavaszi plánták, és apró cserjék nevedkedhetnek, és sem buza sem árpa ott meg nem érhet; — de már a' mi mérsékelt melegű éghajlatunk alatt, nem csak a' búza és nyári gyümölcsök érhetnek meg, hanem a' szőlő, kukoricza, és a' dohány is. — A' heves éghajlat alatt pedig, vagy azon részén földünknek, a' hol a' nap nyáron egyenesen a' fejük felett van délben az embereknek, már azok is megteremnek, a' mellyek a' mi tölket ki nem állhatják, minemű: a' kávé, bors, citrom, olajfa és mások — A' világosság is nagyon szükséges a' föld' terméseinek, ezért búvik ki a' setét föld alól a' csira; és árnyékban, 's pinczékben színetlenekké és izetlenekké lesznek a' növények.

Hogy már a' levegő, a' nedvesség, a' meleg és világosság béhathassanak a' földbe, azért szoktuk a' szántás, ásás, kapálás által megpuhítani, megritkítani, a' kemény földet, 's a' trágyázás által, melly a' levegőt, nedvességet, meleget legjobban magába veszi, megkövÉriteni.

Ks. Mik teszik a' földet termékennyé? Mit használ a' levegő — az esső, hó, harmat, a' melegség — világosság, a' füveknek fáknek? Hogy' hathatnak be ezek inkább a' földbe?

III.

A' földműveléshez szükséges eszközökről.

27. §. Ezek közt első az *Eke*. Jó eke az, mellyet két jószág könnyen húzhat, — a' földet jól elfordítja, 's könnyű feligazítani, és szarvainál fogva tartani; nem nagyon mesterseges, és nem drága. Az ilyen jó ekét így lehet készíteni:

a) A' *szántóvas'* hossza $1\frac{1}{2}$ lábnyi legyen, hátulsó szélessége 10 hüvelyknyi; éle, lapja egyenes legyen; lehajtott bal oldala függőleg álljon; 's mind a' földön csúszó oldala, mind az ormója egyenes, és hátul 4 hüvelyknyi magos legyen; nagyon vastag ne legyen, és olyan vasból készüljön mint a' kasza, hogy kalapálni lehessen; a' hegyitől 1 lábnyira, üttessen lyuk a' czimer-vasnak. Az élit ki

kell kalapálni alólról, a' kalapálást a' lapos vas hegye felé dűjtve, mellyet, ha gyökeres föld szántatik vele, mindennap ismételni kell; így a' szántóvasat nem kell a' kovácshoz vinni élesíteni, mindig éles lesz, annálfogva könnyen hasítja a' földet, 's vagdálja a' gyökereket.

b) Az *eketalpa* $1\frac{1}{2}$ lábnyi hosszú, 6 hüvelyknyi széles, és 3 hüvelyknyi vastag légyen, mellynek bal oldalára 4 hüvelyknyi széles vas szegeztessek 's ennek alsó széle 1. hüvelyknyivel lejjebb álljon az eke' talpánál, és egyenes vonalban, a' szántóvas lehajtott oldalával és aljával, és ezen csúszszék az eke; másik talpra nincs szükség, mert a' lapos vas' éles része e' helyett szolgál. — Ebbe az eketalpba vésettessek be a' ködökfa, az anyas fiók-szarvval, a' szokott mód szerint.

c) A' *czimervas* félig formár alólról éleztessek meg, és egy kevés hátra dűljön, hogy a' gaz rajta felcsúszhasson, a' gerendelyen felül érő vége, sróffal erősítessék meg.

d) A' *kormány-deszka* $2\frac{1}{2}$ láb hosszú legyen, és az alsó széle, a' lapos vas' szárnyánál kezdődve, egyenes vonalban felfelé, úgy vágattassék el, hogy a' hátúlsó vége, 8 hüvelyknyivel lejjebb legyen; kijjebb álljon pedig a' lapos vas' szárnya hegyinél 4 hüvelykkel: így a' felhasított földet, minden feszítés nélkül, magháznak elfordítja, 's felhegyezi, és nem dűrja a' földet.

e) A' *gerendely*' hossza 7 lábnyi legyen, a' kakas szeg' lyukai sűrűskén legyenek, hogy az ekét feljebb venni, vagy lejjebb eresztelni könnyen lehessen; az alsó oldala lapos, mellyet egy kevés a' talyiga' vankosába bé kell vágni, — így könnyű lesz tartani, nem fog imbolyogni.

f) A' *csoroszlyának* a' gerendelyben nem kell lyukat vézni, hanem a' gerendely' baloldalát annyira be kell vágni, hogy abba a' csoroszlya' szára bele férjen, egy kevés előre dűjtve, hogy a' gaz a' csoroszlya' szárán felcsúszhasson. A' csoroszlya' hegye, a' szántóvas' órránál 2 hüvelykkel elébb, azzal egyenes vonalban álljon. — Mikor ezek így el vagynak intézve, vágatni kell egy 6-os szálvashól 8 hüvelyknyit; ennek mindenik végén egy egy lyukat kell ütni; a' közepén pedig olyan sróf-házat, mellybe egy ujnyi vastag fordítósróf menjen; ezen darab vasat osztán, a' két végén lévő lyukakon által, olyan hosszú vas szeggel, melly

a' gerendelyen általérjen, annyira, hogy a' hegyit vissza lehessen hajtani, a' csoroszlya' szárán kívül, erőssen a' gerendelyhez kell szegezni; a' sróffal pedig a' csoroszlya' szárát a' gerendelyhez kell szorítani; melly hogy se feljebb, se lejjebb ne mehessen, a' csoroszlya' szárának bal oldalán, egy tenyérnyire, egymást érő bevágásokat kell üttetni, hogy a' sróf vége, azokban megakadván, a' csoroszlyát mozdulatlanul tartsa. Hogy pedig hátra ne nyomúljon, alól felül vassal kell megerősíteni a' gerendely bevágását; a' pedig legkönnyebben úgy eshetik meg, ha egy 7-hetes formájára meghajtott vasnak hosszú szárát, két háromszeggel, mind alól mind feljül a' gerendelyhez szegezzük. Ez ugyan egy kevésbé költséges, de egy pár heti idő-nyerés ezt bőven kipótolja, nem kelletvén ezt ékezetni, mellyel néha fél óráig is elbajlódik a' szántó: a' gerendelyt sem kell megpántoltatni, hogy az ék ki ne hasítsa; azonban ember életéig is eltart. A' csoroszlya' hegyit nem kell nagyon előre hajtani; és ennek is az élit ki kell kitalapálni, hiszen a' kinek tetszik, a' kikalapálás után megtüzesítve, és azon tüzesen hideg vízbe mártva, megedzheti.

g) A' *talyiga' cságattyúját*, ha valamicskével többbe kerül is, jobb vasból készíttetni: mert ezen sűrűbb lyukakat lehet ütni, és alkalmasabban lehet a' barázdát általa szélesebbre, vagy keskenyebbre venni, mellynek ugarlaskor 7—8; vetés alá szántáskor 5—6 hüvelyknyi szélesnek kell lenni.

h) A' *talyiga' tengelyeire* egy kis marok vasat, a' kerék' agyába pedig perselyt szükség készíttetni, mert így tovább is tart, és megkenve könnyebben fordul. A' kinek talyiga-tengelye nyikorog, helyesen mondatik róla, hogy megitta a' háj' árát.

i) Az *eszteke'* éle tenyérnyi széles legyen: hogy így egy két taszítással, mind a' kormányról a' rátapadt földet, mind a' csoroszlya' elől az öszvetódúlt gizgazi, el lehessen vele hárítani.

Jegyzet. Ezeket a' Tanító tetlegesen úgy taníthatja meg, ha egy, eddig szokásban volt ekét, mellyet 4—6 ökör húzott, a' talyigával együtt, elkérvén valamelyik gazdától, az oskolába felviteti, 's ezen tanítja meg az ekének részeit és neveit; ezen esmérteti meg azoknak hibáit, és azt, hogy kelljen azokat megigazítani az előadott mód szerént; ezen mutatja meg, hogy kell a' gerendely által feljebb venni az ekét, vagy mélyebbre eresztetni; a' cságattyú által hogy lehet szélesebb, vagy keskenyebb barázdákat szántani. Szántás idején pedig, menjen ki tanítványival valamely közel lévő földre, 's ott esmértesse meg velök, mind a' helyes, mind a' helytelen szántás' módját, 's az ekének feligazítását.

Ks. Milyen a' jó eke? A' szántóvasnak milyen hosszúnak 's szélesnek kell lenni? Élinek, lapjának, lehajtott szélinek milyennek kell lenni? Hány lyuknak kell a' lapján lenni; és hol? Hogy kell élesíteni? Mi haszna van az ilyen élesítésnek? Az eke-talp milyen hosszú, széles és vastag legyen? Mit kell baloldára szegezni, és hogy? Szükséges-é a' két talp az ekének? Mik vésetnek az eke' talpába? A' czimervas milyen legyen? Hát a' kormány-deszkának milyen hosszúnak kell lenni, és hogy' kell elintézni? A' gerendelynek milyennek kell lenni? A' csoroszlyának hol, és hogy' kell állani? Mivel kell megszorítani? Hogy a' csoroszlya se fel, se lefelé ne menjen, mit kell cselekedni? Hát hogy hátra ne nyomúljon? Miért jobb így készíteni a' csoroszlyát? A' cságattyút miből kell készíteni? A' talyiga-tengelynek milyennek kell lenni? Hát az esztekének? Hogy' lehet ezeket legalkalmasabban a' tanulókkal megértetni?

28. §. A' földmivelőnek a' szántásvetéshez szükséges második eszköze: a' *Borona*, mely kétféle: fogas, és tövis. A' fogas így készül: fűrészeltet a' gazda kemény fából olyan 4 lábnyi hosszú, 7 darab léczeket, melyeknek mindenik oldala 3 hüvelyknyi; 4 darabból készít egy négyszegletes rámat, egymásba vágván végeiket; 3-ból pedig 3 keresztfát, melyeket az egymással általellenben lévő ráma' oldalaiba, egyforma távolságra belevés, belecsapol; 's így ezeket jó erős faszeggel öszveszegezi. Már most ezeket úgy furkálja ki, hogy ha az egyik szegleténél fogva húzzák, minden szegék, melyek a' lyukakba üttenek, más vonalt csináljanak, egyenlő távolságra. A' fogakat legjobb vasból készíteni, de ha a' szegény gazdának költsége nincs hozzá, akász- vagy somfából is készítheti; ha elkopik, vagy kitörik valamelyik, télen által mást lehet helyébe ütni. Igen jó ezzel a' vetést elboronálni, utánna tövis-boronát kötve: mivel így a' göröngyök szélyeltöretnek, melyek az elvetett mag' kikelését akadályoztatnák; az elvetett mag' szélyeloszlik, és nem csak a' magházakban kél ki; utánna pedig a' tövis-borona eltakarja az egész vetést.

Mint hogy pedig így a' föld nagyon puhán marad, nem nyomulhat jól az elvetett maghoz, annál fogva sok kipállana, elveszne: szükség az elporlott földet öszve nyomatni, a' szántásvetéshez szükséges eszközzel, a' hengerrel.

Ks. A' borona hányféle? A' fogas hány darab léczből áll? Mennyi mindeniknek a' hossza? Hogy' állítatik öszve? A' lyukak, mellyekbe a' fogak üttetnek, hogy' fúratnak? Miből lehet a' fogakat készíteni? Mi haszna van ezen boronának? A' föld utánna hogy' marad? Mivel lehet azt öszvébb nyomatni?

29. §. Harmadik szükséges eszköze a' szántóvetőnek, a' *Henger*, vagy *Görgőfa*, melly így készül: szerezni kell 5 lábnyi hosszú és 1½ lábnyi átmérőjü egyenes derekú kemény fát, vagy a' hol olcsóbban lehet hozzá jutni, fenyőfát, — ha görcsök volnának rajta, le kell faragni, hogy a' nagyjából kerek legyen; ennek is olyan forma léczből, mint a' boronáé, 4 szegletes rámát kell készíteni, hogy abban a' henger megférjen, még pedig úgy, hogy mind két oldalról 6 hüvelyknyi hézag maradjon a' ráma- és a' henger között, azért, hogy ha a' hengerre föld ragadna is, a' ráma közt szabadon foroghasson; a' két végén pedig annyi üresség maradjon, hogy ott egy egy, két hüvelyknyi vastag, 's a' közepén lyukas fa-karika könnyen megférjen. — Már most, a' ráma' két végső oldala' közepin, lyukat kell fúrni, 's ezen furáson, 's a' két karika' közepén lévő lyukakon által, a' henger közepibe egy egy jó erős vas tengelyt kell ütni. Ezek után készül az ülő-hely ilyen formán: az első, és hátulsó hosszú oldal' közepibe bele kell vésní, 1½ láb magos, és 5 hüvelyknyi szélességü deszkát, mellynek tetejére helyeztetik 6 hüvelyk szélességü deszka; erre ül a' lovat hajtó kocsis, és ha a' henger fenyő-fából van 's könnyü, másik is ülhet a' kocsisnak háttal fordúlva, 's így az elboronált földet jól megnyomhatják. — Két felől az ülés-deszka' lába mellé, előlről, két vas horog üttetik, mellybe akasztatik osztán a' kötél vagy láncz, mellyen a' hengert huzza a' jószág.

Ezen hengerezésnek hasznát, örömmel tapasztalják, kik azt próbálták; de azok is, kik ezt nem próbálták, hozzá vethetnek

ennek jóságához abból, hogy a' hol a' boronálás után az ekelyiga' kerekei elmennek, sokkal szebben kel ki a' búza.

J e g y z é s. Lehetne ezen hengernek hasznát venni tavasszal, az utak töltések' egyengetésére is. Az agyagos, szikes, szürkös fekete földü utak ugyan is, ha úgy száradnak meg, a' mint azokat a' jóság' öszve gázolja, és a' szekérekerekek, arasztnyinál mélyebb vágásokat hagynak rajtok, sokszor több hónapokig is jó utat nem lehet azokon lötni; ha tehát akkor, mikor a' sár szikkad, a' göröngyök' tetejei, a' kerékvágásoknak magosan felálló szélei kezdenek száradni, 6—7 hengerrel egymás mellett, az utak töltések' öszvenyomatnának, kevés idő mulva a' legszebb egyenes utak lennének rajtok. — Csakhogy már ekkor a' henger elébe, egy olyan éles vasat kellene alkalmazni, melly a' hengerre tapadó sárt, arról levágja, hogy a' sár a' henger forgását ne akadályozza. Minden helység megegyengethetné így, a' határában lévő rossz utakat, töltéseket.

Ks. Mellyik a' szántáshoz vetéshez tartozó harmadik eszköz? Millyen hosszúnak, és vastagnak kell lenni a' hengernek? Miféle fából? Hogy kell ennek a' rámáját készíteni? Hát a' tengelyét? Hát a' kocsis' ülő helyét? Mint vonja ezt a' jóság? Hasznos eszköz-é ez? Hát az utakat lehet-é egyengetni a' henger által?

30 §. A' házi kerlek, szöllők, veteményes földek' mivélé- sére szükséges eszközök: az *ásó, kapa, ritka és sűrű fogú gereblye, széles talpú furkó, ültető czövek, és egy hosszszü zsinog, az útaknak, ágyaknak egyenesen való elintézésére.* — Ezek közt első az *ásó*, mellyel öszszel a' földet jó mélyen fel lehet tágítani, 's az *esső*, hó, levegő' behatására alkalmatossá tenni, 's ez kivált gyökeres plántáknak felette szükséges. — Az öszszel felásott földet, tavasszal, kapálás által lehet porhanyóvá tenni, megfordítani, 's a' veteményezésre elkészíteni. Ha mélyen akarja a' kapás, a' földet megfordítani, ne igyekezék azt egyszeri vágásra megtenni, mert a' mennyit így kivesz a' földből, meg annyi vissza hull kapájáról; azonban így nagy erővel dolgozván, hamar eltikkad, — hanem ugyan azon helyről, kétszer háromszor vegye fel egymás után a' földet. Így kell cselekedni a' szőlő-nyitóknak is, különben a' legerősebb ember is kiáll a' nehéz munkából, mikor a' kapálás' mesterségét értő könnyen halad munkájában. Az *ásót*, *kapát* is kalapálás által kell éle-

síteni, nem kell azt reszelővel szükségtelenül koptatni. — A' felkapált földet, sűrű fogú vas, vagy fagereblyével kell porhanyóvá tenni. Ezek után kell a' földet, 4 láb szélességű ágyakra, kihúzott zsinig mellett, szakgatni. — Mielőtt azonban a' mag bele vettetnék, ritka fogú fagereblyével meg kell húzogatni, 's ez által magházat készíteni; az elvetett mag sűrű fogú gereblyével elegyítessék a' föld közzé, csak könnyeden, vagy pedig seprűvel, azután pedig a' kapa' lapjával, vagy a' mi még jobb, széles talpú furkóval nyomattassék össze, az elvetett maggal. Ha a' kikelés előtt eső esik, mihelyt a' föld' felső része kezd szikkadni, sűrű fogú gereblyével, fennyedén, porhanyóvá kell tenni, különben a' felül megcserepesedett földből, a' gyenge csira ki nem bujhatik.

Azokat a' plántákat, mellyeket kikelésök után kiszedvén, ritkán szoktak ültetni, minéműek: a' káposzta, kalaráb, zeller, paradicsom-alma, dohány, 's több e' féle, sohasem kell csak kézzel ültetni, mert ez által a' föld nagyon össze nyomatik, a' plánta is megtörtethetik, hanem hegyes czövekkel kell azokat elültetni. A' földet nem csak ott kell meglocsolni, a' hova ültetni akarunk, hanem, ha eső nincs, mindenütt, különben a' hangyák a' száraz földről a' nedves földön összevgyülvén — a' káposzta, kalaráb, 's egyéb édes plánták' gyökereit kirágnák. A' plánták' gyökereit, mielőtt elültettetnének, ért trágyából készült híg sárba kell mártani, 's így kell a' hegyes czövekkel fúrt lyukba beereszteni, 's a' czövekkel a' lyukat gyengén összevnyomni. A' kik korán akarnak káposztát, kalarábot, természeteni, azok minden két sor káposzta-plánta közzé egy kis árkot készítsenek, 's abba, hogy össze ne omoljanak, össze kötött nád tutalyt tegyenek, és ezen folyassák a' vizet a' plánták' gyökerei alá.

Jegyzet. A' házi kertek' mivélése ugyan, az aszszonyok' foglalatosságai közzé tartozik, mellyet ők az oskolában meg is tanulnak: de mivel ők gyakran, épen akkor nem mehetnek ki a' házból, mikor ezeket kellene cselekedni, szükség hogy a' gazda ezekhez is értsen, 's pótolja ki ilyenkor az ő helyét, 's ez által is szerezzén annak örömet, magának pedig hasznot.

Kís. A' házi kertek' mivéléseire mi eszközök kívántatnak? Az ásóval miféle munkát lehet végbe vinni? Hát a' kapával? Mire

kell a' kapálásban vigyázni? A' gereblyének mi a' haszna? A' veteményes ágyaknak milyen széleseeknek kell lenni? Magházat mivel kell vonni? Mivel kell a' magot a' földdel összelegyíteni? Mivel kell öszvenyomni? Ha eső esik kikelés előtt, mit kell cselekedni? Hogy kell a' plántákat elültetni? Hogy' kell a' plánta-földet locsolni? A' korai káposztát hogy kell nevelni? A' házi kertek' mivélése közelebből kire tartozik? Hát a' gazdának szükséges-é ehez érteni?

31. §. A' gabona és széna-takarító eszközök közt első a' *kasza*. Jó vasú kasza az, a' melly tisztán és fent hangzik, — ha az élin az aczélt végig húzzuk, mindenütt egyformán csúszik rajta; és sohol sem korzog; a' kasza-követ ha hirtelen végig rántjuk az élin, szikrát hány. A' kasza-nyelet, az ember' magosságához kell választani: ha magos ember rövid nyelvű kaszával dolgozik, nagyon meg kell hajolnia, melly derék-fájást okoz. A' kasza' nyakát úgy kell felhajtani, hogy ha a' kaszás kezébe fogván a' kasza' kaecscsait, a' kasza' lapját a' földre fekteti, kevésbé kelljen neki meghajolni; így nem lesz rovátkos a' széna-tarló, melly rút is, káros is. — A' kasza' nyakát, 's makkját, a' kasza' örvébe úgy kell a' mellé ütött vas ékkel megerősíteni, hogy a' kasza-nyél alsó kaecscsához, mind a' kasza' sarka, mind a' hegye egyforma távolságra legyen: így sem nagyra sem kicsire nem jár. — A' kalapálást, mindig a' kasza' hegye felé düjtve kell tenni, valamint a' fenést is.

J e g y z e t: Jó lesz ezeket a' gyermekeknek megmutogatni.

Hogy kaszával vágni le, nem csak a' füvet, hanem a' gabonát is, hamarabb és hasznosabb is mint sarlózni, ezt már elismerik az emberek. — A' búza, ha zsenegés korában vágatik le, szebb színű, és sikeresebb tésztáju, mint ha egészen megéri; de a' vetni való magot, egészen meg kell hagyni érni, úgy nem lesz a' következő termés üszögös. — Az árpát is zsenegés korában kell letakarítani, és hamar felgyűjteni, úgy jobb lesz a' szalmája, és nem törik a' feje. A' zabbal, kölessel, repcével sem kell soká késni; mert hamar elrepítnek. A' füvet akkor kell levágni, mikor a' sárkerek, és vad zsálya virágzik; a' perje és csenkesz kezdi bugáját kihányni. A' lekaszált füvet

meg kell hagyni száradni annyira, hogy ha egy keveset két kezünk közt öszvedőrzsölünk, szélyeltörjön; a' nyirkosan öszverakott széna megkeseredik, a' jószág nem eszi meg, — sőt ha hamar nagy boglyába rakatik — megmelegszik és meggyúlad; gyakran megnézze hát a' gazda, ujonnan öszverakott szénáját, és ha melegnek tapasztalja, mindjárt hányassa szélyel, és egy két napi száradás után ismét rakassa öszve; az ilyen szénát nagyon szereti a' jószág. — A' lóherét, csigacsőt, bükkönt, nevezetesen, jó félig megszáradva, rudasokba, petrenczékbe öszverakni, és ha megmelegszik, szélyelhányatni, 's így megszáraztva bogjába hordani. Egy két eső ha renden éri is a' szénát, nem árt annak; de ha a' búzát éri renden, megfakul, az árpa megsárgul, melly által sokat vész kedvességéből; — ezeket hát egy felől vágni, más felől gyűjteni kell.

Ks. Mellyik a' jó vasú kasza? A' kasza-nyelet mihez kell választani? A' kasza' nyakát hogy' kell felhajtani? Hát az örvel hogy' kell megszorítani hogy se sokat se keveset ne fogjon? A' kalapálást és fenést hogy kell tenni? Hát a' gabonát jobb-é kaszálni, mint aratni? Mikor kell a' búzát, árpát levágni? Hát a' füvet? Szárazlásában mire kell vigyázni? Hát a' lóherét hogy kell szárazítani? Árt-é egy két eső a' szénának? Hát a' gabonának?

32. §. Felgyűjtetik a' széna, és gabona, vagy villa, vagy gereblye által. Ha siet a' gazda a' gyűjtéssel, segíthet magán a' gyűjtő gereblyével. Ennek 3 lábnyi hosszú fogai vagynak, olyan sűrűn, hogy az apró széna sem maradhat el köztük; hosszúsága olyan, hogy egyszerre két rendet foghat fel; a' gereblye' fején két lyuk van furva, mellybe két rúd van ütve; előlről, ezekre kötött kötélén vonja a' gereblyét, a' ló vagy ökör, a' két rend közt menve; hátul pedig ezek által igazgatja a' gereblyéző. — Mikor annyit híz öszve, hogy már több ezen rudak alá nem fér, akkor a' gereblyét felemeli, és általteszi az öszvevont petrenczén, folytatván tovább a' munkát. Ezen apró petrenczék, vagy villa-hegyeket osztán, a' gyűjtők rudasokba rakják öszve; lehet így gabonát is gereblyézni öszve, csakhogy vigyázással. A' rudasokat, rudas fákön szokták von-

atókba hordani. — A' rudas-fákat, $1\frac{1}{2}$ ölnyi hosszú, szivos könnyű fákból készítik, kihegyezvén mind a' két végüket; de lehet görcs nélkül való sűrű fenyőfa - léczből is készíteni. Mikor nem dolgoznak velek, úgy kell a' földre tenni, hogy el ne görbüljenek. A' 7—8 rúdasos vontatónak, nem kell nagy feneket vetni; azon legyen a' vontató rakó, hogy az inkább magos, mint széles légyen; a' felhányt szénát vagy gabonát, ne csak közepén tapodja meg, hanem mindenütt köröskörül, különben a' vontató ellapul, 's nagy esőben fenékgig ázik, és mind a' széna 's gabona, mind a' reá fordított sok munka, haszontalanná lesz. A' vontatók' lekötésére, kócz köteleket kell készíteni, 's mindenik végire egy hosszú czöveket kell kötni: ezek, gondját viselve sok ideig eltartanak, 's általok sok munka és idő megkiméltetik; azomban a' nagy szél sem szakaszthatja el olyan könnyen, mint a' széna vagy szalma-kötelek, 's nem szórja szélyel a' vontatót. A' vontató és boglya-rakó tegye félre a' pipát.

Ks. Mivel gyűjtetik fel a' széna és gabona? Hányféle a' villa? Mellyik alkalmasabb? Ha a' gyűjtéssel sietünk, mivel könnyíthetünk magunkon? Millyenek a' gyűjtő gereblyének fogai? Min húzza a' ló? Hát a' gyűjtő mivel igazgatja? A' rudas-fa millyen hosszú? Millyen fából készül? A' vontatót hogy kell rakni? Lekötésére miből kell köteleket készíteni? Miért hasznosabb a' kócz-kötél, mint a' széna vagy szalma-kötél? Pipázni lehet-é a' boglya-rakónak?

33. §. A' vontatókba, vagy keresztekbe rakott gabonát a' szérüre, a' szénát a' szénás kertbe, a' tarlójáról, vagy szekéren szokták elhordani, mint a' Kunságon, és Hajdu városokon, a' melly sok idő-vesztéssel, és gabona-pocséklással megyen végbe; vagy pedig kötelen vontatják, 6—8 ökörrrel, melly ismét jószágkinzással és sok gabonának kidörzsölésével jár egygyütt, — így volt ez szokásban az Alföldön, a' tanya-földeken. — Nagy jó hát az, hogy mostanában feltaláltatott a' vontató talyiga, mire, kevés munkával fel lehet tenni egy vontató gabonát, vagy szénát, minden megháborítás nélkül, és két lóval vagy ökörrrel, könnyen ellehet vitetni oda, a' hova a' gazda akarja, még pedig úgy, hogy a' vontatóból alólról semmi el nem dörzsöledik, 's még harma-

ton is lehet vele munkálkodni. — Azomban együgyü készületü, 5—6 pengő forintnál többre nem kerül, és 25 esztendeig is lehet hasznát venni.

Ezen vontató talyiga így készül: egy olyan vastag fa derékból, mellynek általmérője, vagy a' közepén keresztül vont linea 2 láb, fűrészeltetni kell 4 karikát, mellynek a' talpa' szélessége legyen 6 hüvelyknyi; a' közepén ki kell fúrni kerékgyártó fúróval annyira, hogy abba olyan vastag tengely mint az ember' karja, bele mehessen; a' talpa' közepire vas karika üttessék, hogy a' kerék el ne repedezzek. — Továbbá, készíteni kell két tengelyt; az első tengelynek, a' két kerék közti hossza, legyen két lábnyi; erre kell szegezni olyan magos vánkost, hogy a' kerék' talpánál egy hüvelyknyivel feljebb álljon; a' közepén lyukat kell fúrni a' vánkoston és tengelyen keresztül, mellybe egy hüvelyknyi vastag derékszeg üttessék, a' melly előre görbülve, a' vánkoston feljül 6 hüvelyknyire álljon; ezen kívül, ezen első tengelybe, 3 lábnyi hosszú, 2 ágú talyiga-rúdat kell vésni, mellyhez köttetik a' vonó lovak' kisé - fája, vagy az ökrök' téslájának a' vége. A' hátúlsó tengelynek kerék közti hossza legyen 8 lábnyi, mellynek 2 végibe, közel a' kerékhez, egy egy 3—4 szemből álló lánczocska szegeztetik, mellynek horgas kapcsa, vagy sassa van, — ezt, az oldalrúdnak belső oldalába üttetett retesz-szeg' lyukába bele lehet akasztani, 's általa a' hátúlsó tengelyt az oldalrúddal öszvekötni. — Mindenik tengely alá egy kis marok vasat kell tenni, és a' végibe kerék szeget. — Ezek így elkészülvén, szerezni kell olyan forma két jó vastag rúdat, mint a' vendég-oldal szokott lenni; hossza legyen 2 ölnyi, ennek vékonyabb végét ki kell hegyezni, vastagabb végire pedig olyan forma vasat kell készíteni, mint a' löcs' kávája; ennek két oldalról lenyúló szárait, két két szeggel a' rúdhoz kell szegezni, alsó és felső oldalait pedig, meg kell lapítani, és a' rúd' végéhez a' káva' szárát, egy hosszúkás vas-karikával hozzá kell szorítani, a' rúd' végénél kiljebb álló kávat pedig, kerekre kell kovácsolni. Ezekből áll a' vontató talyiga. —

Ennek használásához két ember kivántatik, a' kik a' vontató' két széleinél beljebb, két lábnyira, dugnak egy egy rúdas

fát; az egyik oldalrúdnak a' káváját, az első tengely' közepén lévő görbe derékszögbe, melynek görbe vége, valamint a' rúdja is ekkor felfelé áll, belé akasztják; a' két rudas-fával felemelik a' vontatónak egyik oldalát, és lábokkal az egyik oldalrúdat alá nyomják, így cselekesznek a' másik oldalrúddal is; az oldalrúdnak hátúlsó végét, segítvén a' rudas-fával, a' hátúlsó tengelyre felteszik, a' keréken által; a' láncz' sassát, a' rúd' oldalában lévő retesz-lyukba belé akasztják, így a' másik oldalrúdat is; most már a' felfelé álló talyiga-rúdat lenyomják, és ez által az egész vontató felemelkedik; a' rúdhoz hozzákötik a' kiséfát, vagy téslát, és a' vontatót a' rendelt helyére két lóval, vagy ökörrel elvontatván; ott a' láncz' sassát kikapcsolják, a' rudas-fákat kivonják, és a' két oldalrúdat a' vontató alól kihúzzatják; a' kivont oldalrúdat a' hátúlsó tengelyre ismét felteszik, belánczolják, és másik vontatóért mennek, vivén magokkal a' rudas fákat.

Jegyzet. A' melly Helységnek vagy Városnak lakosi tehát, kívánják a' drága időt megkímélni; munkájokat kevesebbíteni; szénájokat, gabonájokat, a' kártól megoltalmazni; és jószágaikon könyörülni: igen jól cselekesznek, ha ezen vontató talyigát hasznokra fordítják; vagy ha ezt így nem tudnák, vagy nem akarnák magok elkészíteni, küldjenek egy ügyes embert olyan helyre, hol már ez közönségesse lett: ott ez tanulja meg, mind készítése' módját, mind a' vele való bánást, és ezt otthon a' szántóvető gazdák közt a' közjóra elterjeszheti. — Ezt az iskolás fiúknak részenként meg kell mutogatni.

Ks. Hányféleképen szokták a' földmivelők szénájokat, gabonájokat a' tarlóról eltakarítani? Jobb-é ezeknél a' vontató talyiga? Hogy' készülnek ennek kerekei? Hát első tengelye milyen hosszú, és hogy' készül? Hát a' hátúlsó? A' két oldalrúd milyen hosszú? és hogy' készítetik el? Hány ember kívántatik ezen vontató talyiga' használásához? Hogy' emelik ezek fel a' vontatót? Mi haszna van ezen vontató talyigának? Hogy' lehet megkésztetni?

34. §. Vagynak még ezeken kívül több olyan okosan intézett, és készített eszközök (gépelek), mellyek a' földmivelés elősegéllésére szolgálnak, minémük: az irtó — kapálló — töl-

tögető ekék; a' rajzoló, és gyűjtő gereblye; deszkás vontató-talyiga, többféle szelelők, rostállók; cséplő, gabonát kidörzsölő; kukoricza - morzsoló, krumplit, tehénrúpát őszvedaraboló eszközök; különösen pedig a' gazdagító szecska-metszők, mellyek mind igen hasznosok, mind pedig az emberi észnek, és szorgalomnak dicséretére válnak; de ezeket drágaságuk miatt a' szegény falusi gazdák nehezen szerezhetik meg. Ha pedig olyan veszi meg, a' ki ezeket cselédjeire kénytelen bízni, száz közzül alig találtafván egy, a' ki ezekkel hűségesen bánna, és vagy készakartva eltöri rontja, vagy rosszul dolgozik vele, 's elidegeníti attól a' hasznos találmányokat becsülöket is. Mig hát jobb módunk nem lesz ezeknek megszerzésében, és a' velek való bánásra ujjá nem születnek, a' régi szokás' ágában heverészők: addig az előadott kevés eszközökkel, elégedjünk meg.

Ks. Vagynak-é még több gépelyek a' földmivelés' elősegéllésére, és mellyek azok? miért nem szerezhetik meg ezeket, a' szegény falusi gazdák? Mit kell hát nekik cselekedni?

III.

A' földmivelőt segítő barmokról, és hasznos állatokról.

35. §. Segítik a' földmivelőt munkájában: *lovak, ökrei, tehenei*: ezek által trágyázza, szántja, boronázza, hengerezi földjét; ezek által nyomtatja el, 's hordja haza annak terméseit; ezek által viteti eladni. — Ezek nélkül ő el nem lehet; annyi lovat, ökröt, és tehenet kell hát neki tartani, a' mennyi földjének mivelésére megkívántatik, és a' mennyit annak terméséből jó móddal eltarthat.

Szép csinos lónak tartják azt: mellynek tágas orrlyukai, görbe órra, kiülő fényes szemei, kicsiny feje, középszer nagyságú fülei, rövid széles nyaka, széles szügye, egyenes karcú dereka, széles czombja, 's terjedt körmei vagynak; mikor lép, első lábainak körmeit kifelé forgatja, hátulsó horgas inai egymástól távol állnak. De ha mind ezek feltaláltnak is valamely lóban, mégis ha vak, pókos lábú, rokkant, kehes, taknyos, hamar eláll, bokros, daczos, nem ér semmit: arra kell hát inkább vigyázni a'

földmivelőnek a' ló-vételben: hogy erős, egészséges, vaskos lábú és derekú, szelíd, gyözös, és étkes legyen; ennek tovább veheti hasznát, mint valamely gyenge alkotású szép lónak. A' ló 4 esztendő korában, éri el nevekede'se' határát; ekkor lesz alkalmas mind a' munkára, mind a' szaporításra. Egy csödörhöz, ménlóhoz, kell 40 kancza; mennél szebb a' csödör, annál szebb csikók lesznek tőle, erre kell tehát vigyázni. A' kancza 49 hé-
tig szokott hasas lenni; úgy kell hát intézni a' dolgot, hogy a' hámos kanczák, vagy télen vagy Juniusban boesáttassanak a' csödörhöz: 's így vagy télen, vagy tavaszi szántás után ellenek meg, 's egész nyáron lehet hasznokat venni. — A' hasas kanczát jól kell tartani, és erős munkával nem kell terhelni: fias korában sem kell tőle kimélni az abrakot, és jó tartást, hogy elegendő teje legyen, így nevelhet szép csikót. — A' csikót, még szopos korában szoktatni kell a' szénára, és abrakra; először elég neki egy meszely abrak, azután többet is lehet adni napjában háromszor. Jól bánik-e a' gazda a' csikóval, megtetszik abból: hogy 1-ső esztendejében 15 hüvelyknyit nő; 2dikban: 5-töt; 3dikban: 3-at; 4dikben: 1 $\frac{1}{2}$; 5dikben pedig már csak $\frac{1}{2}$ -et.

A' jól tartott, 's el nem csigázott egészséges kancza, 5 esztendő korától fogva, 12 esztendő koráig, ha idejében csödörhöz bocsátatik, minden esztendőben megellik, de néha meddön is marad: a' jó kancza tehát a' jó gazdának kincses ládája. A' csödör is csak 12 esztendő koráig haszonvehető. A' csikót, ha az anya mellett hagyatik is, nem kell jászolhoz kötni, mivel a' lába megromlik, hanem szabadon kell azt nevelni; a' csödör csikót 2-ik esztendő korában kell kihérélni, mert később könnyen megromolhat.

Hány esztendő valamely ló, a' fogairól így lehet megtudni: első esztendő korában van a' csikónak alól felül 6 első kapa- vagy csikó-foga; — ezek közül 3-ik esztendő korában kiesik, alól felül a' két középső, és újak jönnek helyekbe; 4-ik esztendő korában kiesik a' két új fogak mellett lévő kettő; 5-ik füves korában pedig a' még megmaradt két két fogak 's így osztán 6-ik füves korában, van a' csödörnek mind öszve 40 foga, a' kanczának pedig 36. Ezeknek az új fogaknak közepén vagynak kis fekete gödröcskék, mellyek már 7-dik füves korokban kis-

sebbednek; 9 esztendő s korokban pedig elenyésznek, 's már ettől az időtől fogva csak a' fogaknak kopásából lehet hozzávetni esztendejükhöz.

A' lónak tágas, portól, pókhálótól tiszta istálló kell, mellynek a' fala 9 láb magas legyen; 's ebbe alkalmas zabló, rács, és hidlás kívántatik. — Egy lónak kell 8 láb hosszú, és 5 lábnyi széles hely fekvésére; 's minthogy a' ló tisztaságot szeret, minden éjszakára szalmából aljat kell neki vetni, mindennap meg kell vakarni, minden héten szalma-csutakkal megmosni, és megdörzsölni, nyáron többször is meg kell mosni, szemeket pedig tiszta kézzel, minden itatáskor megtisztítani. Ha zöld füvet esznek, kell nekik egy napra 40 font; ha pedig szénát esznek, 10 font. A' szénát árpa-szalmával kell gyakorta felcserélni, különben kehet, tüdő-gyuladást, és tárogtyot kaphatnak; a' szénában toll, kutya-téj ne legyen, mert attól megcsömörlenek; különösen pedig útálja a' ló a' zsíros edényt. — Háromszor kell mindennap abrakolni, 3 marokkal adva egyszerre, de út közben két ennyit is; a' port az abrakból ki kell rostálni, mert különben a' ló kehes lesz. Két lónak kell esztendőt által: 35 $\frac{1}{2}$ mázsa széna és 35 köböl zab.

De legyen bár valakinek legjobb lova, és legjobban tartsa is azt, de ha rosszul bánik vele, elromlik az. Sok kevés ostoba kocsis, fosztolta már meg gazdáját a' legjobb lovaitól, kehe ssé, nyomorékká, bénává tévén azokat rosszul bánása által. — A' lovat tehát mindenkor egyforma járásra kell szoktatni; a' ki most lépve hajtja, majd cigányosan nyargalva kergeti, nem tud az a' lóhoz. Hidon által, sárba, homokba, dombra felmenve, lépve kell a' lovakat hajtani, egyébkor pedig csendes ügetve. Egyszeri sebes futtatás, megerőltetés, végképpen megrontja a' lovat. — Ha 4—5 óráig folyvást mentek, és megmelegedtek, a' kocsiból való kifogás után, nem kell mindjárt istállóba vinni, hanem egy kevés ideig, hogy melegségök csillapodjék, járkáltatni kell, azután kell osztán kevés szénát adni nekik, úgy megitatni, az itatás után abrakolni. — Ha útközben, meleg időben, megittatnak, nem kell engedni hogy sokat igyanak, hanem ha egy két kortyot isznak, a' szemek közzé vizet kell loccsantani, hogy így több

ízben félbe szakaszlván az ivást, lassan igyanak eleget, azután pedig be kell fogni, és tovább hajtani.

Ks. A' lovakat, ökröket, miért tartja a' földmivelő gazda? Millyen a' szép ló? Hogy lesz az becste!enné? A' gazdának mire kell vigyázni a' ló-vételben? Hány esztendőre éri el a' ló nevedése' pontját? Egy csödörhöz hány kancza kell? Mikor kell a' hámos kanczát a' csödörhöz eresztetni? Hány hóig hasas? Hogy lehet szép csikót nevelni? Miből tetszik meg hogy' bántak a' csikóval? Mennyit szokott a' jó kancza elleni? A' csödör meddig haszonvehető? Mikor kell a' csödör csikót kiherélni? Hogy lehet megtudni hány esztendős a' ló? Millyen istálló kell a' lónak? és abban egynek mennyi hely? Szükség-é a' lovat tisztán tartani? Mennyi füvet, vagy szénát, és abrakot kell egy napra adni? Hát egy esztendőre mennyi széna, és abrak kell két lónak? Elég-é a' lovat csak jól tartani? Hogy kell a' lovat hajtani? Mikor kell lépve? Mikor csendes ügetve? Mennyi ideig lehet folyvást hajtani? Mikor kifogják, hogy kell vele bánni? Út közben hogy kell itatni?

36. §. A' lovaknak sokféle nyavalyáik vannak, mellyeknek nagy részint okai: az emberek' tudatlansága, kevélysége, kegyetlensége, és gondatlansága. — Ezeknek orvoslását tanulja meg a' gazda, azután cselédit is tanítsa meg reá, különben maga lesz az oka, ha jószágaitól a' nyavalyák által megfosztatik. — Nevezetes nyavalyái pedig a' lovaknak:

1) A' *kehesség*, mellynek oka, a' tüdő' sérülése. Kimutatja ez magát a' köhögés, sűrű-nehéz lélekezés 's az orlyukainak kerekése által. Az ilyen lovat a' kemény munkától meg kell kimélneni; — adni kell neki, mindennap derczés vizet, salétrommal és sóval elegyítve, e' mellett 2 lat büdöskövirágot, és 1 lat tarnics-gyökér' porát (gentiana) vagy e' helyett ürömport vizbe; ha mindennap eldarabolt sárga répát, kevés abrakkal elegyítve adnak a' kehes lónak, ez is jó orvosság. Az egészséges lovat, a' sárga répa a' kehtől mególtalmazza. — Ha torka megdagadt, egy tiszta zacskóba, főtt árpát melegen kell tenni, és az abrakos tarisznyába az órra alá alkalmazni, hogy gőzzét felszívhassa; a' daganatra pedig nyúlhájat, vagy szappant, —

veres hagymát, és kovászt össze-törve kell kötni, felül pedig rá egy darab bárány-bürt: így kifakad a' daganat, és a' ló meggyógyúl; ilyen daganat szokott támadni a' lónak a' szügye alatt is, és míg ki nem fakad, nagy kínba van miatta. Kevés csikó az, a' melly esztendő korában ilyen kehen által ne esne. — Ha pedig a' keh taknyossággá válik, nem szabad azt eladni, hanem agyon kell ütni, és eltemetni; a' hol pedig a' taknyos ló az istállóban állott, — rácsot, zablót, jászlot meszes vízzel meg kell mosni, hogy ez a' gonosz ragadó nyavalya, a' többi lovakat is el ne rontsa.

2) A' *ló egere*, melly a' sebes futás utáni hirtelen meghülésből, vagy abrakolás utáni sok víz-ivásból származik. Az ilyen lovat, széna-csutakkal erősen meg kell dörzsölni, azután kömény-magot sóval össze elegyíteni, és reá forró vizet tölteni, 's lágy melegen a' torkába tölteni.

3) A' *tüdő-gyuladás*, mellybe az olyan heverő lovak esnek, a' mellyek szénával, abrakkal bőven tartatnak; az ilyen lónak szemei tüzesek, szőre felborzad, lélekezete sebes és forró; orvoslása az érvágás, és hívesítő derczés salétromos víz, árpa-szalma etetés, és munka.

4) A' *megmarjulás*, vagy *szarvas betegség*, melly abból származik, hogy a' ló sebes futásban megizzadva hirtelen megállítatik, és meghűtetik. Ilyenkor a' ló' lábai megmarjúlnak, fogai össze kúcsolódnak. Az ilyen lovat széna-csutakkal jól meg kell dörögölni, eret kell rajta vágni, vízbe állítani, vagy ha ez nem lehet, lábait hideg vízzel egy óráig mosni; terpetin olajjal össze-elegyített pálinkával, hátát, lábait megkenni, 's pokrócczal betakarni, és ezeket mind addig, míg a' ló jobban nem lesz, kell ismétetni.

5) Ha a' lónak *vizelete felakad*, kömény-magos pálinkát kell torkába tölteni.

6) Ha *pondrók*, 's *giliszták* mennek tőle, rozsszal kell abrakolni.

7) Ha *kólikája* van, felfúvódik, 's kinjában magát földhöz veri, melly leginkább abból származik, ha sok búzát, árpát, vagy sok zöld lóherét, zöld repcze - levelet eszik, — ennek hamari orvossága ez: fél fontnyi szalonnát igen apróra meg kell

vágni, egy serpenyőben megfőzni, azután a' szalonnát a' levével öszve marczingolni, 's így a' torkába tölteni; ez megindítja a' hasát, és kitisztulván meggyógyúl.

8) Ha valami *hasítás, vagy vágás esik a' lovon*, hideg-vizes ruhával kell a' sérült részt borogatni, és azután borban főzött farkas-alma' gyökerével bekötni.

9) Ha térde, vagy csügje megdagad, forró borba mártott ruhával kell bétekergetni; ha meghül, ismét megmelegíteni; végre porrá tört czúkkal vastagon behinteni, 's úgy beros ruhával bekötni.

Ezek mind olyan orvosi szerek, mellyeket szükség hogy a' gazda mind házánál, mind tanyáján készen tartson, és utra is magával elvigye. — Ha pedig értelmes Baromrovost közel lehet találni, arra kell bízni a' gyógyítást; könnyebb egy két forintot fizetni, mint a' jószágot elveszteni.

Ks. A' lovak' nyavalyái leginkább miből származnak? A' keheséget hogy' kell orvosolni? Hát ha taknyossággá válik, mit kell cselekedni? A' lónak az egere miből származik, és hogy kell orvosolni? A' tüdőgyulladás miből származik? Mi a' megismertető jele? Hogy kell orvosolni? A' vizelet-felakadást hogy' kell orvosolni? A' pondrókat, gilisztákat, hogy' kell elűzni? A' kólika leginkább miből származik? Hogy' kell orvosolni? Ha valami *hasítás, vágás vagy sérülés esik a' lovon*, mi az orvossága? Hát ha a' térdje, csügje megdagad, mit kell vele tenni? Készen kell-é ezen orvosi szereket tartani?

37. §. *Második segítője a' földmivelőnek: a' szarvas marha*, t. i. az *ökör*, és *tehén*; ezeknek szőre, bőre, szarvai, csontjai, húsa, teje, trágyája mind hasznosok.

A' szép szarvas marhák szép bikától származnak. Szép bika az: a' mellynek széles homlokán bodor szőr van; nagy fekete szemei; szarvai rövid vastagok; fülei szélesek, és belől szőrösök; orra rövid, bő lyukú, és nedves; nyaka rövid vastag; dereka hosszú kerek, lábai zömökök; farka hosszú tömött, és tövön a' faránál feljebb áll; azomban szelid, mellyre az által lehet szoktatni, ha kicsinységétől fogva, szépen bánnak vele, simogatják, kézből etetik, 's jól tartják. Az ilyen bikának 3-ad

fü korától fogva, 7-ig lehet hasznát venni, akkor meg kell hizlalni, 's mézárszékre adni. — A' melly helység kívánja a' magaját, nem sajnál költeni az ilyen bikákra, és azokat jól tartatja. A' szép bikától, a' szép ökör, abban különbözik, hogy annak nagy szarvai, és hosszabb lábai vagynak, és egészen fehérek. A' szép tehén pedig abban, hogy annak hosszú vékony nyaka, vastag mély dereka, és széles csipeje van; nagy fehér tölgyén, 4 hosszú csecsei, igen szelíd, és nem kövér; az ilyen tehén 3 esztendős korától fogva, 10 esztendős koráig, ha jól bánnak vele és idejében bikához eresztik, minden esztendőben, 40 hétre megellik, de a' kövér tehén sokszor meddön marad, és keves tejet ad.

A' jármos ökrök, egyforma idejűek, nagyságuk, erejűek, serénységűek, és egyforma szarvuak legyenek; 3 esztendős korukban kell a' tinókat járomba fogni, úgy hogy előtők is, kitanúlt ökrök légyenek; reggel jókor be lehet fogni az ökröket, és miután 4—5 óráig dolgoztak, ki kell fogni; ha 5 óráig pihentek, ettek, ittak, ismét 5 óráig lehet velek dolgozni. — Illyen módon 10 esztendős korukig lehet hasznokat venni, azután meg kell hizlalni, 's jó pénzen eladni. — A' tehenekeket is, mikor nem szoptatnak, szinte úgy lehet járomba fogni, mint a' kancza lovakat hámba, csakhogy kimélettől kell velek bánni. — A' kua' marhát kinozza, ereje felett terheli, az Isten megbünteti azt.

A' szarvas marhák' idejét így lehet megtudni: mikor a' borjút kielli az anyja, az alsó állkapczában van előlről 8 kapafoga, ezek közül kiesik $1\frac{1}{2}$ esztendős korukban a' két középső, és újak jönnek helyökbe, 3-ad füves korukban a' két új fogak mellett lévőek esnek ki, 4-cd füves korukban a' következő két fogak hullnak ki, 5-öd füves korukban pedig, a' még megmaradt két szélső fogak. Ezután már, a' szarvak' tövén lévő karikák-ból lehet megtudni idejüket; egy karika ugyanis jelent 5 esztendőt, két karika 6-ot, 3 karika 7-et és így tovább. A' szarvas marhák' istállójának tágasnak, és tisztának kell lenni, egymarha' fekvésére 6 láb hosszú, 4 láb szélességű hely kívántatik. A' marhák' faránál, minden istállóban kell lenni, deszkával befedett csatornának, mellyen a' húgy az istállóból kifolyhasson, az is-

tállón kívül lévő gödörbe. — Ha az alattok lévő alom, vagy húgy vagy ganéj által elkevertetik, azonnal be kell vonni, és a trágya tözekhez vinni, éjtszakára tiszta almot vetvén nekik szalmából; a' sovány szalmát hasznosabb helyre alig lehet fordítani, mintha alomnak terítettik.

A' szarvas marhákat is tisztán kell tartani, melly az ő egészségök' fentartására felette szükséges; minden héten vízzel, és széna-csutakkal meg kell őket mosni, és jól megdörzsölni; tavasz felé pedig, mikor velkezni kezdenek, meg is kell vakarni, nehogy magokat nyalván, a' szőr nyelvekre ragadjon, mellyet ha lenyelnek, nagy nyavalyát szereznek magoknak. — Gyalázatos lusta gazda és béres az, a' mellyiknek ökrei' farán tapasz formán van a' ganéj; különösen vakarni kell a' fejős teheneket, mivel a' tisztaságot szerető gazd'asszony, a' szennyes, ganéjos tehenet meg nem szenvedheti udvarában.

A' marháknak zöld fűből kell egy napra 70—80 font, szénából 25, szalmából 40. — Egyszerre sokat nem kellelibek vetni, mert ha megfujják, azután nem eszik meg. — Ha a' széna, szalma, szecskának öszve-vágatik, és sós vízzel megparáholtatik, semmi izéket nem hagynak belőle a' marhák. — Télen, itatás alkalmával, meg kell engedni, hogy kifutkossák magokat, csakhogy a' válú körül a' jeget előre meg kell vagdalni. Nyáron, a' legelőjüket két három részekre kell osztani, és ha egyiket leeszik, úgy kella' másakra eresztelni; vizök mindenkor elegendő legyen. Minden két hétben itatás után, minden marhának nyelvére egy kanálnyi sót kell dörgölni. — A' csordára járó teheneket is, megsózott derczés vízzel kell itatni, minden héten kétszer. Az igavonó ökröknek körmeit, minden harmadnap zsirral, fagygyúval, meg kell kenni; nyakukat pálinkával megmosni, vagy ha a' járom kisebesítette, sós téjfellel megkenni; szájokat fokhagymás, és fenyőmagos eczettel, minden héten kimosni; zöld lóherét szalmával vegyítve, enniek adni; és mikor a' járomból kifogják, azon melegen sohasem kell megitatni.

A' borjúkat, már egy hónapos korukban, kapatni kell a' szénának, abraknak, és sós kenyérnek megételére, és korpás sós víznek megitalára, de zöld fűvet nem kell adni a' borjúnak, sem

borjú-csordára járatni, mert e' nekiek ártalmas; 10—12 hetes korokban, ha már ételre kapattak, el lehet a' csecstől választani; egy hónapos korokban ki kell a' borjúkat herélni, így szebben nőnek.

Jegyzék. A' fejős tehenekkel való bánás és a' borjúk' nevelése az aszszonyok' dolga, melyet ők az iskolában megtanulnak.

Ks. Mi haszna van az ökörnek, tehénnek? Millyen a' szép bika? a' szép tehén? Hanyad fü korától fogva, meddig szokott a' jó tehén elleni? Meddig szokott hasas lenni? Millyenek a' páros ökrök? A' tinókat hogy kell járomba szoktatni? Hány óráig kell az ökröket dolgoztatni? Lehet-é a' teheneket járomba fogni? Szabad-éa' munkás ökröket kinezni? Hogy lehet megtudni a' szarvas marhák' idejét. Az istállóknak millyenek kell lenni? Szükséges-é azokat tisztán tartani? Mennyi eleség kívántatik egy marhának egy napra? Miért jó a' szecska? Hogy kell nyáron legeltetni? Szükséges-e a' marhát sózni? Hát a' csordára járó teheneknek mit kell adni? Az ökrök' körmeit, nyakát hogy kell kimosni? A' zöld lóherét mivel kell elegyíteni? Mire kell vigyázni az itatásban? A' borjúkat miért kell eledelre kapatni? Jó-é nekiek a' zöld fü? Mikor kell a' csecstől elválasztani? Hát a' bika borjúkat kiherélni? — A' fejős tehenekkel 's borjúkkal való bánás kikre tartozik?

38. §. A' szarvas marháknak nevezetesebb nyavalyái:

1) A' *felpuffadás*, *kólíka*, melyet okoz a' sok lóhere, repce-levél, és kövér vetéseken reggeli harmattal való legelés. — Orvossága: egy itcze meszes vizet kell a' torkába letölteni, vagy egy itcze vízben főzött, és szélyel marczingolt szalonnát levestől be kell neki adni, egy darab kerek fát a' száján keresztül tenni, és két végit a' szarvához kötni, hogy a' szél szabadon jöhessen ki belőle.

2) A' *vérvizelés*, — orvossága: szikfüvet, mályva-levelet gyökerestől öszveágva 's megfözve, ennek levéből egy itczényt kell torkába tölteni.

3) A' *köröm- és száj-fájás*: hideg vízzel kell lábait gyakran mosni, és fagyalfa' leveleit borban főzve kell a' körömre borogatni, és a' száját is ezzel mosogatni; a' száját eczetes

vizbe mártott pamacsos kimosni, és azután füstös sonka zsírral bekenni, ettől hamar meggyógyul; etetni kell vele nyáron zöld fűvet; télen forró vízzel megöntött, és kihűlt gyenge szénát. —

4) *A' vértárogy*: eret kell rajta vágatni, derezés vízbe só, salétromot kell tenni, 's ezt meszelenként torkába tölteni.

5) *Marhadög*: mihelyt hallik hogy a' közlegelön döglenek a' marhák, azonnal hajtsa el onnan a' magáét a' gazda, 's köttesse istállóba: először keserű sóval ki kell tisztítani, azután fokhagymás, fenyőmagos eczettel a' szájokat mindennap kimosni, jó fűvel vagy szénával, és jó vízzel tartani, minden kétnap múlva, sós, salétromos, derezés vízzel itatni, minden nap kétszer vízzel megmosni, és széna-csutakkal addig dörögölni, míg megszárad a' szőrök; jó minden nap, délelőtt is, délután is kétkét iteze korpa-czíberet tölteni a' marha' torkába, ez a' gyomor-száradást is meggyógyítja ha nem késnek vele.

Ks. A' marhák' felpuffadása miből szokott származni? Mi az orvossága? Hát a' vérvizelést mivel kell orvosolni? A' körmfájást mivel kell gyógyítani? Hát a' szájfájást? A' vértárognak mi az orvossága? Mikor a' közlegelön marhadög támad, mit kell a' gazdáknak cselekedni? Mivel kell jószágát a' dögtől óltalmazni, vagy ha valamelyik beteg lenne, orvosolni?

39. §. *Harmadik hasznos állat, melly a' gazdának segítségére van: a' juh.* Ennek gyapja, bőre, húsa, fagygya, teje, fiya, trágyája mind hasznosok. Ollyan helyeken, hol tágas és nem vizenyős legelők vagynak, hol gyepszénát bőven lehet takarítani, vagy ólesón szerezni, jó gondviselés, alkalmas juhász' keze alatt nagy haszonnal lehet tartani, de ellenkező esetben nem tanácsos, mivel a' hasznot meghaladja a' költség.

A' juhoknak sokféle fajtái közt, nevezetesebbek e' mi hazánkban: a' magyarjuh, és birka. A' magyar juhnak nagy tekerős szarvai, és hosszú durva szőre van; egyszer szokás megnyírni; készítik gyapjából a' pokróczokat, és szürposztókat; mikor elvénülnek, és levágják, nem nyírik meg, és készítik belőle a' bundákat. A' birkának nincsen szarva, kivéven a' ko-

sokat; rövid puha szőrök, mellyek vagy selymesek, vagy középszerűek, vagy raczkások; a' selymes gyapjúju juhokat csak egyszer nyírik meg, de a' többit kétszer, 's ugy tapasztalják, hogy a' két nyírésü középszerű gyapjú, legtöbb hasznot ad. Minden 25 anyajuhhoz kell egy kos, melly mennél nagyobb testü, és vékonyabb, puhább tömöttebb szőrü, annál jobb. 21—22 hétre szokott a' juh megelleni; 8—10 héttel elletések után, el lehet a' bárányokat választani az anyyoktól, és az anyyokat fejni: de ha mindig az anyyokkal maradnak, a' bárányok szebbek és nagyobbak lesznek. — A' kosbárányok hat hetes korukban kiheréltetvén, lesznek ürökké. A' bárányok 2-ik esztendős korukban, tokjuhoknak neveztetnek; és a' jerke, vagy a' nös-tény tokjuk elkezdik az ellést, mellyet 7 esztendős korokig folytatnak, akkor el kell őket adni a' mészárszékre. A' kos 3 esztendős korától fogva 7 esztendős koráig haszonvehető, azután ez is vágónak való. Az ürüket, 5 esztendős korukban, ha meghízának, jó pénzen megveszik.

Hány esztendősek a' juhok, a' fogaikról így lehet megtudni: mikor a' bárányt kielli az anyja, van neki az alsó álkapczájában 8 téjfoga; ezek közül a' két középső kiesik 1½ esztendős korában, ujak jönnek helyökbe; harmadfüves korában kiesnek, a' két-uj fogak mellett lévő két fogak; negyedfü korában a' két következő; 5öd fü korában a' két szélső, 's már 6 esztendős korában 8 uj fogai vagynak: de ezek 7 esztendős korában elkezdének töredezni, annyira, hogy már 8—9 esztendős korában öszszel le kell őket vágni, különben télen megévén a' szénát, tavaszra eldöglenek.

Nyáron által, a' juhok a' mezőn legelnek, mikor már tavaszszal a' fü egy íznyi, nem kell nekik többé a' takarmány; és míg a' nyári hévség el nem perzselte a' mezőt, vagy öszszel a' hó le nem esik, kinn legelésznek ök; — a' magos kövér mezőt nem kedveli a' juh, jobb neki az apró porcsinyos, szíkes, dombos helyen termett fü; a' vizenyős helyeken mételyt kapnak, ha pedig tarlón a' vadbúza, és árpa' uj növéseire bocsátatnak, vérhasba esnek, és eldöglenek. Mikor reggel legelni kibocsátatnak, meg kell őket itatni, hogy posványos vizet ne igyanak, 10 óra tájban be kell őket hajtani a' legelőről, mert

ha kinn hagyatnak is, nem legelnek, hanem egymás árnyékába dugván fejüket, csomóba öszveállanak. Mikor már kipihenték magokat, fejés előtt meg kell itatni, és fejés után, estve felé kell ismét legelni hajtani. — Esős időben csendesen kell őket hajtani, mert ha ilyenkor kergettetnek, mind megrühesednek. Télen által, dombos helyen épült, tágas és világos istállóban kell őket tartani, a' melly mellett olyan nagy akol légyen, hogy abban szabadon megférjenek; ezen akolban, sűrűn fákat kell ültetni, hogy azoknak árnyékában kipihenhessék magokat, enyh-helyet találhassanak. — Mind az istállót, mind a' színt, mindennap gondosan ki kell tisztítani, a' hasas juhoknak pedig éjszakára száraz szalmából ágyást kell teríteni, nehogy a' száraz földön feküdvén elvetéljenek. A' tisztátalan bűdös istálló és akol, sok nyavalyát okoz a' juhoknak.

Szénával, szalmával tartatnak a' juhok télen által. Egy juh-
nak kell egy napra egy font széna, és éjszakára 3 font búzaszalma; ha csupa szénával tartatnak, kell nekik két font. A' bárányoknak, tokjuknak, jóféle szénát kell adni, és minden harmadik nap egy marok abrakot; ezeket ők megeszik, egy olyan kis jászolból, melly fenyő-deszkából készül, hossza 2 öl, szélessége annyi mint a' deszka, és alól is feneké van, úgy hogy ez egy válúhoz hasonló: ebből eszik a' szénát, abrakot, ebből sózatnak meg. Költségbe kerül ugyan ez, mert minden 20 juhra kell egy ilyen kis jászol; de ezt a' szénának, abraknak, sónak megkiméllése, sokszorosán kipótolja.

A' sózást, itatás után legjobb tenni, ilyen módon: a' kis jászolba teszen a' juhász egy kis szénát, vagy szalmát, a' sót felolvasztja vízben, és ezen sós vízzel megparáholja a' szénát vagy szalmát, és ezekkel együtt részesülnek a' sóban. — Ilyen módon minden 3 hétben meg kell őket sózni; de magában nem kell nekik a' sót adni, hanem 10 font sóhoz adni kell: 1 font tiszta hamut, $\frac{1}{2}$ font bűdöskövet, ugyan ennyi, kéményből lesepert kormot; 4 juhna kell ilyen elegyített só: 1 lat, 130nak: 1 font, ezt drágállani nem lehet. — Ha a' krumplit, tehénrúpát apróra öszve-darabolják, és úgy adatik a' juhoknak, ezt nagyon szeretik, úgy szinte a' lenmag-szakot is öszvetörve, és korpával elegyítve. Erősíti a' juhok' gyomrát: az üröm, virádcics-kóró,

keserű fü, és ősszel a' dohány-sarjú levelei, mellyek sok nyavalyáktól mególtalmazzák őket.

Ks. Micsoda hasznai vagynak a' juhoknak? Hol lehet alkalmazatosan, és haszonnal tartani? Hazánkban hány nevezetes fajtái vagynak a' juhoknak? A' magyar juh millyen? hány-szor nyírik? Mire fordítják a' gyapját? Hát szőrös bőrit? A' birka millyen? Hányszor nyírik? Hányféle a' gyapjújuk? Mely-lyik ad több hasznot? Hány juhoz kell egy kos? A' bárányokat hány hetes korukban lehet annyoktól elválasztani? A' kos-bárányokat mikor kell kiherélni? Miket neveznek tokjuhoknak? Hány esztendeig ellik a' juh? Hát a' kosnak meddig lehet hasznát venni? — Az ürüket mikor lehet jól eladni? Hogy lehet megtudni, hogy a' juh hány esztendőös? Mikor és meddig lehet a' juhokat legelőre hajtani? Millyen helyeken jó azokat legeltetni? Millyen legelők nekik ártalmasok? A' fejős juhokat mikor kell be, és kihajtani? Esős időben hogy kell hajtani? A' juhok' istállójának, aklának millyennek kell lenni? Hogy kell azokat tartani? Mivel telettetnek a' juhok? Mennyi szalma, széna kell egy juhnak egy nap egy éjjel? A' bárányokat, tokjukat hogy kell tartani? Millyen jászolból kell etetni? Hogy kell sózni? Miket kell a' só közzé elegyíteni? Krumplit, tehén-répát, szeretik-é? Miféle növények erősítik gyomrukát?

40. §. A' juhoknak nevezetesebb nyavalyái ezek:

1) A' *himlő*. Ez ellen óvó szer a' beoltás, mellyet ősszel, mikor már a' legyek nem igen találatnak, fülök' belső oldalán, vagy a' farkok alatt kell véghez vinni. — Óvó szer az is, hogy olyan nyájhoz közel, mellyben himlős juhok vagynak, nem kell legeltetni. Ha pedig bele esnek ezen nyavalyába, a' himlősöket külön kell választani, meleg ólban szénával kell tartani, és ugyan oda kell nekik friss vizet vinni; üröt, apróra vagdálva, és sóval elegyítve, kell nékiek adni; az ólat gyakran meg kell szellőztetni, és fenyőmaggal kifüstölni.

2) A' *motozás*. Kövér legelőtől származik: szalmát kell hát nékiek adni, mielőtt legelni mennének, — sózás után meg kell

itatni; vagy pedig a' sózás helyett, válujukba annyi sósavanyat kell tölteni, hogy a' vizen érezhető legyen a' savanyúság.

3) A' *rüh*, mely származik, tisztátalan bűdös ólban, vagy akolban való állástól; és essőben való zaklatástól, kergetéstől, 's az ebből következő megizzadásból. A' rühnek orvossága ez: vastag, és vékony terpetin olaj közt kénesöt kell szélyeldörgölni; ezen kenőcsöt mindenkor magával hordozza a' juhász, egy kis bögrébe, és mihelyt látja hogy a' juh szájával húzza a' szőrit, fogja meg és orvosolja. Sokkal jobb ez a' dohányos lúgnál.

4) A' *szörféreg*. Ebben leginkább a' tokjuk döglenek el, gégejükben valami vékony, szőr forma férgek vagynak, melylyektől a' tokjuk köhögnek, míg végre elerőtelenednek 's eldögnek. Orvossága ennek ez: $\frac{3}{4}$ itcze pálinkába tölteni kell $\frac{1}{4}$ terpetin szeszt (Spiritus): ebből minden köhögős tokjunak éhóra reggel egy kávé kanálnyiit kell beadni. — Vagy pedig: egy kanálnyi porrá tört kék-kövel, össze kell elegyíteni 6 kanálnyi lágy sóval, 's ebből nád csövön, minden köhögős báránynak, és tokjuhnak a' torkába egy kis gyűszűnyit, vagy jó kés hegynyit kell befűni. — Ha ezen orvosságok, egyszeri beadás után nem használnak, ismételni kell 4 nap múlva.

5) A' *körömfájás*, mely a' tisztátalan istállóban vagy akolban való állás-, vagy pedig, esős időben való czaplatásból származik. Ennek orvoslása ez: ki kell mosni a' sebet, és a' rothadt részeket a' körnök közzül gondosan kitisztogatni; sósavanynyal; választó vízzel; vagy pedig füstölt sonka zsirral öszvetört kékkövel kell bekenni, 's míg a' lába meg nem gyógyúl, addig legelőre ki nem kell hajtani.

6) A' *métely*, ez az iszapos kövér mezőn való legeltetéstől származik. Biztos orvoslása nincs, annál fogva kerülni kell az ilyen nyavalyát okozható helyeket.

7) *Vérhas, és hasmenés*. Származik a' gyenge zöld fütől, posvány víz italtól. — Orvossága: veres borban meg kell főzni, a' fűzfa' héját, és timsót kell bele tenni, ebből kell reggel egy kanálnyiit beadni; e' mellett virádcicot öszve-darabolni, sóval és korommal meghintve velök megétetni.

Ks. A' himlő ellen mi az óvó szer? Hát ha bele esik a' juh, hogy kell vele bánni? A' motozás miből származik? Hogy kell et-

től a' juhokat mególtalmazni? A' rüh miből származik? Hogy kell orvosolni? A' szörféreg milyen? Mi az orvossága? A' körömfájás miből származik? Hogy kell orvosolni? Hát méteyesekké hogy lesznek a' juhok? Van-é bizonyos orvossága? Hát a' vérhast, hasmenést hogy kell orvosolni?

41. §. Nyirés előtt a' juhokat 3—4-er folyóvizben meg kell úsztatni, hogy a' gyapjuk portól zsirtól megüszüljön; mihelyt pedig a' gyapjuk felszárad, mindjárt meg kell nyírni. A' nyirőnek vigyázni kell, hogy a' juh' bőrt ki ne vágja, melly ha megtörténik, dohány-pernyével, vagy kékkővel be kell dörzsölni; a' mellyik nyirő pedig többször megvágja a' juhok, el kell bocsátani. Mind az úsztatást, mind a' gyapjú eladást a' juhos gazdáknak legjobb, társaságban véghez vinni; a' tiszta gyapjút a' mocsoktól, gondosan külön kell válogatni, — mert egy marok tisztátalan gyapjú, az egész zsák gyapjút gyanússá teszi, 's árát megcsökkenti. Nyirés után, a' kopasz juhokat, a' tanyától vagy helységtől messze hajtani nem tanácsos, hogy — ha hideg szél és eső lenne is, lehessen hamar enyh-helyre hajtani. Sok nyáj veszett már el a' hideg esőben, nem levén semmi menedék helye. A' juhásznak, nem utánnok, hanem előttök kell járni a' juhoknak, nehogy őket vezessék a' juhok, hanem ő vezesse azokat; és a' hol jó mező van, ott állítsa meg, hogy az őgyelgés és válogatás miatt, éhen ne maradjanak. Vasas bottal ne hajigálja a' juhokat; sok juhok megölt már ez által a' goromba juhász. Tudni kell néki az itt előadott, juhokkal való bánást; tudni kell a' juhok' orvoslása módját; e' mellett serénynek, vigyázónak, a' juhok eránt jó indulatúnak kell lenni. Külömben, a' melly juhász csak botjára támaszkodva bámúl nyája után; csak nyúzni, csalni, és fejni tud; a' mellyiknek keze alatt elbatalmazik a' rüh; rakásra döglenek, jó takarmány mellett is a' juhok: nem érdemes az a' kenyérre, sokkal inkább a' fizetésre; el kell azt bocsátani, mielőtt sok kárt tenne gazdájának.

Ks. Nyirés előtt mit kell tenni a' juhokkal? A' nyirőnek mire kell vigyázni? Társaságban miket kell a' juhos gazdáknak végbe vinni? Meg kell-é a' gyapjút válogatni? Nyirés után a' kopasz juhokat hol kell legeltetni? A' juhász utánnok járjon-é

a' juhoknak, vagy előttök? Szabad-é neki vasas bottal hajigálni? Millyen a' jó juhász? Hát a' rosz? Érdemes-é ez a' fizetésre?

42. §. *Negyedikhasznos állat, melyre a' földmivelőnek szüksége van: a' sertés vagy disznó*, melyet majd minden háznál tartanak azért, mert igen szapora fajta, hamar növvő; könnyű nevelni olcsóeleséggel, húsából szalonnájából többféle ételleket lehet készíteni. Legjobb fajtának tartatik a' Mangalicza, mely rácz szó göndör szőrüt jelent. Jó hizó szokott lenni az, mellynek rövid széles óra van, rövid lába, hosszú vaskos dereka, étkes és lomha; a' mellyik szaladgálni, turkálni, fát rágni szeret, az eleségbe válogat, ritkán lesz jó hizó. Hizónak legjobb a' két esztendőös ártány, és az olyan kocza, mellynek fíjait 4 hét alatt elszedik. A' sertés már esztendőös korában 16 hétig lévén hasas, megfiadzik kétszer is egy esztendőben, még pedig 7-et 8-at egyszerre; mennél több csecse van, annál szaporább, — de csak 4-et kell az anya alatt hagyni, a' többit 3 hetes korában vagy el kell adni, vagy konyhára fordítani. — A' tavaszi malaczkokat kell megtartani, mert ezek ha egy télen kiteleltetnek, már másik őszön lehet fogni hizónak. A' malaczoknak először árpa- vagy zab-darát kell adni, kukoriczát nem kell, mert gilisztások lesznek tőle. A' sertéseknek tartására megkívántatnak: tágas ól és szín; az ólban nyáron por, télen alom. Vizes gödör, mellyben fürödhetnek, és dörgölődző 4 szegletes ágas: így tetvesek és körömfájók nem lesznek. Moslékjokba minden héten egyszer egy sertésnek él marok szitált hamut, és egy gyűszünyi porrá tört bűdösköfvet kell elegyíteni: így elkerülik a' torok-gyíkot, mellybe ha belé esnek, jobb mindjárt levágni, mert belőlök kevés gyógyul ki. Legtöbbféle eleséggel lehet tartani a' sertést, mert e' megesszik füvet, magot, gyümölcsöt, sőt a' húst is; azt kell hát táplálására fordítani, a' mihez könnyebb jutni, és olcsóbb.

J e g y z e t: A' maglók és sertések' tartása az asszonyok' foglalatosságai közé tartozik; ezeket hát ők tanulják meg az oskolában.

Ks. Miért szerelik tartani a' sertéseket az emberek? Mellyik a' jobb fajta, és millyen az? Hizónak mellyik alkalmasabb? Mikor kezdi el a' sertés a' fiadást? Hányat kell alatta meghagy-

ni, és mikori malaczkokat? Mivel kell először tartani a malaczkokat? Mik kívántatnak a sertések tartására? A sertések tartása kiknek a kötelességök?

43. §. *A' méhek' tartásáról.* A' méhek' tartása is hasznos a falusi földmivelőnek, de csak olyan határban, hol gyümölcs- és fűzfák, virágos rétek és mezők taláthatnak. A' méhek háromfélék: anyaméh, dolgozó méhek, és herék; a' heréket Lőrincz nap tájba a' dolgozó méhek meg szokták öldösní. — A' méhek' tanyáját olyan helyre kell tenni, kijáró lyukaikat éjszak felé fordítva, a' hol közelebb találhatnak virágokat; ha egy helyen a' virágok megfogynak, más jobb helyre kell őket vinni. A' méhkasokat szalmából, gyékényből jobb készíteni, mert télen által melegebbek. A' rajokat, póznákra felfüggesztett kasokba, mellyek belől méh-füvel (melissa) megdörgöltettek, és sós vízzel meghintettek, legkönnyebben be lehet fogni. — Egy anyaméh csak két rajt eressen; mire nézve az anya-sejtet két eresztés után le kell metszeni. Ha a' rajok kevés népességűek, kettőt kell egyesíteni, ilyen módon: a' melly kasból a' méheket ki akarjuk hajtani, estve felé azt hegyivel lefelé állítjuk a' földre, a' másik kas pedig reá borítjuk, így hagyjuk éjszakára; reggel, két fácskával kopogtatjuk az alsó kas' két oldalát alólról felfelé, mire a' méhek az alsó kasból a' felsőbe vonulnak. — Vagy pedig: a' melly népes és mézzel tele kas megölésre szántunk, déltájba vegyük el helyéről és tegyük egy kis távolságra, helyébe tegyük pedig a' kevés népű kas. Most az ölésre szánt kas dűjt-sük oldalára, alól gyengén kopogtassuk, mellyre a' méhek kijönnek és a' szokott helyeken lévő kasba repülnek: így lehet a' mézet elvenni, a' nélkül hogy a' méheket megölnénk. — Ha meganyátlanodik valamely kas, melly megtetszik abból: hogy nem dolgoznak, kassuk alját a' döglött méhektől nem tisztítják, a' heréket nem bántják: akkor egy másik kasból az anya-sejtet ki kell metszeni, és az anyátlan kas' lépjére tüzni; vagy pedig egyesítsék más kassal vagy le kell ölni. — A' rabló méhektől, mellyek reggel és estve seregestől repdesnek a' kirablandó kas körül, mikor más méhek még csendességben vagynak, úgy óltalmazhatjuk meg gyenge népességű kasunkat: ha jókor tavasszal

és ősszel, mikor nem mézelhetnek, kijáró lyukaikat olly kicsinyre hagyjuk, hogy csak 2—3 méh férhessen be egyszerre rajta; ha a' gyenge méheket csak estve etetjük, reggel pedig elveszszük kassok alól a' mézes tányért, és a' mézet el nem csepegtetjük. Ha a' rabló méhekre, mikor a' kas' száján ki's bejárnak, krétaport hintünk, így meglátjuk hová mennek; ha a' magunké a' rabló, a' kast más méhesbe tesszük, vagy néhány nap hűvös helyen elzárva tartjuk; ha másé a' rabló — intsük meg a' gazdáját, hogy a' most mondott mód szerint cselekedjen kassával; ha szót nem fogad, a' megtámadott kas helyébe üresset állítsunk, kijáró lyukába egy görbe csövet tegyünk, mellynek belől-rül a' vége felfelé álljon: így a' rablók bemehetnek a' kasba, de ki nem jöhetnek — így fogságba esvén megfojlatnak, vagy más kevés népü kassal egyesítetnek. Ezenkívül pusztító ellenségi a' méheknek a' pókok, molyok, egerek, fecskék, békák: ezektől hát óltalmazni kell. — Legyen előttök egy kis váluban tiszta víz, másokban sós víz.

Télire ollyan méheket kell hagyni, mellyeknek elegendő mézők van. A' rajnak, a' kasón kívül 15 fontosnak kell lenni; a' két esztendősknek 23-nak; a' még idősebbeknek pedig 30 fontosoknak. A' gyengébbeket octoberben addig kell etetni, míg elég táplálékra juthatnak, tavasszal is a' fák' virágzásáig enniek kell adni. Adni kell pedig nekik, tiszta mézet felényi vízzel elegyítve egy tányéron; felül a' mézre szalma-szálakat rakva, hogy azokon állhassanak a' méhek; estve tegyük ezt a' kas alá, és reggel vegyük el. — Lehet őket táplálni megtört repcze liszttel is. Teleltetni kell őket, csendes, minden lárma és háborgatás nélkül való helyen, vagy a' méhesben, vagy valamelly kamrában, nagy hidegben betakarván őket szalmával. A' kijáró lyukat kifurkált fácskával dugván be. — Szokták még árokba is lerakni; felül annyi szalmát rakván ormósan a' kasokra, hogy az esővíz rajta által ne szivároghasson, a' honnan őket csak a' fák' virágzása előtt kevéssel kell kiszedni.

Ks. Millyen határban lehet haszonnal tartani a' méheket? A' méhek hányfélék? Hol jó nekik tanyázni? Kassaikat miből kell készíteni? A' rajt hogy lehet befogni? Hány rajt kell egy anyának ereszteni? A' kevés népü rajt hogy' kell megszaportítani?

Ha meganyátlanodnak mit kell tenni? Hát ha rabló méhek támadják meg? Mik a' méhek' pusztítói? Télire milyen méheket kell meghagyni? Hát a' gyenge mag-méheket hogy' kell etetni? Hol kell teletetni?

44. §. *A' selyemhernyók' tenyésztetéséről.* Végre a' selyemhernyók' tenyésztetéséből is szép jövedelmet vehet a' falusi földmivelő, kevés ideig tartó könnyű munka után. A' selyemhernyók' eresztik a' szájokból azon selyem szálakat, melyekből az emberek selyem ruhákat készítenek. — A' selyemhernyók' eperfa-levelekkel tápláltatnak. Az eperfát némelyek szederfának nevezik, de nem helyesen: mert más az eperfa, más a' szederfa.

Az eperfák közt, a' beöltött fejer épret termő fák' levelei legalkalmasabbak. Ezek magról neveltetnek, ilyen módon: szedek egy tányér jól megérett fejer épret, összemarczingolom, azután vízzel addig mosom, míg a' magja tisztán leül a' viz' fenekére, akkor a' magot hűvös helyen megszáraztatom, és vetni megtartom. — Tavasszal ezen eper-magokat puhán ruhába kötöm, vízbe mindennap megmártom, így benn a' házban két hétre kicsirázik, 's úgy vetem el a' már elkészült ágyba. — Hogy kell a' veteményes ágyat elkészíteni, hogy kell a' fa-oskolába, onnan ismét álló helyekre az eperfákat kiültetni, a' fák' neveléséről való oktatásban előadatik, itt csak azt kell megjegyezni: hogy mikor már az eperfák 3 esztendősek, földszint el kell vágni, és 2—3 bimbót kell csak hagyni, — ezek ha kihajtanak, a' legszebbik jövést meghagyván, a' többit le kell vágni: e' lesz osztán az állandó eperfa-törzsök. — Ha az udvar és kis kert elő-epersővénnel kerítettik be, nagy segítségül szolgál a' selyemhernyók' tartásában. Ez a' sövény így készül: ott a' hol elő-sövényt akarok nevelni, 3 lábnyi szélességre a' földet jó mélyen felkapalom, közepén zsineg mellett egy arasznyi mély árkot kapálok, így hagyom télen által. — Tavasszal a' plánta-ágyból a' 2 esztendő s fácskákat kiszedem, az árok' közepire zsineg mellett elültetem 1½ lábnyira egymáshoz, itt esztendeig meggyökerezvén, negyedik esztendő' tavaszán elvagdalom a' föld' színe felett 3 bimbónyira, melyekről 3 ágak nevednek; ezen 3 ágak közül, a' következő tavaszon, a' két szélsőt, a' szomszéd fa' szél-

ső ágaival gyengén összekötöm, a' középsőt szabadon hagyom. Mikor ezek 7 lábnyi magasra nőnek, tetejüket egyenesre vágdom, oldal-jövéseiket a' mennyire megfagytak, elmetszegetem. Ezen elő-sövénynek gyenge leveleivel táplálom már a' selyemhernyókat, míg 3-or meg nem vetkeznek. A' 4-ik és 5-dik éltek' szakaszában etetem csak a' nagyobb eperfának erősebb leveleivel.

A' selyemhernyók, selyempille tojásokból kelnek ki, olyan meleg házban, mint a' milyen meleg szokott lenni Májusban, (mellyet a' Reaumur' hőmérőjén, a' 18-ik grádusig emelkedett kényeső mutat). — Életek rendszerint 5 hétig tart — melly idő alatt 4-szer vetkeznek, ötödször pedig hernyóból pillévé változnak.

1-ső életek' szakasza tart, kikelésektől első alvásokig és vetkezésekig. Nem szoktak a' pille-tojások egy nap kikelni, hanem egymás után 3 nap alatt. Azon kell már igyekezni, hogy ezen három nap kikelt hernyók olyanok legyenek, mintha mindnyájan egy nap keltek volna ki, melly így esik meg: A' mellyek első nap keltek ki, gyenge eperleveleket hintek rájuk, mellyekre felmászván, a' levelekkel együtt egy ívnyi papirosra rakom, mellynek széléit felhajtom. Ezen első napon, ezen eperlevélnél egyéb eleséget nem adok nekik; 2-ik, 3-ik nap adok nekik délbe, elvagdalt gyenge eperleveleket, 4-ik nap kétszer adok ugyan ilyen leveleket, délelőtt 8, délután 5 órakor.

A' mellyek 2-ik nap költék ki, kikelésök' napján ezeknek sem adok egyebet, hanem csak azon leveleket, mellyeken fészkekből felszedtem; hanem már a' következő két napokon, mindenik nap kétszer adok enniek.

A' mellyek pedig 3-ik nap költék ki, kikelésök' napján kétszer, 2-ik napján pedig 3-or esznek. — Illyen módon mind a' 3 felekezet, 4 nap alatt 5-ször eszik, melly által egyformává lesznek, 's együvé lehet őket elegyíteni. Már 5-ik nap mindnyájan 3-or esznek, reggel, délbe, estve. 6-ik nap már csak reggel esznek: ekkor gyenge leveleket rakok rájuk, mellyre felmászhatnak és tiszta helyre tétetnek. — Már ezen nap álmosodnak, — 7-ik nap pedig alusznak és megvetkeznek. — Ál-

mosodásukat abból tudhatni meg, hogy nem esznek, hanem feltartják fejüket; a' fejük felpuffad és hártájok kireped, melly repedésen kibujnak első bőrükből.

II-ik életkor kezdődik első alvásokból felébredésekkor. Ettől az időtől fogva 5 napokig mindig 4-szer kell őket etetni, délelőtt 6 és 10 órakor, délután 2 és 6 órakor; 6-ik nap már csak kétszer kell egész eper-leveleket nekik adni, mellyekre midőn felmásznak, tiszta helyre kell őket rakni; 7-ik nap alusznak és megvetkeznek.

III-ik életkorban úgy kell etetni, mint a' másodikban; 7-ik, 8-ik nap nem kell enniek adni — alusznak és vetkeznek.

IV-ik életszakaszon is úgy tartatnak, mit a' közelebbi napokban, csak hogy már többet kell nekik adni, és tágosabb helyet készíteni; minden második nap tiszta helyre kell rakni. 7, 8, 9-ik nap alusznak, vetkeznek.

V-ik éltek' szakasza utolsó és legnevezetesebb. — Első nap itt is 4-szer kell etetni, de azután annyit kell adni, erős eperfa-leveleket, a' mennyit megehetnek, nem csak nappal, hanem éjjel is. Minden második nap tisztítani kell: ajtót, ablakokat gyakran ki kell nyitni, még esős időben is, hogy jó levegők legyenek. 7-ik nap már nem igen esznek, fejüket ide's tova hajtogatják; hasok fejéressárga, a' szájokon selyem szál függ, mellyek jelei; hogy a' gubók' készítésének ideje eljött. Gondoskodni kell hát arról, hova köthessék gubóikat; e' pedig könnyebben úgy esik meg, ha a' rácsok' oldal-fáiba lyukak fúrtnak, és azokba száraz eper-nyirfa-alma-megyfa-ágasbogas galyak dugdosatnak, és a' hernyók tányérokra szedelve ezen galyakra rakatnak. — Miután mind felrakatnak, lepedővel be kell árnyékozni, és csak a' házbeli jó levegőről kell gondoskodni. 7 nap alatt elvégzik gubók' szövését; 8-ik, 9-ik nap megszáradnak, a' mikor aztán le lehet szedni.

Ezen leszedett gubókból ki kell válogatni 40 párt. A' him gubója kisebb és hegyes, a' nőstényé pedig nagyobb és kerekkebb. — A' több gubókat pedig kosarakba rakván, kenyérsütés után kemenczébe kell tenni, hol egy óra mulva megfűladnak, mellyet abból lehet megtudni, hogy megszűnnek bizseregni. Kivéven a' kemenczéből, pokróczczal paplannal be kell takarni,

hogy a' gubók megpuhuljanak. A' kiválogatott gubókban a' hernyók pillévé változnak, és 10—15 nap alatt kirágyják gubóikat, és mint pillék kibúvnak azokból. — A' hím pillék kisebbek és elevenebbek, a' nőstények nagyobbak és lomhák, ezek tehát páronként összetételnek, és 6 óráig párosodnak: akkor a' hím pillék elhányatnak, a' nőstények pedig ruhára vagy papirosra tétetvén, kitojják magokat; egy tojik 500. Ezen ruhák 's papirosak, a' rájuk ragadt tojásokkal összehajtogatva, egy tiszta edényben hűvös helyre tételnek, a' hol tartatnak, míg a' következő Május elein a' mondott módon ki nem költetnek.

Egy lat selyempille-tojásból lesz 20,000 hernyó; ezek készítenek 50 font gubót, mellyért egy forintjával adnak 50 forintot: melly szép jutalma 4 heti mulatságos munkának. Ennyi hernyó' táplálására szükséges 12 eperfa, mellyet hogy minden másik esztendőben lehessen változtatni, kell 24 fa; — de a' kinek eleven eperfa-sövénye van az udvarán, felényivel is beéri. Az eperfáról minden leveleket le kell szedni, az ág' hegyit megfogva visszafelé, hogy a' bimbók meg ne sértessenek, így nem szárad ki a' fa.

A' selyemhernyók' tartásához szükségesek: I. Egy tágas száraz szoba, mellyet fűteni lehet. — II. A' hernyók' számához képest egynehány rácsok, 4 láb hosszú, 3 láb szélesek, mellyeknek alját, náddal vagy vesszővel be kell kötözni, és a' két végibe arasznyi magas 4 lábot kell ütni, melly láboknak az alsó talpa két ágú legyen, hogy a' másik rácsra rá lehessen állítani, 's így egymás felibe 4, 5 rácsot lehessen tenni. — III. A' könnyebb tisztogatásért, minden rácsra egy jó erős czérnából készült hálót kell készíteni, melly azt belepje, és a' mellynek lyukai egy hüvelyknyi négyszögek legyenek, 's két végeikre egy egy vessző kötöztessék, mellynél fogva ki lehessen teríteni. — Mikor már a' hernyókat tisztítani akarjuk, ezen hálót rájuk terítjük, és felibe eperleveleket hintünk, a' hernyók pedig a' háló' lyukain által az eperlevelekre felmászhatnak: ekkor a' vesszőnél fogva két ember őket felveszi és tiszta rácsra teszi által, 's így maradnak míg ismét tisztogatni kell őket. — IV. Elegedendő eperfák mind az udvaron mind a' helység alatt lévő epreskertben; mellyeknek leveleit reggel harmat' szátatja

után kell szedni estig, és ha eső esik, a' leveleket előbb meg kell szikkasztani 's úgy kell nekik adni.— V. Tiszta enyhült levegő, mellyre nézve az ajtót, ablakokat még esős időben is több ízben ki kell nyitni.— VI. A' ki körülöttük forog, szennyes zsíros ruhában ne járjon, ne pipázzon, fokhagymát ne egyen; macskát, patkányt, egeret a' házban meg ne szenvedjen.

Ks. A' selyemhernyókat miért szokták tartani? Mivel tápláltatnak? Hogy kell az eperfákat nevelni? Hát az elő-epersővényt? A' selyemhernyók miből kelnek ki? Meddig élnek és minő változásokon mennek által? Éltek' első szakaszában hogy' lehet őket egyformává tenni? Hogy kell táplálni éltök' 2-ik, 3-ik, 4-ik, 5-ik szakaszában? Hogy kell velek bánni, mikor gubóikat akarják készíteni? A' magnak való gubókat hogy kell kiválogatni? Hát az eladni valókkal mit kell tenni? Egy lat selyempille-tojásból mennyi hernyók 's gubók lesznek, és mit érnek? Mennyi fa kivántatik tartásokra? Millyen ház, rácsok, hálók, eperlevelek, levegő kivántatnak tartásokra? A' velek bánóknak miket kell eltávoztatni?

IV.

A' földmivelés' czéljáról, melly a' hasznos plánták' és fák' nevelése.

45. §. *Változtatni kell a' föld' terméseit:* mert minden plánta a' maga természetéhez illő tápláló részeket veszen magába a' földből; ezek idő-jártával megfogyatkoznak, és már második, harmadik esztendőben ugyanazon földben ugyanazon plánta nem terem úgy, mint első esztendőben. Szükség hát a' föld' terméseit minden esztendőben változtatni, illyen módon: a' mellyik földre ebben az esztendőben őszi búza vettetett, másikkal esztendőben tavaszi árpát, zabot, kölest, bükkönt kell vetni; harmadik esztendőben repeczét, mákot, lent, kendert; negyedik esztendőben ollyan plántákat, mellyeket kapálni kell, mineműek: a' kukoricza, krumpli, répa, paszuly, dinnye; így aztán ötödik esztendőben megint lehet őszi búzát vetni. Ezek szerint ha a' gazda 4 szakaszra osztja földjét, minden esztendőben mást termeszthet. A' csiga-csöt vagy luczernát, és balta-czimet 5—6 esztendeig is lehet hagyni ugyanazon földben, de

azután ezt is fel kell szántani, helyébe őszi buzát vetni. — Azonban figyelmeznii kell arra, mellyik földben miféle plánta diszlik jobban, és azt kell benne természetni; követni kell a természet' utmutatását.

Ks. Szükséges-é változtatni a' föld' termését? Miért? Hogy kell hát változtatni a' termést? Hány szakaszra kell osztani a' földet? Mit nem kell minden esztendőben változtatni? Mire kell figyelmeznii?

46. §. *Mikor, millyen fajta és műveletű földre kell vetni, és hogy kell nevelni az olyan plántákat, mellyekből az emberek magoknak eledelt és ruházatot készítenek.*

A' mit a' szántó egész nap szánt, vesse is be azon nap estvéjén, más nap jókor reggel boronálja el, és görgözzze meg. Ezért neveztetik a' földművelő szántóvetőnek. — Ősszel porba kell vetni, míg az esők megindulnak; tavasszal, a' mit az ember szánt, ugyanazon napon vesse be, hogy a' föld meg ne száradjon. A' nagyobb szemű magokat egész marokkal, az apróbbakat félig telt marokkal, az igen aprókat 3 ujjal, vagy porral elegyítve, kell vetni. — Az őszi búza és rozs' vetését szeptember közepétől, october közepéig, hacsak lehet, végezni kell. Meszes, agyagos, és fekete homokos földben jól teremnek ezek, kivált bükköny, repce, és kukoricza után. — Sovány földben kétszeri szántás kívántatik, kövérben elég egy. A' vetni való buzának megrostálása, az idegen magvoknak kitisztítása, a' gazdasszony' kötelessége; annak meszes vízzel, kék kövel, salétrommal, trágyalével való megáztatása, (hogy üszögös ne legyen) a' gazda' tisztje. — Egy hold kövér földbe elég harmadfél véka, de ha sovány, 3 kívántatik. — Tavasszal martius elein vetni kell a' tavaszi buzát, a' zabot, és hatsoros árpát, ha lehet, ősszel felszántott, de el nem boronált földbe, mellyek közt a' járó és tarbúza jobb. Ugyanekkor kell vetni a' murokrépat, kerek és szegletes borsót, és a' lencsét, mellyet zsenegs korában kell levágni, ugy lesz jó fővő. — Martius közepén kell elültetni a' czékla- és tehénrépa-magokat szemenkint, 2 lábnyira egymástól, trágyás, mélyen, apróra szántott földbe zsineg mellett. Aprilis elein kell vetni a' korai lent és kendert, ősszel

felugarolt 's megrágyázott, tavasszal ismét apróra mélyen szántott földbe, még pedig mind ezeket sűrűen, egy holdba 6—7 véka magot, — de a' magnak valót ritkábban. Hogy kell a' kenderrel—lennel bálni, az asszonyok' kötelessége, melyet ők megtanúlnak az oskolában.

Aprilis közepétől annak végéig kell ültetni a' krumplit, vagy burgonyát, puha homokos földbe, 3 lábnyira egymástól, mely mihelyt kibúvik, mindjárt meg kell fogasozni; közép nagyságú krumplit legjobb ültetni. — Mind a' krumplit, mind a' tehénrépát Octoberben kell kiszedni, a' kiszedés után megszikkasztani, a' répát gyökereitől leveleitől meglisztogatni, és télire vagy zöld-séges pinczébe tenni, vagy sír-verembe tölteni, szalmával befedni, és földdel betemetni, több helyeken vastag szalmacsutakot tévén a' föld közzé, hogy azokon szellőzhessen. — Hasznosok ezek mind az embereknek mind a' barmoknak táplálására. Czukrot is főznek a' tehénrépából. — Egy hold megterem jól elkészített földben 100—200 mázsát.

Aprilis végén vettetik a' kukoricza, meszes ritka földbe, vagy fekete homokba; — agyagos szíkes földben elcsenevészik. A' vetni való magot jól megért egésséges csövekről kell lemorzsolni; az elvetés előtt, forró vízzel egy tekenőben meg kell önteni és megforgatni, azután a' vizet letölteni: így hamarabb kikél, és kövérebben nő. Sorjában, 3 lábnyi távolságra, kapa után szokás vetni, de a' homokos földbe jobb barázda-fenekre. Mihelyt kikél, meg kell fogasolni; mikor már egy tenyérnyi nagyságú, meg kell kapálni: 3 hét mulva fel kell töltogetni, és fattyazni, a' hol sűrű, megritkítani; megérése közeledvén, a' csöveken felül lévő szárazakat le lehet vagdalni takarmánynak.

Mikor megérik, le kell törni és meg kell fosztani; de a' zöldeket a' héjban kell hagyni, szabad helyen elteríteni, a' hol osztán az is megérik. Górékba vagy szeles padláson kell tartani, gyakran megforgatva lágy időben. Egy holdon terem 20—30 köböl; a' szára és levelei jók takarmánynak. — György napkor kell vetni a' kerek szemű fejr gyalog paszulyt, kapa után, 3—4 szemet tévén egy fészekbe, kikelések után meg kell kapálni; mikor a' csöveik kezdenek megsárgulni 's száradni, fel kell szakgatni, és a' földjén tövére állítva, szérű formára össze kell rak-

ni, a' hol megszáradván, ki lehet csépelni, vagy elnyomtatni. — Terem egy holdon 4—8 köből.

Ugyan csak György nap táján kell vetni tiszta földbe, veres kölest, $\frac{1}{2}$ vékát egy holdba; mihelyt a' bugája' hegye kezd sárgúlni, le kell kaszálni; terem egy holdban 10—15 köből.

Majusban lehet vetni a' tatárkát, mellyet hajdinának, pohánkának is neveznek; sovány földben is megterem 5—10 köből egy holdban. Ennek a' virágát a' méhek szeretik: de különben, jó földön, ennél hasznosabbat is lehet termesztetni. A' kerti-konyhai plánták' nevelése az asszonyok' dolga, ezt hát nekik kell megtanúlni az oskolában.

Ks. Mire kell vigyázni a' magvetőnek? Őszi búzát mikor és hogy kell vetni? Hát tavasz-búzát, árpát, borsót, lencsét? Murkot, tehén-répát, korai lent, kendert, mikor millyen földbe, és hogy kell vetni? Hát krumplit? Kukoriczát mikor és mi módon kell vetni? Hát a' paszulyt és kölest mikor, és hogy kell vetni? Hát a' tatárkát?

47. §. Az állatokat tápláló mesterséges kaszállók' termesztéséről.

Mivel a' közlegelők mind inkább kevesednek hazánkban, a' mik vagynak is, kevés ideig lehet hasznokat venni, mert járásokra nem osztatnak fel, hanem széltére legeltetnek, 's a' barmok eltapodják, melly miatt osztán éhségre jutnak, és rakásra döglenek: ezekre nézve szükség, hogy a' földmivelők, addig is mig a' tagosztály megéshetik, gondoskodjanak a' mesterséges takarmány' termesztéséről. Mellyek közt elsőnek tehetjük:

1) A' *Csigacsöt*, vagy kék virágú luczernát, melly megtrágyázott 's mélyen szántott fekete-meszes földben, és fekete homokban legjobban terem. Aprilis elein, elsőben fél véka árpát kell vetni a' megszántott földbe, el kell fogasolni, úgy kell osztán 14 font csigacső-magot elvetni egy holdba, és tövis boronával el kell takarni, azután meggörgözni. Az árpa ha buján nő, zöld takarmánynak le kell vágni; de ha ritka, meglehet várni mig megérik. A' csigacsöt akkor legjobb lekaszálni, mikor kezd virágozni; ha a' renden a' felső része megszáradt, meg kell fordítani, és ha ez is megszáradt, reggel felgyűjlve rúdasokba a' tarlójáról ki kell hordani, és vontatókba rakni, a' hol aztán

egészen megszáradva, bogjába vagy kazalba, szalma közt, özszerakatik. Eltart a' csigacső 6—8 esztendeig is, kivált ha télen apró trágyával meghintetik, 's tavasszal megfogasoltatik — és a' jószág' rajta való tapodásától megőriztetik — 2-szer 3-szor is meg lehet kaszálni. Terem egy holdban 100—200 mázsa zöld takarmány, mellyel 3 ló vagy 3 tehén egész nyáron által bőven megéri, csakhogy egyszerre keveset, és szalmával vegyest kell adni a' lovaknak. Magnak a' második termést kell meghagyni, 's elnyomatva a' csiga forma csöket, mellyekben a' mag van, malomban kell széljelmorzsoltatni, 's úgy kirostálni. Ha a' lekaszált luczerna egy két nap fonnyadva petrenczébe rakatik, és mikor így megmelegedve széljelhányatik, hamarabb megszárad, és össze lehet rakni.

2) *Veres vagy Stajer lóhere.* Ez a' meszes földdel vegyített agyagot szereti; a' hegyes és éjszaki részen hazánkban nagy haszonnal termesztetik. Vetését takarását úgy kell intézni mint a' csigacsőjét, kétszer lehet megkaszálni; terem egy hold föld 80—200 mázsa zöld takarmányt.

3) *Baltaczim* — vagy *Esparzette.* A' meszes földet szereti, de homokos földben is megterem, eltart 8 esztendeig is. Egy holdba 2 köböl magot kell vetni. Kövér időben kétszer is meg lehet kaszálni, akkor mikor egészen kivirágzik. Terem 80—100 mázsa zöld takarmányt. — Nem fújja fel a' jószágot, mint a' lóhere.

4) *Bükköny,* majd minden földben megterem, kivált ha megtrágyáztatik; árpával keverve kell vetni; két véka bükköny maghoz egy véka árpát elegyítve. — Akkor kell lekaszálni, mikor egészen kivirágzik. Szénának úgy kell szárasztani mint a' luczernát, a' magnak valót ritkábban kell vetni; egy hold terem 70—100 mázsa zöld takarmányt.

Ezen takarmány-füveket, ha szénának bogjába rakatnak, szalmával kell betetejezni, hogy az esső belé ne menjen.

5) *A' kukoricza,* ha sűrűn vettetik, legjobb tápláló takarmány. Akkor kell lekaszálni, mikor tetején az üstöke vagy himvirágjai kijönnek. Egy holdon terem 100—150 mázsa zöld takarmányt.

Jegyzet: Ezen plántákat mutató által esmertesse meg a tanító tanítványival.

Ks. Miért szükséges a mesterséges kaszállók' termesztése? Melyek azok a plánták, melyek erre legjobbak? A' csigacsőt hogy kell vetni és letakarítani? Hát a' veres lóherét, balta-czimet, bükkönyt, takarmány-kukoriczát milyen földben kell termesztetni? Szénának összetakarítani mímódon kell?

48. §. A' pénzen eladható plánták' termesztése módjáról. Vagynak még olyan plánták is, melyeket az emberek, sem a' magok, sem jószágaik' táplálására nem fordítanak, hanem azért termesztik, hogy azt pénzen eladják. Ilyenek a' repcze, mák, dohány és jóféle sáfrány.

A' repcze, valamint minden olajos magvú plánta is, trágyás kővér fekete földet, vagy fekete homokot szeret. Ezt meg kell jó mélyen apróra szántani, fogasolni, és Augusztus közepétől fogva végéig el kell vetni, ha lehet első után, 10—12 itczét egy holdba; az elvetés után tövis boronával el kell takarni, és meggörgözni; mihelyt a' csövei kezdenek sárgulni, és a' benne lévő magok barnulni, mindjárt le kell vágni, és vontatókba rakni száraikkal kifelé, a' hol megszáradnak; — vontató talyigán a' szérüre vitetnek, és eluyomtattatnak —; azután a' tiszta szemek padláson elterítetnek, hogy ott jól kiszáradjanak, és penészt ne kapjanak.

Ks. A' repczét mikor, milyen földbe kell vetni? Mennyi mag kell egy holdba? Mikor kell lekaszálni? Jó-é csomóba tölteni?

A' mákot is ilyen földbe kell vetni korán tavasszal, és ha az ősszel megszántott földön, Martius elein is hó volna, a' hóra kell vetni. — Egy itcze mák elég egy hold földbe. Olyan fejr mák magot kell vetni, a' melly a' koronája alatt nem lukacsos. Kikelése után meg kell kapálni, és ritkítani. — Mikor a' mákfejekben zörög a' mag, le kell tördelni, és kicsépelni. A' szürke mák jobb enni, de a' fejr olajosabb; egy mázsa fejr mákból lesz 40 font olaj, melly mind enni mind világítani alkalmas; a' festők is jó pénzt adnak érte.

Ks. A' mák millyen földet szeret? Mikor kell neki szántani? Hogy kell elvetni? Mennyi mag kell egy holdba? Kikelése után mit kell vele tenni? Millyen mákot jobb termesztetni? A' fejr mákból mennyi olaj lesz?

A' *Dohány*-termesztésre ezeket kell tudni: pipázni való dohányt agyagos és könnyű homokos földben kell termesztetni trágya nélkül; a' tubáknak és festéknek valót pedig kövér trágyás fekete földben. — Dohány-magot, ha pénzért nem akarok venni, így szerzek: a' legszebb dohánynak virágcsomóját meghagyom, mikor megérik leszedem, kidörzsölöm, zacskóban hűvös helyen tartom. — A' dohány-földet ősszel és tavasszal jó mélyen felszántatom, és boronálatlan hagyom; harmadszor ismét az ültetés előtt 2 héttel felszántatom, megfogasoltatom, 's boronáltatom. — A' dohány-magot, másfél héttel az elvetés előtt ruhába kötöm, vízbe mártom mindennap, és házban kiszirázatom, — melyet osztán vagy meleg ágyba, vagy kerítés közt lévő jól megtrágyázott és porhanyó földű, 3 lábnyi széles ágyakba elvetem, felül reá megért trágyát rostálok, és lapos furkóval össze-nyomogatom; minden estve reggel meglocsolom; éjjelre a' hideg ellen, gyékénből-nádból vagy szalmából készült haczurával betakarom. Mikor már a' plánta egy tenyérnyi magos, és a' hidegtől nem tartok, elültetem ilyen módon: A' dohány-földet hosszában 4—5 ölnyi széles hasábokra elbarázdolom. Készíték 5 lábnyi hosszú gerebjét, mellynek a' közepibe és két végibe, fogakat ütök, ezzel zsinég mellett a' hasábokon keresztül rovátkokat vonok. — Ezen rovátkokba, 1¹/₂ lábnyira egymástól, az ültető furúval lyukakat csinálok, 's mindenikbe vizet töltök. — A' dohány-plánta ágyat jól meglocsolva, kiszedem a' szebb plántákat, érett trágyából készült habarcsba mártva a' lyukba beeresztem, és a' furúval gyengén a' lyukat összenyomom, kihagyván a' plánta' leveles részét, meglocsolom — azután is ha eső nem esik, minden 3-ad nap megöntözöm, gödörbe eresztett lanyhó vízzel, míg egy hüvelykes tenyére felnevelkedik, a' mikor aztán megkapálom, és az elveszett plánták' helyébe másokat ültetek. — Mikor már a' dohány két arasznyi magos, feltöftögetem; estve reggel megkacsosozom, virág-bimbóit letördelem, de a' magnak valókat meghagyom. Ha már a' dohány' alsó levelei megsárgul-

nak, a' középsőkön pedig sárgás fókák látszanak: ideje a' dohány-szedésnek. Az alj dohányt felfűzöm, 2—3 öles pórera; a' közép dohányt a' földjén fülöbe teszem, és mikor kezd sárgúlni, ezt is felfűzöm, utóljára pedig a' hegy dohányt: így könnyebb lesz őket külön simítani.

A' pipázni való dohány' leveleit akkor szedem le, mikor a' szárazon egészen megsárgúltak, ezeknek virág-csomóit sem tördelvén le, fülöbe sem teszem.

Miután a' felfűzött dohány, részszerént a' napon, részszerént szellős színekbe-istállókba megszáradt, és megereszkedett, Márton nap tájban hozzá fogok a' simításhoz, és 30—40 levelet tévén egy csomóba, kukoricza-hajjal vagy gyékénnyel összekötöm, és 3 láb magosságnyira fülöbe összerakom; ha megmelegszik széljelszedem, és ha meghül, 1—2 mázsás bálókba gyékényből vagy zsúp szalmából készült haczurába bekötöm, hol aztán másodszer megforr. Külön bálba rakom az aljdohányt; külön a' középen termett ép leveleket; külön ismét a' hegy- és rongyos leveleket.

Vizzel soha sem simítok; a' bálákat pinczébe nem rakom, hanem kamarába végeikre állítva; 's minden csalárdságot eltávoztatok — és ha lehet, többekkel társaságba állva adom el, az első dohány-kereskedőnek.

Látni való hát ezekből: hogy a' dohánytermesztés sok munkával, sok idő vesztéssel jár, mellyeket ha gondosan özveszámálunk, csak úgy lesz hasznos, ha illendő árát megadják, és nem lesz kénytelen a' termesztő, a' zsidóknak, mázsáját 4—5 vforintért elvesztegetni.

Ks. A' pipázni való dohányt millyen földben kell termesztetni? Hát a' tubáknak valót? A' dohány-földet hányszor kell szántani? A' magot hogy kell elvetni? és millyen ágyba? A' földet hogy kell az ültetésre elkészíteni? Hogy kell ültetni? Mikor kell ültetni, kacscsozni? Mikor kell szedni? Hát a' pipázni valót? Hogy kell vele bánni? Hogy' kell felfűzni? Hát száraztani? Hát simítani és bálókba kötni? Hova kell rakni? Hát eladni hogy jobb? Hasznos-é a' dohány-termesztés?

A' jóféle sáfrány' termesztése hasznosabb ennél, tisztább, könnyebb, és kevesebb időt kíván, de csak ott, hol a' szántóföld

körül van árkolva, 's a' szomszédok' bitangolásától tartani nem lehet. Nem magról hanem hagymájáról nevededik ez. Szereti ez a' meszes fekete földet, és a' korhadványos homokot, de a' fris trágyát nem szereti, hanem a' melly a' múlt esztendőben trágyáztatott és kapált vetemény természetett benne. Az ilyen földet tavasszal meg kell jó mélyen ugarolni és el nem boronálni, azután másodsor Julius végén ismét meg kell szántani 's elboronálni. — Ezen földet Augustus közepén 3 lábnyi széles ágyakra elszakgatom, mindenik ágy közt a' járásra egy lábnyi útat hagyván. — Az ágyak' hosszába, 6 hüvelyknyire egymástól, egy tenyérsnyi mély árkot vonok, keskeny vasú kerti kapával; — ezen árkok' fenekére dugdosom, a' hártájától, elszáradt gyökereitől megtisztított sáfrány-hagymákat, hegyes végeikkel felfelé, egy tenyérsnyire egymástól. — Az árkokat bevonom; ha Septemberben meggazosodnék, meggyomlálom, vagy fennyeden megkapálom. — Már October elein a' sáfrány-hagymák levelei és virágai kezdenek kijönni, — a' virágokat minden reggel apró leánykákkal felszakgattatom, kik ezt kötőjökben a' házba vivén, ott a' virágból kijött 3 piros him szálatat kicsípik, úgy hogy a' sárga anyaszár a' virágban maradjon. Ezen piros him szálatat osztán szitára teszem, és párszéken addig szárasztom, mig az ujjam közt el nem morzsolható, ekkor katulyába teszem és ott tartom mig elkél.

A' sáfrány' sássát, melly egész télen által zöld, meghagyom, mig Junius elein nem kezd sárgúlni; akkor lekaszálom, a' tehén, jó izűn megeszi.

A' sáfrány-hagymákat 4 esztendeig egy helyben hagyom, és ha gazos lesz, fennyeden megkaraszolom. 5-dik esztendőben felszedem Juniusban, mikor már a' sássa elszárad — padláson elterítem és ott hagyom mig Augustus közepin ismét más helyre nem ültetem; csak 5 esztendő mulva lehet ismét előbbi helyökre ültetni. Egy holdon terem 5 font sáfrány, fontja 30 pftt. és így egy hold föld 150 pft. hasznót ad, ha jóféle sáfrány természetik benne.

Ks. A' jóféle sáfrányt hol hasznos természetni? Miről neveltetik? Millyen földet szeret? Hányszor kell ezt felszántani?

Milyen ágyakba hogy kell ültetni, és mikor? Mikor virágzik, hogy kell leszedni, hogy kell szárasztani és eltartani? A' sássát mikor kell lekaszálni? Hogy kell a' földjét tisztogatni? Hány esztendeig lehet egy helyben hagyni? Mikor kell a' hagymáit felszedni? Hogy kell a' földjét változtatni? Egy holdon mennyi terem és mit adnak érte?

49. §. A' fák' neveléséről, és öltás általi nemesítéséről.

A' gyümölcsfákmind az emberek' táplálására, mind pénz szerzésre, mind a' levegő' egészségessé tételére, mind tüzre, mind az udvarok' és tanyák' ékesítésére és becsesebbé tételére hasznosok, mert minden 10 esztendős gyümölcs-termő fa egy aranyra becsültetik. A' hány gyümölcs-termő fa van tehát valamely udvaron, annyi arannyal ér többet.

A' fákat szoktuk nevelni — vagy elültetett ágaikról, mint a' fűzfát, nyárfát, szőlőt, pizskét, ribizkét, vad jázmin; — vagy gyökereikről kihajtott csemetéikről, mint az almát, körtvélyt, meggyet, cseresnyét, szilvát, ákászfát; — de legbövebben lehet azokat nevelni magvaikról. Minthogy pedig a' gyümölcsfák lassan nevednek, hozzá fogok azoknak természetléséhez még gyermeki időmbe, hogy azok velem együtt nevedjenek, ilyen módon: Őszre-szedem a' gyümölcsök' magvait nyáron által, megszáradni nem hagyom, hanem nedves homokba rakom. — A' kis kertben egy plánta-ágyat, 3 láb szélességre jó mélyen felkapálok, húzok rajta zsinég mellett 4 rovátkot, ezekbe dugdosom ősszel a' gyümölcs-magokat, csirázó hegyes végeikkel felfelé, 4 hüvelyknyire egymástól; vékonyan porhanyó földdel betakarom; — mikor tavasszal kikelnek meggyomlálom, és kis kerti kapával közeiket megkapálom 's meglocsolom; Téltre hogy a' hideg meg ne rontsa, szalmával behintem, — 's ezen plánta-ágyban hagyom még esztendeig. Ezen második esztendő' ősszén, egy darab földet fa-oskolának jó mélyen felkapálok; két lábnyira egymástól egy arasznyi mély árkokat vonok, 's így hagyom télen által; — tavasszal ezen árkokba a' plánta-ágyakból kiszedett fácskákat elültetem, gyökerekre hintvén az árok-parton lévő földet, meglocsolom, és azután a' többi földet reá nyomogatom, 's így hagyom két esztendeig megkapálva; 5-dik esztendő' tavaszán béoltogatom.

Oltásnak nevezzük azt a munkát, mikor egy szép és jó ízű gyümölcsöt termő fának ágát, más csekélyebb gyümölcsű fával öszsze forrasztjuk. — Ehez a munkához megkivántatik: egy kis óltó fűrész, és jó éles bicsak; — ezenkívül óltó-viasz, melly $\frac{1}{2}$ font viaszból, $\frac{1}{4}$ fejer szurokból, és $\frac{1}{2}$ vastag terpetinből olvasztatik öszsze, és galandra vagy papirosra kenetik; ezenkívül óltó-tapasz, melly 2 font agyagból, $\frac{1}{2}$ font óltatlan mézből, és $\frac{1}{2}$ font marha-ganéjból, kevés vízzel keverve gyúratik öszsze. — Az óltó-ágakat, jókor tavasszal, a fa déli oldaláról kell levagdalni; de télen is lehet óltó-ágakat szedni, és répába szurkálva pinczében ellehet tartani. — Ha az ág béle veres, nem egészséges, nem kell elóltani. — Az óltó-ágat nem kell egészen meghagyni, hanem 2—3 szemnyire kell csapinóson csonkítani. Egy fajtájú fákat kell együve óltani: a lágy magvúakat, mint alma — körtvély, lágy magvúakba; a kemény magvúakat, mint a meggy — cseresnye — szilva — mondola, kemény magvúakba kell óltani. — A szilyába kajszi-baraczkot; a mondolába őszi baraczkot; birsalmába noszpolyát, ákászfába piros-sárga-virágú, és paropli ákászfát; eperfába, mikor már a bimbója kezd fejéresedni — szedret, vagy epret; ha az óltás ismét beóltatik, szebb gyümölcsöt terem. Hatféleképpen lehet az óltást véghez vinni: Sípolás, szemzés, párosítás, bevágásba, hasításba és héjba való óltás által.

1) A sípólást így viszem véghez: egy ágnak a héjját két helyt körülvágom úgy, hogy a két körülmetszés közt két bimbó maradjon; — a két bimbó közt lévő héjat kihásítom, a héjat lefacsarítom; ugyan ilyen vastagságu ágról a héját leveszem, és az óltó-sípot rá vonom és rá kötöm: — de vigyázzok hogy a bimbó széke a fán ne maradjon; ha ott marad, mást veszek le.

2) A szemzést így teszem: az idei ágról egy bimbót lemetsezek; a beóltandó fán egy I forma bevágást teszek; a héjját kétfelől felfeszítem; s a bimbót alá dugom és békötöm. Ezen kétféle óltást, Juniusban déltájban viszem végbe, és ez még ezen a nyáron kihajt, azért nevezzük ezt hajtó bimbónak. Augustusban is lehet így óltani, de már e nem hajt ki, azért mondjuk alvó bimbónak.

3) *A' párosítás* ebből áll : egy óltó-ágnak alsó végít, és egy hasonló vastag ágnak felső végít, rézsutosan elmetszem, a' két vágást összszeteszem, és viaszcs galanggal öszveköttöm ; így télen által is lehet óltani. —

4) *Bevágással* így óltok : a' beóltandó fának a' héját rézsutosan lefelé bevágom ; az óltó-ágot ékformára metszem, és a' bevágott héjnak egyik széle alá, úgy hogy a' héjjok egymásra simuljon, alá dugom és beköttöm. Almát, körtvélyt, hamar lehet így óltani. —

5) *Hasításba* így óltok : a' beóltandó fának ágát vagy derekát elvágom, vagy elfürészelem ; a' fürészelést megsímítom ; a' közepén vagy völgyén kívül behasítom ; az óltó-ágot ékformára elmetszem, úgy hogy egyik széle szélesebb legyen, másik keskenyebb, mint a' bicsak' vasa. A' hasítást egy kis ékkel 2 felé feszítem, az óltó-ágot a' hasítékba bele dugom egy felől, vagy más felől is, öszszeköttöm, és óltó-sárral betapasztom, felül ruhát kötök reá. —

6) *Héjba* így óltok : a' fa' derekát a' föld' színén felül egy tenyérynivel elfürészelem, megsímítom ; a' héját két oldalról 2 hüvelyknyire behasítom, a' fájáig, a' héját felfeszítem. Az ágát a' bimbó alatt ék-formára elmetszem ; bimbótlán oldalát a' közepéig bevágom, és lehasítom, hogy fél ékforma legyen ; ezen fél ékformának két oldalán maradt héjáról a' felső hámot leveszem, hogy az öszszeforrást ne akadályozza, így a' felválasztott törzsök' héjja alá dugom, beköttöm, óltó-sárral betapasztom, és felül ruhát kötök reá. — Ha az óltás megfogamzik és kizöldül, a' kötést meg kell tágitani, de egészen csak akkor kell levenni, ha megerősödik.

Jegyzék. Vitessen a' tanító egynehány nyersfa ágát az oskolába, ezeken mutogassa meg az előadott óltások' nemeit tanítványainak ; ő velek is próbáltassa ; és examenbe is úgy mutassák meg, ha értik-é az óltást elbeszélés közbe ; — azután kertjébe is óltsa be fájait, és ő velök is óltasson, vigyáván reájok. —

Az így beóltogatott fácskákat, meghagyom a' helyeken 2 esztendeig, hadd erősödjének, oldal jövéseiket letisztogatom, míg 7 lábnyi magosságnyira nem nőnek, 6-dik esztendő tavaszán már álló helyökre kiültetem ilyen módon : Előre kijelelem hová ülte-

tem fácskáimat, 3—4 ölnyre egymástól: ott két ásó nyomni mély, 4 lábnyi széles gödröket ások, kihányván a' földet a' gödör szélire, így hagyom esztendeig. — Őszszel mikor a' fák levelei elhullanak, a' beöltött fácskákat ásóval felszedem; lefelé menő közép gyökereket egy tenyérynire elvágom, oldal gyökereinek végeit simára elmetszegetem; a' hol sűrű, megrikítom; a' tetején 2—3 ágait arasznyi hosszúságra elmetszem, a' többi től kivagdalom. — A' gödörbe, egy tenyérynivel lejjebb mint az oskolába állottak, elültetem, mellé ültetvén a' karót is a' mellyhez kötöm, porhanyó trágyásföldet hintek gyökerei közzé, 's meglocsolom, azután több földdel a' gödört betemetem és megtaposom; a' fa alatt a' földet tálformára hagyom, hogy ott az esső és hóvíz megállhasson. — Nyáron ha szárazság lenne több izben meglocsolom; megtisztogam. — Illyen módon gyümölcsfákkal az egész udvart beültetem, csak annyi ürességet hagyván, hol a' szekér megfordulhat. Az utsal-mentiben téli alma és körtvély fákat ültetek; a' ház elébe eperfákat; szőlő lugast a' kis kert' szélesebb útja mellé; kajszí és őszi barackfát az északi eleven sövény mellé, széljelhúzván és karókhöz kötöztvén ágaikat; a' több helyekre pedig úgy válogatom össze a' gyümölcsfákat, hogy egész nyáron által egyik gyümölcs a' másikat váltsa fel, és mindig légyen érett gyümölcsöm.

A' hernyó-fészkeket, és gyűrű forma pille-tojásokat leszedem télen és megégetem; ha még is lennének hernyók, reggel mikor csomóba vagynak leszedem és eltaposom; — a' cserbogarakat reggel lerázom, és elgázolom; — a' veres szút, a' fakérge alól kiásom, a' fafenét az elevenig kifaragom, és óltó sárral betapasztom; esső után a' famohát késfokával levakarom, és dohány-lével vagy meszes korommal megmosom; ha virágzáskor köd van, jókor reggel a' ködös harmatot lerázom; és minden 3-dik esztendőben, a' fák' töveit felkapálom 's megtrágyázom: így fáim épségben maradnak, és szép gyümölcsöt teremnek.

Ks. Mi hasznok van az élőfáknak? Miként neveltetnek? A' vetni való magot hogy kell szerezni? A' plánta-ágyba hogy kell elvetni? A' fa-oskolába mikor és hogy kell elültetni? Mit nevezünk óltásnak? Miféle eszközök kívántatnak erre? Az

óltó-ágakat mikor kell szedni? Mit mibe kell óltani? Hogy kell óltani sípólással, szemzéssel, párosítással, bevágásba, hasításba, héjba óltással? Hogy kell álló helyökre ültetni? Mennyi gyümölcsfákat kell az udvarra ültetni? Hogy kell a kiültetett fákat özsze-válogatni? A' hernyóktól, eserebogaraktól hogy kell a' fákat óltalmazni? A' veres szűt és fafenét hogy kell kiírtani? A' mohot hogy kell letisztítani? Mikor köd van, mit kell tenni? Kell-e kapálni, trágyázni a' fákat?

50. §. A' gyümölcsfákhoz tartoznak a' szőlők. A' szőlőnek egrese, érett gyümölcse, venyikéje, leveléi, törkölye mind hasznosok. Méltó hát a' nevelésre.

Flántáltatik a' szőlő a' venyikéjéről. Mellyik jó venyike úgy lehet megtudni: ha szőlő-éréskor, a' jól termett fejr szőlő' veszszejére kukoricza-haj, a' feketére pedig szalma vagy perje köttetik; ezek a' veszszők, mikor a' szőlő leveleit elhúllatja, lemetszetnek, és külön csomókba kötve árokba ugy eltemtetnek, hogy csak hegyei látszanak ki a' veszszőknek. — A'szőllő-ültetésre rendelt földön, mellyben már a' mult nyáron kapált vetemény volt, **3** lábnyira egymástól, **1½** lábnyi mély árok ásatnak 's így marad telen által. Tavasszal a' veszszők' alsó végei sűrűs trágyás vízbe **3**-ad napig áztatnak, azután az árok' közepibe, zsinog mellett, két lábnyira egymástól, a' szőlő-veszszők a' földbe dugdosztatnak; az árok-parton lévő föld melléjek húzatik, és megtapostatik; a' veszszők földszint **2** bim-bóra megmetszetnek; ha kihajtanak, vigyázva megkapáltatnak, és ha tartós szárazság van, meglocsoltatnak; Őszszel az új jövések befedetnek, tavasszal pedig kinyittatnak; egy szemre megmetszetnek; az elszáradt veszszők helyett mások ültetnek; — így már **4—5**-dik esztendőre termő lesz a' szőlő. — A' szőlő-nyitónak vigyázni kell, hogy az új ültetéseket ki ne vágják, a' vénebb tőkét meg ne darabolják, kapa-fokkal a' földet rólok ne verjék, mellyet a' ki cselekszik, el kell küldeni. — A' metszőknek arra kell vigyázni, hogy éles legyen a' metsző késök; a' **2—3** esztendőös cservesszőket vágják le, az új veszszőket **4—5** szemre messék meg, az egészséges tőkén **4**, a' gyengébben **2** csapot hagyván. A' hol tőke híjja van,

ott szál-veszszőt hagyjanak, és a' jó tőkén porbojtásnak is egyet.

A' kötöző úgy szedje össze a' veszszöket, hogy egyik a' másikat tartsa; ha kevés veszsző van egyik tőkén, kösse a' másikhoz; vigyázzon hogy a' fürtöt, se a' leveleket össze ne kösse, se a' fürt a' földet ne érje; a' haszontalan eseplesz veszszöket szaggassa le; a' szöllőveszszőt ott, a' hol töke híjánzik, hagyja meg, a' többit tördelje le egy arasznyira a' kötés felett. — Az elpusztult tőkék' helyét lehet pótolni símá veszszöültetéssel is, de jobb a' szomszéd töke' veszszéjének homlítása, és porbojtásnak helyébe való ültetése által, csak hogy a' porbojtást akkor kell helyéből kivenni gyökerestől, mikor már a' gödör, a' hova ültetődik, készen van; nem jó hát a' porbojtást öszszel helyéből felszakgatni a' szöllőt fedőknek. — Nemesíteni lehet a' szöllőt: vagy a' tőkébe hasításba való oltással, vagy a' mi jobb, zöld oltással, melly így esik meg: Junius elein a' beoltandó töke' zöld veszszéjeiből, 3-at 4-et leveleitől bimbóitól megfosztok, derékba elvágom a' felső ízt, a' bimbó' helyéig lehasítom, a' jó fajta szöllőnek zöld veszszéjét ékformára elvágom, a' hasításba bele teszem úgy hogy héjjaik meg egyeznek, és bekötöm; az így beoltott tőkét másik tavaszon eldöntöm, beoltott veszszéjét tőkének kihagyom, melléjek karócskákat dugok, hogy a' kapások ki ne vágják.

A' jól megért szöllőt, ha délután szedik, és csujáján a' szöllő-szemek meg nem sértetnek, olyan kamarában, mellyben a' levegő egyformán tartatik, soká el lehet tartani. — A' fejeér bort zsákba nyomják ki fejeér szöllőből, a' vereszet fekete szöllőből, mellyet zsákba kitaposnak és törkölyével együtt kádba töltenek, itt vagy kétszer lecsomiszolják. — Azután pedig a' törkölyt felül símára nyomogatják, és akkor szűrik le, mikor már a' forrása megszűnvn, egészen kihült és tiszta.

A' hordónak minden szag nélkül tisztának kell lenni, és a' belé töltött bort, mikor egészen megtisztul, kevés anslógra le kell venni, tiszta időben, télen és tavasszal; gyakran meg kell töltögetni; lopózni nem szabad. Ezekről sok hasznos oktatások találatnak a' Gazdasági Kistükörben, (a' 103 levéltől fogva a' 126-ig) a' 4-dik részben.

Ks. Méltó-é a' szőlő a' termesztésre? és miért? Miről neveltetik a' szőlő? Hogy lehet jó fajta ültetni való vesszőket szerezni? Hogy kell ültetni és vele bálni? A' szőlő-nyitók 's kapásoknak mire kell vigyázni? Hát a' metszőknek? Hát a' kötözőknek? Az elromlott tőkék' helyébe hogy kell másokat ültetni? Óltani hogy lehet a' szőlőket? Hogy lehet a' megért szőlőket eltartani? Hogy készül a' fehér és veres bor? A' bornak hogy kell gondját viselni?

Jegyzet. Hogy a' gyümölcsfáknak sok hasznok van, és a' szegény földművelőtől is könnyen kitelhető munka ezeknek nevelése, tudjuk: még sem fordított hazánkban erre annyi figyelem, a' mennyit érdemelt. A' szomszéd kised Steyer-hon, esztendőnként, másfél millió forintot veszen be eladott gyümölcszeiért: mi pedig kávé, bors, fige, aszúszőllő, citrom, narancsért, sokkal többet fizetünk, mint a' mennyit hazai gyümölcszeinkért nyerünk.

Ha hát a' magunk 's hazánk' javát szívesen kívánjuk, igyekezzünk mennél több és nemesebb gyümölcsű fákat nevelni, nem csak udvarainkon, hanem útszáink' mellékein, sőt határainkban lévő minden útaink 's szántó-földeink' szélein is. Milly szép és hasznos volna, ha gyümölcsfáink' kies sorai szerént, körtvélyes — almás — cseresnyés — eperes — szilvás — mandolás — s diósnak nevezhetnénk útainkat. — Ezeknek jövedelmeiből, ha többet nem is, legalább oskoláinkat jó állapotba helyezhetnénk. — Valóban méltán serkentgeti, a' hazánk' javára törekedő Gazdasági egyesület, az oskolai tanítókat arra, hogy gyakorlatilag megtanulván a' gyümölcsfák' nevelését, oktassák erre tanítványaikat; a' Lelki-pásztorok pedig szóval 's példával serkentsék erre halgatóikat — kössék szívekre, mennyi jót tesznek ez által, mind a' most, mind az ezután élőkkel, és melly gyalázatos — kártékony — rossz erkölcsűek, kik a' gyümölcsfákat lopják, pusztítják. Az előljárók pedig az ilyeneket többszörös kárpótlással, 's köz helyen való pirongatással büntessék meg, jutalmat adván a' kárt tevők' bejelentőinek; tegyenek olyan dicséretet érdemlő hasznos rendelést: hogy minden szülék gyermekeik' születését, minden házasok egybekelések' napját, tegyék emlékezetessé egy pár gyümölcsfáknak a' kimutatandó helyre való ültetése által; a' megholtak' sirjának is, egy szép gyümölcsfa legyen főtől való fája. — Illyen módon, hazánk'nak áldott, de sok helyt, miattunk parlagon heverő földjeit, változtassuk e' mi békességes, és felvilágosodott időkben, a' jól létel' kies paradicsomává. —

V.

Az építés' nevezetesebb szabályairól; a' cserép-zsindelyek' égetéséről; a' kerítések, 's házi eszközök készítéséről.

51. §. Az építés' mesterségéből miket kell tudni egy ügyes falusi gazdának, ezen §-ban, szakaszocskában előadatik.

Az *építésre* szükséges pénzt, és anyagokat előre öszve kell szerezni, mert bajos akkor kapkodni, mikor már az építés folyamatban van, káros pedig ha félbe kell hagyni. — Tavasszal kell az építéshez fogni, mert őszön drágábbak a' napszámok, azonban a' fal sem száradhat ki, 's kárt tehet benne a' téli fagy. A' mit akar a' gazda építeni, előre jól meggondolja, lerajzolja, és úgy intézze, hogy annak minden részei hasznosok, állandók, és csinosok legyenek; azomban minthogy több szem többet lát, meg kell tudakozni más tapasztalt embereket is e' felől, mi értelemben vágnak, 's hogy kellene alkalmasabban építeni.

A' falat vagy téglából, vagy vályogból rakják; vagy nyers földből verik öszve deszka közt; vagy pedig mint a' fecske fészket, szalmával egyesített sárgöngyölegekből rakják öszve. A' vályogot és vertfalat, szikföldből, vagy agyagból kell készíteni: mert a' mészföldet, sárga homokos földet, a' levegő szélyel porlasztja. — A' falrakást egy ügyes ember könnyen megtanulhatja: hosszúságát a' falnak, sinórmértékre; magosságát pedig függőre kell venni, 's arra vigyázni, hogy az egymásra rakott téglá, vagy vályog, egyik a' másikat mindig foglalja, mind szélességben, mind hosszúságban; különben elrepedez a' fal.

Tetőnek legelőcsőbb, legtartósabb, és legbátorságosabb a' c s e répszindely. Ezt kell hát jó előre megszerezni; de maga is megkészítheti ezt az ügyes gazda, úgy a' mint én ezt itt előbeszéllem:

a) Rajzolok plajbászszal fél árkus papirosra egy olyan hosszúknak, négyszegletet, mellynek egymással általellenben lévő felső és alsó, két hegyes szegletei, 1 láb és egy hüvelyknyi távolságra vágnak; a' két oldalról lévő tompa szegletei pedig, 10 hüvelyknyire; ezen két tompa szegletből elveszek annyit, hogy a' megmaradó kis oldal 1 hüvelyknyi hosszú legyen. Így aztán lesz ez 6 szegletű lap, mellynek 4 hosszabb oldalai közzül mindegyik $7\frac{1}{2}$ hüvelyknyi hosszú, a' két kis rövid oldal pedig 1 hüvelyknyi. A' papirost elvágom a' plajbászoláson, 's ilyen lesz a' cserép-zsindely. Ezen papiros szerént készítették már a' lakatossal, $\frac{1}{2}$ hüvelyknyi szélességű vasból 6 szegletes

rámát, vagy formát, oly móddal: hogy a' felső hegyes szegetinél alább 3 hüvelyknyire, mind a' két oldalról legyen 1 hüvelyknyi magos, és $\frac{1}{2}$ hüvelyknyi széles füle, 's így készen lesz a' cserép-zsindely' formája.

b) Szerzek 40—50 szál, 2 öles ho szszú, és 10 hüvelyknyi széles deszkákat; ezen deszkák épségben maradnak, 's mikor nem kellenek osztán, vagy eladom, vagy más haszonra fordítom; —

c) hozatok egy kocsi homokot, és olyan helyre teszem, hol szárazon megmaradhat; —

d) csinálók kemény fából $1\frac{1}{2}$ láb hosszú és 3 hüvelyknyi széles, éles lineát;

e) tiszta agyagból készitek sikeres sárt, melyet jól öszve tapodok, mint a' fazekasok szokták a' sárt elkészíteni;

f) mikor ezek elkészültek, hozzá fogok a' cserép veréshez, eképpen: két székre felteszek egy szál deszkát; behintem homokkal; 's a' lineával egyenesre húzom;

g) a' vasformát vízbe mártom, homokkal behintem; 's a' deszkára teszem hosszában;

h) ezen forma' belső ürességét, vagy világát, tele nyomkodom sárral jó erőssen;

i) előveszem a' lineát, vízbe mártom, és a' ráma' füle alatt a' sárba belé nyomom, 's a' felesleges sárt lehúzom; ugyan ezt cselekszem a' ráma' füle felett lévő sárral; az így felmaradt sár lesz osztán a' cserép'füle, mellynél fogva az, a' léczre felakasztatik;

k) ekkor felveszem a' vasformát, és a' sár-zsindely a' deszkán marad, így az egész deszkát végig csinálom sár-zsindelylyel. Melly meg lévén, —

l) a' deszkát másod magammal leveszem a' székről, és vagy ólba, vagy színbe, leteszem a' földre, és ott a' két végire teszek 4 hüvelyknyi vastag, és 2 láb hosszú fácskát; —

m) előveszem a' másik deszkát, tele csinálom azt is sár-zsindelylyel, és teszem a' másik fölibe, a' két fácskára, hogy az alatta lévőket öszve ne nyomja: így folytatom ezt mig egymás felett 9—10 deszka nem lesz; melly után más sort kezdek,

de a' másiktól olyan távolságra, hogy köztök elmehessek, azután 3-ik, 4-ik, 5-ik sort, míg a' deszka tele nem lesz ;

n) hogy a' sár-zsindely a' deszkához ne ragadjon, 's ez által szabad öszve-száradásában ne akadályoztassék, 's el ne repedjen, minden nap kétszer, egy kis baltával vagy kalapácsal, a' deszka' szélit végig, — most egyik, majd a' másik oldaláról, 4—5 helyt megütöm, hogy a' sár-zsindely helyéből egy kevéssé kimozdúljon. Ha pedig valamelyik elreped, azt kiveszem, és a' sár közzé vetem ;

o) mikor már annyira megszikkadnak, hogy fel lehet őket venni, leszedem a' deszkáról, és élire a' földre rakom, hogy ott egészen megszáradjanak ; mikor jól megszáradnak, a' deszkán volt homokos oldalát, vízbe mártott ruha-pamacscsal meg-símítom 's ismét vissza teszem száradni ; —

p) míg ezek száradnak, addig a' deszkának másik oldalára az előadott mód szerént, ismét sár-zsindelyeket csinálók ; azért fordítom pedig meg a' deszkát a' másik oldalára, hogy meg ne homorodjon ; —

q) azonban, előre megalkuszom valamely helybeli, vagy másutt lakó korsóssal, vagy fazekassal, hogy készítsen nekem tágas és magos kemenczét vályogból, mellyben 1,000 vagy 2,000 cserép-zsindelyeket egyszerre kilehet égetni, — melly mikor készen van, oda hordom szalma közt, a' kiszáradt föld-zsindelyeket, míg a' kemencze meg nem telik. Azután szalmát viszek az égetésre, vagy más tüzre valót, a' mi olcsóbb, bizonyán a' kiégetést a' korsósra. — Ha akarom, az én cserepeimet a' korsós feketére is kitudja égetni ; de ennél sokkal jobb, ha akkor, mikor már a' cserép egészen feltüzesedett, és már tovább nem szükség alá tüzelni, 2—3 marok sót a' kemenczébe vetetek, 's azon hirtelen a' száját betapasztatom, — ez által a' cserép kőmázzal vonatik be, mellyen osztán az eső által nem szivároghat. — A' korsóstól meg lehet tanulni, mind a' kemencze-készítést, mind a' cserepek' kiégetését.

r) Egynéhány sár - zsindelyt derékban kétfelé vágok, a' felső része, az cresp' alsó léczére akasztatik ; az alsó résznek pedig, még sár korában egy kis fület ragasztok, hogy annál fogva a' felső léczre fel lehessen akasztani. Az ormójára pedig ormós

cserepeket így készíték: fenyő, vagy más fából, faragok 10—12 darab 3 szegletű ormós fát, melynek hossza: 1 láb, és két hüvelyk; két oldalának szélessége: 6—6 hüvelyk; felső ormója egészen szegletes, melynek éles szegletét, egy kevéssé lekerekítem. Ezután, egy olyan deszkának a' szélére, melynek széle-hossza 1 lábnyi, szegeztek körül kemény fából $\frac{1}{2}$ hüvelyknyi széles, és ugyan annyi magos rámat, és ez lesz az ormós cserép' formája. Ezt a' formát már vízbe mártom, homokkal behintem és belső üregét, vagy világát, tele nyomkodom jó erősen szivos agyag-sárral; a' felső részét a' lineával egyenesre húzom a' ráma felett; homokkal behintem, 's így a' 3 szegletű ormós fára ráborítom, hogy osztán azon megszáradjon; melly hogy száradás közben az ormós fához ne ragadjon, és el ne repedezzen, gyakran a' végét megkoczcztom, hogy helyéből egy kevéssé megmozdúljon. Ez lesz az ormós cserép, mellyet az épület' ormójára agyag-habarcscsal felrakok; egymást érő végei közé pedig, bőv mészszel, tiszta homokból készült habarcst (maltert) kenek.

s) A' léczekre a' cserepeket így rakom fel: egy edénybe készíték tiszta agyagból habarcst; abba egy hüvelyknyi széles lineát mártok; a' ráragadt habarcst, az alsó cserepek' szélére kenem, 's úgy nyomom rá a' felső cserepek' széleit. Így se szél, se fergeteg nem mehet be alattok a' padlásra.

t) Az ilyen módon készült cserép-zsindelyeknek az a' hasznok van: hogy ezeket nem kell kétszeresen rakni, mint az eddig szokásban voltak, mert csak egy újnyira fekszik a' felső cserép' széle az alsón, egyébütt pedig egyes, annál fogva sokkal könnyebb, mert a' hova az eddigi cserépből 9 kivántatott, ebből csak 5 kell oda. Lécz sem kivántatik több, mint az eddig szokásban voltakhoz; diszesebb is; az eső rajta keresztül nem szivároghat; szél, hó, alatta a' padlásra nem hathat; annál fogva mindent lehet az ilyen padlásra rakni, a' nélkül hogy megromlana; a' lécz alatta tovább tart, nem kapván nedvességet a' cseréptől; kevesebbe is kerül; és ha valamellyik eltörik, igen könnyen lehet mást helyébe dugni. — Minden igyekező gazda, ilyen zsindellyel egy két esztendő alatt, minden épületeit befedheti, igen kevés költséggel.

1-ső J e g y z e t. Úgy vélem hogy a' mai felvilágosodott időkben, nincs olly Földesúr, a' ki ennek készítésében jobbágyait akadályoztatná; sőt örül ennek, és ebben gyámoltja őket; mert ha jobbágyai elpusztúlnak, neki is káros.

2-dik J e g y z e t. Jó lenne: ha minden Curátorok, egy kosci földet, és homokot vitetnének, Caniculában az oskola' udvarára; cserép formát készíttetnének; és 8—10 szál deszkát kölcsönöznének az oskolás fiúknak. És illyen módon, miud a' sár' elkészítését, mind a' cserép-zsindelyek' csinálását, a' Tanító felvigyázása alatt tettelegesen megtanulnák; és a' sár-zsindelyekre nevéket felírva, köz vizsgálat alkalmával bemutatnák; 's így lassan lassan közönségesse lenne ez. Tíz esztendő alatt egész helységek cseréppel fedethetnének be; annyival is inkább: mert azt így, a' mint előadám, kisebb idejű fiúk, és leányok is elkészíthetnék; 's a' tűz által való elpusztulástól mególtalmaztatnának a' köz terhet hordozó földművelők, a' mit óhajt minden jó házafti.

A' fundamentomot sohasem kell földszinre tenni, hanem ki kell ásni a' televény, vagy korhadványos földet, azután az árokba ismét bele hányni a' kiásott földet, vagy helyette agyagot hordani, és erősen öszvefurkózni, először kerek végű, azután lapos furkóval, úgy kell osztán a' falat reá rakni. A' fal' magosságának, 9 lábnyinak kell lenni a' padlás alatt, akár ház, akár istálló legyen. Az ajtó' magossága 1 öl; szélessége 3 láb, az ablak' magossága 4 láb, szélessége $2\frac{1}{2}$, az istállóké felényi magos legyen; minden ablakok kinyithatók legyenek. Egy szoba' szélessége legyen: 2 öl, 4 láb; hossza: 3 öl, — így az ágyak, házi eszközök legjobban megférnek benne. Minden épületnek, magosabb állásának kell lenni, mint az udvarnak, hogy az esőviz alá ne folyjon. A' lakó szoba' földje, ha száraz is bedeszkatassék. A' ki pinczét rakat, kívül a' falát agyaggal furkóztassa körül, így sohasem fakad bele a' víz. A' mi hiba esik az épületben, minden tavaszon meg kell igazítani; ki kell meszolni, vagy fehér földel bemázolni. A' piszkos, bűdös, setét ház, bár ha tanyán legyen is, kárt okoz mind az egészségben, mind az erkölcsben. Az istállókon kívül 1 ölnyre gödör legyen, hogy abba az istállóból kifolyó húgy bele mehessen, 's ebbe kell hányni a' szemetet, pernyét, apró jószág' ganéját; ott trágyának öszve érvén, szétyel lehet a' földre hordani. — Mind a' háznak, mind az istállónak eleje délnek, vagy napkeletnek fordítottassék, éjszaka sohasem. Az épületek körül, és az udvarra gyümölcsfákat

kell ültetni, mind az egészségre, mind a' tűz elleni bátorságra, mind a' diszességre, mind a' haszonra való tekintetből. Élőfa nélkül az udvar olyan, mint a' gyászoló özvegy aszszony, vagy feleségtelen agg legény.

Ks. Az építeni akaró gazdának mit kell előre megszerezni? Mikor kell hozzá fogni? Mit kell előre meggondolni? Miből szoktak falat rakni? Vályognak miféle föld alkalmas? Hogy lehet a' falat helyesen rakni? Telőnek mi legjobb? A' cserép-zsindelyeket megkészítheti-é maga a' gazda? A' formát hogy kell készíteni? Mik kívántatnak hozzá? Hogy kell a' sár-zsindelyeket készíteni? Hogy kell megszáritani? Hogyan kell kiégetni? Mi hasznok van? Az oskolás gyermekeket hogy kell erre megtanítani? A' fundamentomot hogy kell készíteni? A' fal milyen magos legyen? Hát az ajtó, ablak, milyen? Hát a' szoba' hosszúsága, szélessége? A' ház' állása, földje, milyen legyen? A' pinczébe hogy nem fakadhat bele a' víz? Tavaszi munka az épületek körül? A' szemét- 's pernye-gödröt hová kell ásni? Eleje a' háznak merre legyen? Az udvarra kell-é gyümölcsfákat ültetni? és miért?

52. §. *Az udvarokat be kell keríteni*, vagy vályoggal, vagy deszkával, vagy pedig élő-sövénnyel; sohasem náddal, mert ez tüzfészek. Az élő-sövénnyen kívül árkot kell ásni, melly felül 3 lábnyi széles, 1 $\frac{1}{2}$ láb mély, és alól egy lábnyi széles legyen. Az árkon belől, 4 lábnyi szélességű, felásott vagy felkapált és megtrágyázott földbe, kell vetni: kökény, sóska-borbolya, bodza, galagonya, és nagy tövisű ákászfamagvakat; vagy pedig eperfa-csemetéket kell ültetni; — ha 1 ölnyire felnőnek, egyenesre kell a' tetejüket nyesni, valamint az oldalait is. A' szántó-földek körül is így kell az árkokat készíteni, csak hogy már ide elég 2 lábnyi széles árok, 's a' kihányt földet, belől az árok' partjától, 1 lábnyira kell ormósan rakni, 's belé vad jázmint (fan-zárt) dugdosni, ezen belől gyümölcs- 's egyéb fákat ültetni; a' vadjázmint minden ősszel meg kell nyesni, jó tűzre való lesz belőle. A' ki így körülárkolja szántóföldjét, nem félhet hogy a' szomszéd elszántsa. A' határszegletek' kijelelésére, a' fa-tuskó nem alkalmas, mert elrothad; jobb e'

helyett egy pár jó erős vastéglát egymás mel' é téve, végeikkel felfelé a' földbe leásni, ezek — ha csak el nem lopják — állandók lesznek.

Ks. Az udvarokat mivel kell bekeríteni? Hogy kell az árkokat ásni? Élő-sövénynek miféle magvakat kell elvetni? A' szántó földeket jó-é körülárkolni? Árkok' oldalaiba miket kell ültetni? A' határok' kijelelésére miket kell a' földbe ásni?

53. §. *A' gazda' kötelessége a' házi eszközök' készítése, vagy készíttetése*, minéműtek: a' kemencze, asztal, székek, ágyak, ruha-tartó fogas vagy téka, tükör; — a' konyhába: üst, vasfazék, cserép-edények, nyárs, egy záros téka, vagy hosszú láda, mellyben a' konyhára valókat lehet tartani; egy kis konyhasztal és kosarak; kamarába: búzának hombár; lisztnek hordók és zsákok; sajtnak, kenyérnek, gyümölcsnek, pólczok; szalonnának, sertés-húsnak, hagymának nagy fogas. Mind ezek csinosok, tiszták, azomban nem drágák, 's múlthatatlanul szükségesek legyenek, és csak egy szeg is haszontalan ne legyen. Ezeknek nagy részit télen által maga a' gazda is megkészítheti, csakhogy szerezzon magának egy kis ügyességet, a' fűrészelésben, faragásban, a' fúrásban, vésésben, a' székeknek hárs, gyékény, sás, vagy kenderből font zsinegek általi megfonásában, és kosarak' kötésében.

Ezekre nézve: szerezzon egy fűrész; annak élesítéséhez egy 3 élű reszelőt; egy félkéz szekerczét, vagy baltát; egy vonó széket, és vonó kést; 3—4 vékonyabb és vastagabb fúrót; és ugyan annyi vésőt; egy ráspolyt; és egy kis köszörükövet: — mert jó eszközök nélkül, nem lehet jól dolgozni. Ezek ugyan egy kis költségbe kerülnek, de a' haszon 10-szeresen visszaadja azt. Ennek a' lesz a' haszna: hogy a' gazda vidámban töltheti a' telet, nem szorúl arra, hogy unalmában csapszékbe, vagy más erkölcsöt rontó, ivó, kártyázó, társaságba menjen; jobb izü lesz étele, itala; nem lesz kedve az idő-lopó pipázásra, kötölözködésre, káromkodásra, 's perlekedésre; jó példát ad hozzá tartozóinak a' munkára. A' munka a' jó erkölcsnek, örömmek és egészségnek szülő anyja.

Ks. Miket kell készíteni, és készíttetni a' gazdának a' házába?

Hát a' konyhájába? Hát a' kamarájába? Millyenek legyenek ezek? Hát maga a' gazda készíthetne-é ezekből valamit? Miféle szerszámokat kell szerezni? Van-é haszna ha télen által barkácsol? Hogy kell nézni a' munkát?

54. §. Nevezetesen, a' kemenczét az ügyes gazda így készíti: elsöben a' kemencze' padkáját, 1 láb magosságyira vályogból körül megrakja; közepit agyaggal megfürkőzsa; azután oda, hol a' kemencze' közepe lesz, üt egy szeget, erre köt egy zsi-neget, úgy hogy az, a' szeg körül foroghasson; a' madzag' másik végire, oda, hol a' kemencze' belső oldala lesz, ismét egy másik szeget köt, 's ezzel a' kemencze' fenekét körülkarcolja; ezen körülkarcolás' nyomán, ver a' földbe olyan hosszú egyenes karókat, két hüvelyknyire egymástól, a' millyen magos lesz a' kemencze; ezen karóknak felső végeit, egy abroncs-hoz kötüzi, így osztán a' karók mind a' kemencze' fenekén, mind a' tetején kereken állanak; a' tetejére keresztül egyenes fácskákat rak; oda is, hol a' kemencze' torka lesz, karókat ver, 's tetejökre egyenes fácskákat kötöz. Mikor ezeket így elkészíti, agyagból igen kevés polyvával sárt gyúr, 's ezzel 3 hüvelyknyi vastagságra, körülrakja a' karókat, valamint a' tetején és torkán lévő fácskákat is; de még akkor semmi párkányt nem csinál reá, hogy így mindenütt egyforma vastagságú legyen a' sár-kemencze. Ezután a' kemencze-fenek' közepére, apró fákból, vagy kukoricza-esutkából tüzet gyújt, és tüzelget a' kemenczébe mind addig, míg a' sár meg nem szárad; ekkor nagyobb tüzet rak bele, hogy a' karók is kiégjenek; és kívül, már polyvásabb sárral a' kemenczét megsimitja; párkányt, 's más czifraságokat rak reá; a' hol a' torka a' faltól eiválik, jó kemény, kevés polyvával készült sárral benyomkodja, mind addig, míg legkisebb repedés sem lesz rajta; végre bemeszeli, 's kész a' kemencze, nem kell érte a' kemencze-csinálónak 4--5 forintot fizetni.

A' nyugvó ágyat (kanapét) pedig így készíti az ügyes gazda: szerez 3 darab fenyő-deszkát, mellyek közül mindegyiknek hossza 1 öl 3 hüvelyk, a' 3 deszkának a' szélessége együve véve 2 láb 3 láb hüvelyk; szerez két jó erős hevedert, mellynek hossza 2 láb, vastagsága 2 hüvelyk, szélessége 4 hüvelyk: eze-

ket rá szegezi a' deszkára, 1 lábnyival beljebb a' deszkák' végeinél; fúr mindenik hevederbe két két jó erős, 1 láb és 3 hüvelyknyi magosságú, lábakat, olly formán, mint a' fa-karszéké. Ezen padot illyen módon 4 lábra állítja. Varrat a' feleségével 1 öl és 1 láb hosszú, és 3 láb széles, olcsó-durva vászonból zsákot; és 1¹/₂ láb széles, 3¹/₂ lábnyi hosszú vánkost; ezeket megtölti szénával, vagy szalmával, vagy a' mi még legjobb, kukoricza-héjjával, szépen elegyengetve; a' nagy zsákot betakarja, füzfa-levéllal, lila-szinre festett lepedővel, úgy hogy ez mind elől, mind végül szinte a' földig érjen; a' két vánkókat is illyen festett vászonnal borítja be, és 5—6 helytt, hogy a' szalma, vagy kukoricza' héja öszve ne csomózzék, a' két oldalait öszveakasztja. A' két vánkó, hát megül tétetik, és ha valaki reá akar heveredni, a' feje alá teszi. A' kinek módja van benne, a' festett lepedő helyett, valami olcsó kartont használhat, így ékesebb, de haszna csak egy lesz. Kevés változtatással illyen szokott lenni a' katona-tisztek' nyugvó ágya (díván).

Ks. A' kemencze' padkája millyen magos legyen? Mivel kell körülrakni? A' közepit mivel kell betölteni? Hogy kell a' kemencze' kerekiségit kimérni? A' karók millyen magosak legyenek? Felső végeiket mihez kell kötözni? A' kemencze' torkába mik kívántatnak? A' sárt millyen vastagon kell a' karók mellé rakni? Hogy kell kiszáraztani? Hát megsímitani kívülről? A' torkát hogy kell csinálni hogy ne füstöljön? — A' nyugvó-ágyanak hány darab deszka kell? Millyen hoszszúk? A' heveder millyen legyen? A' 4 láb millyen magos? A' szalma-zsák millyen hoszszú és széles legyen? Hát a' két vánkó? Mivel kell megtölteni? Mivel kell betakarni? Kik szoktak illyen nyugvó-ágyakat készíttetni?

VI.

A' természetmények' gondviseléséről.

58. §. A' jó gazda:

Bátorságos helyen tartja keresményét,
Kártól, és tolvajtól őrzi szerzeményét.

Ha padláson tartja gabonáját, csomóba nem tölteti, hanem szélyel-terítetteti, gyakran megforgattatja, tapodtatja; ha hom-

bárban: megszelelteti, és egészen meghülve ismét visszatölteti, így több esztendeig el lehet a' gabonát hiba nélkül tartani; — ha pedig magtárban, vagy szuszékban: magtárját tűz ellen cseréppel fedeti, délfelől sűrűn fákat ültet mellé, hogy a' nyári hévség által ne járja; azomban az ezekben töltött gabonát is megszelelteti, s úgy tölti ismét vissza.— Szénáját, szalmáját, úttól, épülettől távol, több helyre rakatja, hogy ha tűz támadna is, mind meg ne emésztessék, a' kimaradt takarmányt tavasszal újra betetejezteti. — Házának, istállójának, magtárjának, kamarájának, pinczéjének, záros ajtókat készített, — ezeknek kulcsait öszvekötvé szeme előtt tartja, hogy így se tolvaj, se horgas körmű cselédjei ahoz ne férhessenek, és neki senki kárt ne tegyen.

Ks. Ha a' gazda padlásán tartja gabonáját, mit cselekszik vele? Hát ha hombárban? Hát ha veremben? Hát ha magtárban? vagy szuszékban? Tavasszal a' megmaradt takarmánnyal mit cselekszik? Mire készített zárt, és miért?

VII.

Az adásról vevésről.

56. §. Végre a' jó gazda:

Adásban, vevésben vigyáz az időre,
Mind a' jelenvaló, mind a' jövődöre 'sa't.

Hogy akkor kell valamit venni mikor olcsó, és akkor kell eladni mikor drága, ezt tudja minden; de hogy mikor kéri a' gazdától jószágát drágán, mikor ismét olcsón, azt ő maga határozhatja meg, p. o. kiszámíthatja, hogy egy köből búzája neki mennyibe került: ha már azt a' búzát, melly neki 100 forintjába van, 110—120 fton eladhatja, ez jó ár; ha 150—200 fton eladhatja, ez drága; de ha 100 fton, vagy úgy sem adhatja el, már ez nagyon olcsó, ilyenkor halehet, jobb várakozni az eladással. Hogy ha helyben illendő áron eladhatja, ne vigye vásárra. Addig kell valamit eladni, mig az árara nem szorúl: mert ha ezt a' vevő megsejdi, kevesebbet ígér érte. A' mi hamar megromlik, vagy enni kell adni, vagy soká tartani nem kell: a' soká tartogatás sok interestől megfoszt, és sok költséget okoz. —

Mikor sokan kérnek valamit, akkor kell eladni; az illendő nyereséget, soknak reményléseért, nem kell megvetni. Ólcsó kocsisnak több pénze van. Pénzét a' gazda ne hevertesse, mert a' ládába zárt pénzért nem adnak interest, hanem vagy interesre adja ki biztos helyre, vagy valamit nyereségre vegyen rajta; szerencse ha úgy vehet rajta valamit, hogy előre tudhatja kinek 's mennyiért adhatja el, mert így ha kevés is, de bizonyos a' nyeresége: azomban egy kevés pénzt tartson magánál, mert nem tudhatja miféle szerencse, vagy szerencsétlenség érheti. Jobb a' sűrű poltra a' ritka garasnál; — ha egy garasos kupakos pipán, mellynek enni nem kellett adni, egy krajczárt nyerhetsz, több hasznod van benne, mintha 300 fton vett pár ökrön, melyet hét hónapig tartottál, 30 fton nyersz. Jobb a' gabonát részenként, és külömböző időkben eladni, mint egyszerre: hogy ha szük termés következik is, fele vagy negyedrésze megmaradjon, 's két áron ne kéntelenitessék azt megvenni, a' mit eladott. — Csalárdsággal, húzavonával, a' becsületes lelkü, javait nem szaporítja: mert tudja, hogy a' hamisan szerzett nem megy által a' maradékra; 's jobb a' kevés igazsággal, mint a' sok csalárdsággal; és mivel tudja azt is, hogy ő javainak nem ura, hanem csak sáfárja; igyekszik azt jó végre fordítani, hogy jól számolhasson, mikor e' mendatik: „Adj számot sáfár a' te sáfárságoadról.“ —

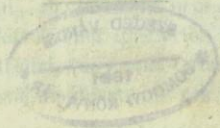
Ks. Mikor kell venni, vagy eladni? A' gazda hogy tudja meg, olcsón kérik-é jószágát, vagy drágán? Hol jobb valamit eladni? Mikor kell eladni? Az illő nyereséget, a' többeknek reményléseért meg kell-é vetni? Kell-é a' pénzt hevertetni? Mit tesz ez: jobb a' sűrű poltra a' ritka garasnál? A' gabonát jó-é egyszerre eladni? Csalárdsággal, húzavonával szaporítja-é a' becsületes gazda javait? Vigyáz-é arra, mire fordítja javait? Miért?

B 9923

ekönyvtár.sk-szegeed.hu

R. 023

PESTEN,
NYOMATOTT BEIMEL JÓZSEFNÉL.
1846.